

„KÖZEL A TERMÉSZETHEZ”

**A DUNAKANYAR TÉRSÉGI
FEJLESZTÉSI TANÁCS**

**FENNTARTHATÓ
TERÜLETFEJLESZTÉSI
STRATÉGIÁJA**

**BUDAPEST
2006**

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács

Fenntartható területfejlesztési stratégiája

készült az OTH támogatásával

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk megköszönni a területfejlesztési stratégia készítése során az önkormányzati tisztségviselők, alkalmazottak, vállalkozók, szakmai és civil szervezetek képviselőinek, az érintett területfejlesztési tanácsoknak az aktív közreműködését!

A DTFT területfejlesztési stratégia a terület- és infrastruktúrafejlesztési stratégia átdolgozásával készül, egyúttal felhasználja a DTFT összes szakstratégiáját.

A program átdolgozását készítette:

Bihari Zsuzsa

MTA RKK Térségfejlesztési Kutatások Osztálya
1067 Budapest, Teréz körút 13.
Telefon: 06-1-413-6066, Fax: 06-1-321-2574
e-mail: tko@rkk.hu

Vezetői összefoglaló

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács (a továbbiakban DTFT) a legfiatalabb térségfejlesztési szerveződés, amelyet a három érintett régió, a Közép-magyarországi, a Közép-dunántúli és az Észak-magyarországi régió, valamint a három érintett megye, Pest, Komárom-Esztergom és Nógrád megye hozott létre 2004 decemberében. A DTFT jelen programozási folyamatban kívánja meghatározni az általa követendő stratégiát és a legfontosabb beavatkozási területeket, és – alapító okiratának megfelelően – nyolc kistérségben kívánja kifejteni tevékenységét:

- Dorog,
- Dunakeszi,
- Esztergom-Nyergesújfalú,
- Pilisvörösvár,
- Szentendre,
- Szob,
- Rétság és
- Vác statisztikai kistérségének 115 települése tartozik e területéhez.

A Dunakanyar üdülőkörzet 67 településéből három kimarad a statisztikai kistérségi lehatárolásból: Vácrátót, Drégelypalánk és Hont. E három településnek, miként eddig az üdülőkörzethez, a DTFT-ben folyó munkához és programokhoz is szervesen kell kapcsolódnia. A Dunakanyart a Közép-dunántúli régió kiemelt területként kezeli, a Közép-magyarországi és az Észak-magyarországi régió területfejlesztési stratégiájában ez nem fogalmazódik meg. A DTFT-nek el kell érnie, hogy mindhárom érintett régió kiemelt, komplex kezelést igénylő területként kezelje a Dunakanyart.

A Dunakanyar társadalmi-gazdasági jellemzői mozaikos szerkezetet alkotnak, a településeket, kistérségeket szerszámtartó érdekeltségi és kapcsolati rendszerek jellemzik, hiszen három megye és három régió területét érinti, az európai régiók térképén 2007–2013-as tervezési ciklusban két, eltérő elszámolású közösségi célkitűzés (az egyes, felzárkóztatás, illetve a kettős, versenyképesség) területéhez sorolódik. A Dunakanyar természetes térszerkezete szétterjedezett, a domborzati viszonyok és a folyók által elválasztott területekből áll, és egyedülálló adottsága a védett területek kimagasló, 50%-ot megközelítő aránya.

A DTFT a védett értékek és területek nagy súlya valamint a területén tapasztalható, elsősorban a szuburbanizáció eszkalálódása nyomán kialakult területhasználati konfliktusok erőteljes jelentkezése miatt fenntartható stratégiák készítése mellett döntött. A fenntarthatóság gondolata sokak számára szimpatikus, de az elvek gyakorlati alkalmazásában a szereplők segítségre szorulnak. A DTFT a fenntartható stratégiai programozásában olyan elveket, gyakorlatban használható szemléletmódot, érveket és eszközöket vár, amelyek az aktuális fejlesztési döntések felelősségteljes meghozatalát elősegítik, a Dunakanyarban található páratlan természeti és kulturális értékeket megóvják. Ugyanakkor lehetővé teszik saját helyi közösségeik és az idegenforgalom csatornáin érkezők számára azok megismerését és használatát oly módon, ami biztosítja, hogy a következő generációk tagjai is élvezhessék ezeket az előnyöket.

A stratégiai programozás keretében az alábbi részstratégiák készülnek el:

- A Dunakanyarban a fenntartható gazdaság fejlesztési stratégiája
- A Dunakanyarban a fenntartható humán infrastruktúra fejlesztés és az esélyegyenlőség stratégiája
- A Dunakanyar természeti és kulturális értékeire alapozott, környezeti és gazdasági értelemben fenntartható fejlesztési programja

- A Dunakanyarban a fenntartható közlekedés fejlesztési koncepciója
- A Dunakanyarban a fenntartható terület- és infrastruktúra fejlesztési stratégiája
- A Dunakanyarban a fenntartható turizmus fejlesztési stratégiája és marketing terve

A DTFT részstratégiák elkészítésére 2005 decemberének vége és 2006. április vége közötti idő állt rendelkezésre. A stratégiák elkészítése az alábbi menetrend szerint zajlott:

Munkafázis	Tárgy	Határidő
1. Egyeztető megbeszélés	Határidők és a terepmunka egyeztetése	Január 6.
Címlisták összeállítása	Problémafeltáró kistérségi megbeszélések meghívóihoz	Január 12.
A stratégiák szerkezete	Egységes tartalmi követelmények	Január 20.
Meghívók kiküldése	Problémafeltáró kistérségi megbeszélések	Január 20.
Meglévő anyagok összegyűjtése, átadása		Január 31.
2. Egyeztető megbeszélés	Terepmunka tapasztalatcserék	Január 27.
Problémafeltáró kistérségi megbeszélések lebonyolítása		Február 6-10.
Helyzetfeltárás munkaanyaga, SWOT elemzés		Február 15-22.
3. Egyeztető megbeszélés	SWOT elemzések belső vitája	Február 23.
Helyzetelemzések egyeztetése a DTFT bizottságaival		Március 10.
Problémafa, célfa, lehetséges jövőképek, beavatkozási területek azonosítása		Március 8-22.
4. Egyeztető megbeszélés	Problémafa, célfa, beavatkozási területek belső vitája	Március 23.
Stratégiák teljes vitaanyagának elkészítése		Április 5.
5. Egyeztető megbeszélés	A stratégiák belső vitája	Április 10.
Stratégiák elkészítése		Április 19.
Stratégiák egyeztetése a DTFT bizottságaival		Április 25.
Dokumentációk benyújtása	Minden stratégia	Április 28.
Véleményeztetés		Május 31.
A részstratégiák átdolgozása		Július 31.
A DTFT területfejlesztési stratégiája		Augusztus 20.

A programozás a komplex tervezés eszközeit használta fel, bár nem teljes körűen. A stratégiák törzsanyaga „szabványosítottan”, egyeztetett szemléletben és tartalommal készült, ugyanakkor széles teret hagyva az egyes szakterületek speciális problémáinak és lehetőségeinek bemutatására.

A stratégia alkotás során, a realitások talaján maradva, a fenntarthatóságot a gyenge fenntarthatóság kritériumai szerint értelmeztük, de nem a közgazdasági értelmezési tartományában – amely feltételezi a természeti, anyagi és humán tőkék teljes helyettesíthetőségét – hanem az alábbi módon:

A Dunakanyarban a fenntartható fejlődés számol a már létező és méltányolható gazdasági és társadalmi igényekkel, azok kielégítésének módját azonban olyan irányba kívánja terelni, amely összességében legalább megőrzi a környezet kedvező állapotát. Alapelvként

értelmezzük, hogy az emberi tevékenység a térségben megóvjja a jelenlegi értékeket, lehetőleg javítja a természeti, kulturális, szociális környezet állapotát. Az emberi tevékenység, a fejlődés könnyen konfliktusba kerül a természeti környezettel, és léteznek a Dunakanyar térségeiben olyan szűk keresztmetszetek, amelyek méltányolható társadalmi igényekből fakadnak és feloldásuk kívánatos, ám lokálisan a környezet állapotának romlását idézhetik elő. A gyenge környezeti fenntarthatóság értelmében a környezeti állapotok lokális romlását kompenzálja más területek biológiai értéknövelésével. A lokális helyettesítéssel összességében kivédhető a környezeti degradáció, miként az már ma is megjelenik a Duna-Ipoly Nemzeti Park gyakorlatában. A helyettesítés elve védett területek esetében nemzeti érdekekre figyelemmel, a helyi és regionális szereplők egyetértésével használható, egyébként csak „normál” urbánus és rurális területeken jelenthet kivételes esetben kompromisszumos megoldást.

A programozás során a szakstratégiákat – eltérő körben – illesztették saját szakterületük országos, regionális, megyei és térségi dokumentumaihoz. Az illeszkedés nem tökéletes, hiszen több esetben a fenntarthatóság alkalmazása a tervdokumentumokban megjelenő fejlesztéseket sem tekint kívánatosnak, mint például a Szentendrei-sziget közlekedési rendszerének olyan átalakítását, amely észak-déli átmenő forgalom lehetőségét biztosítja, de az M0 körgyűrűjének védett területeken történő átvezetése sem tekinthető fenntartható lépésnek. Olyan nagy léptékű projektek is kerülendők, amelyek további jelentős, nem megújuló erőforrás felhasználást és közúti forgalmat generálnak a térségben. Kevésbé illeszkedik a környezeti fenntarthatóságot korlátként tekintő programozáshoz a Duna 25 dm-es merülési mélységű hajózhatóságával kapcsolatos fejlesztési elképzelés is.

A gyenge fenntarthatóság abban az esetben, ha társadalmilag mégis indokoltak az ilyen jellegű fejlesztések, megköveteli a környezeti degradációt ellensúlyozó biológiai értéknövelést. Találhatunk kis léptékű projekteknél kivételt jelentő pozitív példákat, de általánosságban nem jellemző a kompenzáció. Az országos tervdokumentumokban elvi szinten beemelt erős fenntarthatóság elvének a felsorolt országos fejlesztési elképzelések aligha feleltethetők meg, és a gyenge fenntarthatóság kompenzációs tételei sem jelennek meg. Tovább is lehet sorolni a környezetvédelmi előírások nem teljesülését eredményező, jogi nonszenszekre alapuló helyzeteket is (például az autópálya-építés kapcsán). Összességében: értelmetlen az erős fenntarthatóság követelményeinek erőltetése, mert a gyakorlatban szinte kizárt a betarthatósága, olyan messze áll a társadalmi gyakorlattól, hogy az jó szándék mellett sem képes a befogadására. A kialakult állapotok mellett viszont feltétlenül szükséges a fenntartható területi, társadalmi és gazdasági szerkezetek felé elmozdulást előidéző beavatkozások lehetőségének feltárása. Olyan szemlélet és gyakorlat megalapozása, amely a környezeti értékekre gyakorolt hatással érdemben számol és széleskörűen elfogadja a környezeti degradáció kompenzációjának kötelezettségét, valamint olyan önkorlátozó magatartás elterjedését eredményezi, amely alapját képezheti az erős fenntarthatóság érvényesítésének.

A programozás ideje alatt kistérségenként több tervezési dokumentum is készült: párhuzamosan folyt az országos tervdokumentációk, a régiók 2007–2013-as regionális operatív programjának tervezése, a regionális idegenforgalmi bizottságok turisztikai programjának készítése, több helyen azonos időben készültek a megyei és kistérségi dokumentumok. A programozások egybeesése több esetben félreértést okozott.

A stratégiák készítése során különös figyelmet fordítottunk az érdekelt csoportok képviselőinek bevonására. Az MTA RKK vezetésével, ugyanakkor minden stratégia szakértőjének részvételével zajlott a problémák és fejlesztési lehetőségek feltárása. Nyolc

kistérségi problémafeltáró megbeszélést szerveztünk, amelyre a DTFT bizottsági tagjait, az összes érintett önkormányzat polgármesterét, a többcélú kistérségi társulások munkaszervezeteit, a területfejlesztéssel foglalkozókat, a szakmai szervezeteket, a több településen feladatokat ellátó, illetve a középfokú intézmények vezetőit, több településre kiterjedő tevékenységet folytató civil szervezeteket és a térségi szereplők által javasolt más személyeket hívtunk meg. Ezen kívül kulcsszereplőkkel interjúkat készítettünk. Az interjúk készítésénél annak érdekében, hogy ugyanazon személyt e programozási folyamatban lehetőleg kétszer-háromszor ne keressük meg, koordináltuk a felkeresettek személyét, és a szakértők megosztották tapasztalataikat egymással. A helyi információgyűjtés mellett országos és megyei összehasonlítást is lehetővé tevő adatbázisokat is felhasználtunk, támaszkodtunk a KSH, az APEH és az Országos Nyugdíjfolyósító Igazgatóság adataira is.

A programalkotás feszített tempója mellett a reflexiók begyűjtése, a visszacsatolási mechanizmusok működtetése bizonyult a legnehezebb feladatnak, mert az anyagok mennyisége és a rendelkezésre álló idő kevésnek bizonyult.

Az MTA Regionális Kutatások Központja a Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács részére vállalta a középtávú (2006–2015) fenntartható terület- és infrastruktúra fejlesztési stratégia elkészítését, valamint a készülő stratégiák összehangolásának lebonyolítását. A fenntartható terület- és infrastruktúra-fejlesztés stratégiáját egymásra épülően, de két fázisban készítettük. A területfejlesztési stratégia hivatott átfogóan értelmezni a Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács fejlesztési feladatait. Ennek megfelelően a szakstratégiákhoz képest némi ütemkülönbséggel készült a területfejlesztési stratégia, mert így lehetséges az eredmények beépítése a programba. A terület- és infrastruktúrafejlesztési stratégiába – az eredeti elképzelésekkel szemben – nem alfejezetként, hanem önálló kötetként jelenítjük meg az infrastruktúra-fejlesztést, mert egyes elemeinek részletes kifejtése önálló eleme lehet a DTFT fenntarthatóság felé vezető programjainak. A stratégiák rendszerében az infrastruktúrák közül legfontosabb a közlekedés fenntartható rendszere. Ez önálló, a szakterület neves szereplője által készített dokumentum, amelynek eredményei beépülnek a területfejlesztési stratégiába, de nem eleme az infrastruktúra-fejlesztés fejezetének.

A viták és reflexiók között kritikaként fogalmazódott meg, hogy a szakstratégiák nehezen olvashatók össze egy egységes fejlesztési dokumentummá, és megfogalmazódott egy önálló területfejlesztési dokumentum elkészítésének igénye. A jelen dokumentum hivatott betölteni e funkciót. A területfejlesztési stratégia készítése során az elkészült szakstratégiákat forrásmunkaként hasznosítottuk.

Bevezetés

A fenntartható területfejlesztési stratégia célja, szükségessége, hatóköre

A fenntartható területfejlesztési stratégia célja

A fenntarthatóság fogalma bár nem új keletű, a szakmai diskurzusok évtizedek óta zajlanak, azonban a hétköznapi közbeszédbe csak az utóbbi egy évtizedben szivárgott be. A fenntartható fejlődés ma még zömében szlogen szintjén, kötelező formulaként, horizontális elvként jelenik meg a tervezés során. Az Országos Területfejlesztési Koncepció éppen egy tucatnyi alapelve között az erős fenntarthatósággal számol, amely szerint a *fejlődésnek szigorú korlátja a természeti környezet megújuló képessége, a termelés és fogyasztás teljes ciklusában az erőforrások felhasználása nem haladhatja meg azok keletkezésének ütemét, a szennyezőanyag kibocsátás pedig a természeti környezet asszimilációs képességét.* A koncepció további részeiben azonban már fokozatosan felpuhul ez a követelmény és a legsürgetőbb feladatok megoldására koncentrálnak. A Dunakanyarban sem reális az erős fenntarthatóság követelményének érvényesítése, ezért a piacgazdaságból a fenntartható fejlesztés felé vezető úton indul el a stratégia alkotása. A cél az erős fenntarthatóság szerint működő társadalom. A problémát az jelenti, hogy az elméletek lehetséges forgatókönyveiben meghatározott átmenet kutatásokkal hiányosan, zömében nem megalapozott, vagyis nem létezik működő recept a fenntarthatóság érvényesítésére, hétköznapi gyakorlatára. A fenntarthatóság leginkább egy nyitott forráskódú számítógépes program fejlesztéséhez hasonlítható, vagyis az érintettek széles körének befolyása (szakmai, tudományos, civil szervezetek, kormányzat, önkormányzatok, közigazgatás, gazdasági szereplők, nemzetközi szervezetek) alatt, folyamatosan-ciklikusan, a gyakorlati tapasztalatok, az indikátorok mérési eredményeinek visszacsatolásával, tanulási folyamatban formálódik-fejlődik működő és állandóan fejlesztendő rendszerré.

A Dunakanyarban a fenntartható fejlődés-fejlesztés működtethető modelljének kimunkálására teszünk kísérletet, amely számol a már létező és méltányolható gazdasági és társadalmi igényekkel, azok kielégítésének módját azonban olyan irányba kívánja terelni, amely összességében legalább megőrzi a környezet kedvező állapotát. Alapelvként értelmezzük, hogy az emberi tevékenység a térségben megóvjaa a jelenlegi értékeket, lehetőleg javítja a természeti, kulturális, szociális környezet állapotát. A fizikai környezet statikus állapota kiindulópontul szolgál, háttere és mércéje a stratégia készítésének, a fenntarthatóság irányába mozduló fejlesztés kerete és egyik erőforrása. Természetesen arra a kérdésre is válaszolni kell, hogy milyen folyamatokat szeretnénk erősíteni a környezet minőségét illetően, mindazonáltal a stratégia központi eleme nem a környezeti tényezőkre fókuszál, hanem az emberi tevékenység teljes reprodukciós folyamatainak a környezeti tényezőkkel harmonikus kapcsolatát hivatott elősegíteni.

Az emberi tevékenység, a fejlődés könnyen konfliktusba kerül a természeti környezettel-nézzünk egy természeti és egy társadalmi indíttatású példát. A Duna természetes működésének következtében a Szentendrei-sziget felső szakaszán a hordalék lerakódások már jelentősen csökkentették a Szentendrei-Dunaág vízhozamát, ami a terület jelenlegi használati módjának jelentős átalakulását okozhatja (feliszapolódás, eutrofizáció beindulása meleg nyári napokon, stb.), ha nem történik emberi beavatkozás, ha mederkotrással nem teszik szabaddá a víz útját. Másik példa a zabolázatlan szuburbanizáció, a lakóterületek, ipari-kereskedelmi-logisztikai funkciók terjeszkedése olyan térségben, amely közvetlenül, pufferzóna kialakításának lehetősége nélkül érintkezik természetvédelmi területekkel.

Emellett léteznek a térségekben olyan szűk keresztmetszetek, amelyek méltányolható társadalmi igényekből fakadnak és feloldásuk kívánatos, ám lokálisan a környezet állapotának romlását idézhetik elő. A szennyvíz, a szennyvíziszap vagy a kommunális, esetlegesen a veszélyes hulladékok deponálása, megsemmisítése, tranzit utak nyitása rendszerint olyan terület, amely széleskörű vitát, tiltakozási hullámot gerjeszt, sok esetben a felelős társadalmi magatartást nélkülöző mederben zajlik, s mindössze annyi a célkitűzés, hogy aktuálisan ne az adott településen valósuljon meg egy-egy objektum. A helyi és kistérségi sajtóban, egy-egy népszavazás során fellángoló vitákban többnyire fel sem merül a termelési technológiák, társadalmi fogyasztási szokások fenntarthatóbb, kevesebb szennyezőanyag kibocsátással járó módosítása, az újrahasznosítást lehetővé tevő szelektív hulladékgyűjtés meghonosítása, a víz, a vegyszerek és tisztítószeres környezetbarát használatának elterjesztése, stb. Mindemellett természetesen igen fontos probléma a regionális szinten szervezett ellátó rendszerek nyilvános működése vagy ellenőrzése. Hiszen kevesebb konfliktus adódna, ha a szeméttelpek, szennyvíztisztítók, stb. az ígéreteknek megfelelően, szagmentesen működnének.

A *gyenge környezeti fenntarthatóság* követelménye képes valamelyest kezelni a hasonló konfliktusokat megjelenítő helyzetet, mert *a környezeti állapotok lokális romlását kompenzálja más területek biológiai értéknövelésével*, s ez a fejlesztések költségvetésébe (kivitelezés, működtetés) beépülő tétel. A lokális helyettesítéssel összességében kivédhető a környezeti degradáció. A helyettesítés elve védett területek esetében nemzeti érdekekre figyelemmel, a helyi és regionális szereplők egyetértésével használható, egyébként csak „normál” urbánus és rurális területeken jelenthet kivételes esetben kompromisszumos megoldást. A térséget érintően egy országos példát említhetünk, ahol a kompenzáció viszonylag nagy összegekkel megjelenik, ez pedig a radioaktív hulladékok elhelyezése. A Püspökszilágy és Kisnémedi határában több évtizede működő kis- és közepes aktivitású radioaktív hulladéklerakó

A fenntartható területfejlesztési stratégia közvetlen célja, hogy a területfejlesztési törvény alapján létrejött Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács működését megalapozza, tevékenységéhez és döntéseinek meghozatalához szilárd alapokat nyújtson. A DTFT nem rendelkezik hatósági jogkörökkel, nem hozhat a működési területén lévő települések számára szabályokat. A Dunakanyar térségének viszont nagy szüksége van saját működésének koordinálására, érdekeinek megfogalmazására és képviselésére, ahogyan azt a Dunakanyar Charta is megfogalmazta.

A fenntartható területfejlesztési program szükségessége

Magyarország európai uniós csatlakozása a Dunakanyar helyzetét gyökeresen átalakítja. Az európai integráció erős nemzetközi versenyt generált a belső piac nyitottsága révén, erős és erősödő konkurenciát teremtett elsősorban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek termelésében, de a tőkepiacon és a feldolgozóipar több szektorában is. Az Unió belüli határok átjárhatósága viszont nem csupán a politikai és gazdasági hatása, az áru, a tőke és a munkaerő áramlása miatt fontos, hanem a trianoni határrendezéssel szétszakított társadalmi-kulturális kapcsolatok teljes körű felvételének lehetősége miatt esszenciális. Az ország és a Dunakanyar is nagy reményeket fűz az Európai Unió kohéziós politikája keretében a hazánk által felhasználható fejlesztési forrásokhoz, ami minden eddiginél több lehetőséget tartogat.

A Dunakanyar Magyarországon belüli helyzete gyökeresen átalakult. A Dunakanyar 1957 óta kiemelt üdülőkörzet, meglehetősen hosszú múltra tekint vissza idegenforgalmi-turisztikai története. A Dunakanyar a statisztikákban napjainkig létező egység, azonban 1998-ban átalakították *az idegenforgalom szervezeti kereteit*. Az 1007/1998. (I. 23.) kormányhatározat

és az ennek alapján kiadott 28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet kilenc regionális idegenforgalmi bizottságot hozott létre, a Dunakanyar Intéző Bizottságot felváltotta a *Budapest Közép-Duna-vidéki Regionális Idegenforgalmi Bizottság*. A Dunakanyar név tehát a turisztikai intézményrendszerből eltűnt, elveszítette önállóságát, bár vannak működő elemei a rendszernek, hiszen az Idegenforgalmi Bizottság azóta elkészítette a Dunakanyar turisztikai és marketing stratégiáját, létrejött egy turisztikai adattár és működik a www.dunakanyar.hu portál.

A területfejlesztésben bekövetkezett változások is érzékenyen érintik a Dunakanyart. A 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az országos területfejlesztési koncepció megszüntette az üdülőkörzetek kiemelt jellegét és országos jelentőségű integrált fejlesztési térségként Budapest és agglomerációja, a Balaton térség, a Duna mente és a Tisza térség maradt meg. Minden más terület kiemelt jellegét a régiók határozhatják el, így a ***Dunakanyar jelenleg nem kiemelt terület, és ismét kiemelt területté úgy válhat, ha azt az érintett régiók deklarálják. A Közép-dunántúli régió a területi céljai között kiemelten kezeli a Dunakanyart, de a leginkább érintett Közép-magyarországi régióban ez nem jelenik meg*** és az egyetlen kistérséggel érdekelt Észak-magyarországi régió sem számol a terület kiemelt jellegével. A Dunakanyar – a többi kiemelt üdülőkörzettel együtt – tehát a területfejlesztés intézményrendszerében is háttérbe szorult.

A Dunakanyar mind az idegenforgalmi, mind a területfejlesztési szabályozás vesztesévé vált. Az idegenforgalomban bekövetkezett változások mellett már 2001-ben megfogalmazódott a térségi összefogás szükségessége, hiszen a Dunakanyar kiemelt üdülőkörzet települései három régióhoz és három megyéhez tartoznak, ezért közös érdekek megjelenítése meglehetősen nehéz. 2001. június 15-én az üdülőkörzethez tartozó 66 település, valamint további 6 település polgármestere csatlakozott a *Dunakanyar Chartához*. A szerveződésben szándék fogalmazódott meg egy területfejlesztési tanács létrejöttének elősegítésére, ez azonban sokáig nem jött létre, s nem jöhetett úgy létre, ahogy a korábbi szereplők elgondolták.

2004 decemberében, a Balaton, a Velencei-tó–Vértes és a Tisza-tó Térségi Fejlesztési Tanácshoz hasonló felépítéssel, bár több év késéssel alakult meg a *Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács*. A területfejlesztési törvény 2004. évi változtatásaival a területfejlesztési tanácsok alapításának új szabályait fektette le, ezért a korábbi alulról jövő kezdeményezés szervezeti keretei más szerveződéssel válhattak valóra. A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanácsot az érintett három megye és az érintett három régió területfejlesztési tanácsai hozták létre, és szavazati joggal rendelkező tagjai között a kistérségek képviselői is helyet kapnak.

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács létrehozásával egy új identitás kimunkálásának és egy új hazai és nemzetközi pozíció kivívásának lehetősége nyílt meg. A DTFT esély arra, hogy újra megfogalmazódjanak a közös érdekek, amelyek mentén lehetséges az összefogás, hogy a többszörösen veszélyeztetett környezetben a fenntartható erőforrás-felhasználás mellett megerősödjön a térségben a kohézió, a gazdaság foglalkoztató képessége és ereje az igényekkel párhuzamosan növekedjen, vonzó lakó- és gazdasági terében a célokkal harmonizáló tőkebefektetések történjenek, valamint a hathatós hazai és európai támogatás térségbe vonzása lehetővé váljon.

A területfejlesztési stratégia feladata legfőképpen az, hogy a nyolc kistérséghez és három megyéhez tartozó Dunakanyarban meghatározza azon területeket, amelyeken a DTFT

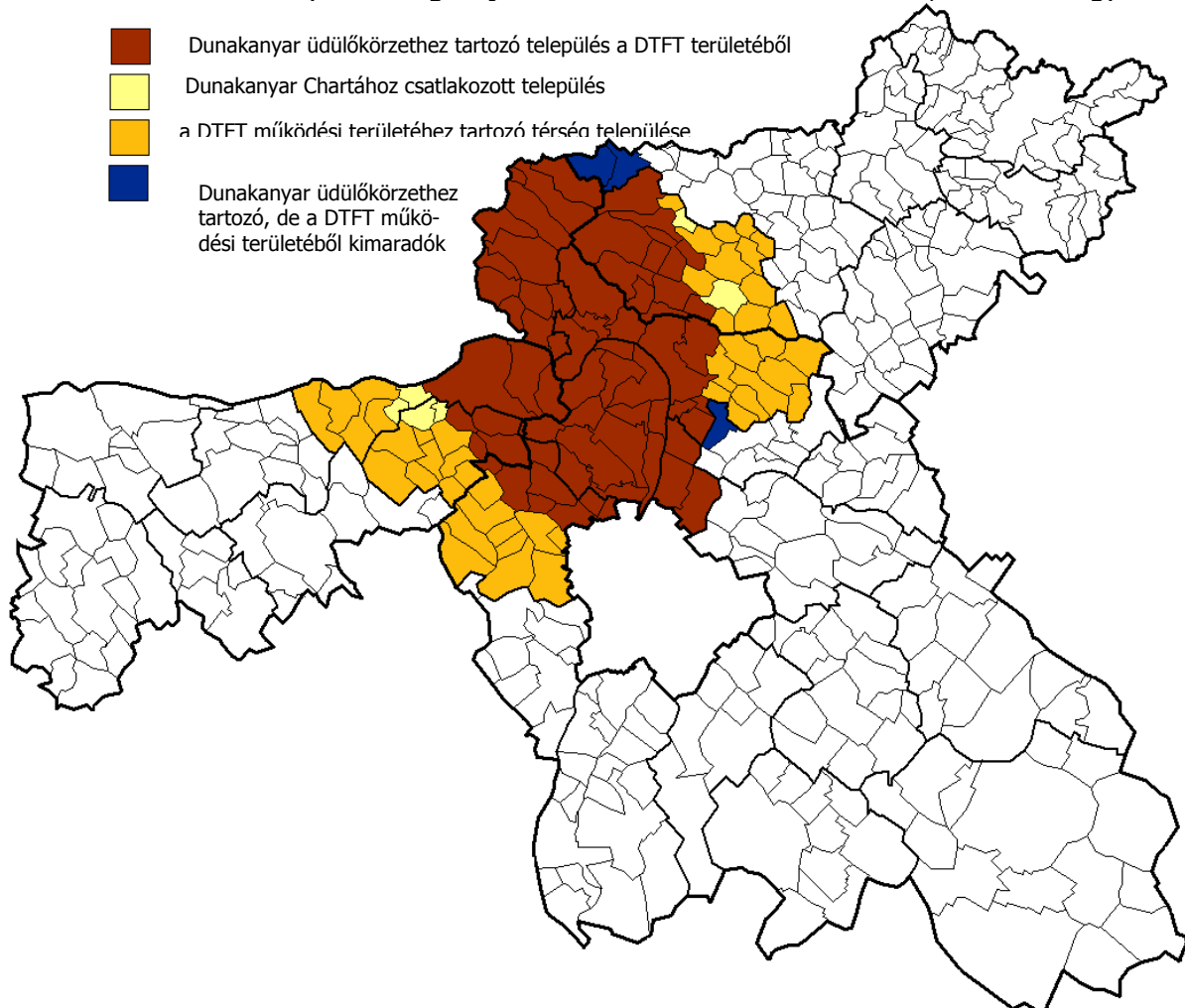
- a Dunakanyar térségén belül, saját hatáskörben eredményeket kíván elérni,
- a Dunakanyar egésze vagy egyes térsége érdekeit képviselni szándékozik.

A Dunakanyar, a stratégia területi hatóköre

A Dunakanyar lehatárolása több szempontból vita tárgyát képezi. A Dunakanyar két kapuja *természetföldrajzilag* Esztergom és Vác, és értelemszerűen ezen a szakaszon a Dunával határos települések, amelyek leginkább a Dunakanyarba tartozónak tekinthetők. Ha a *települések saját elképzeléseit firtatjuk* a Dunakanyarról, akkor még további néhány város és község véli Dunakanyarhoz tartozónak önmagát, részben függetlenül attól, hogy a Dunával határos vagy sem. Ha a *Dunakanyarral régebb óta foglalkozókat kérdezzük*, néhány „törzstag” mellett már teljesen változó, hogy ki mely települést tartja a térséghez tartozónak. A hivatalból a térséggel foglalkozók által megfogalmazott „lehatárolás” is rendkívül változatos és kevés köze van az 1957-ben született üdülőkörzet besorolásához.

Térségi tapasztalataink alapján megállapíthatjuk, hogy a *Dunakanyar területi kiterjedése* a térségben élők, a helyi és a térséggel régebben foglalkozó *kulcsszereplők mentális térképén is bizonytalan*. A Dunakanyar identitás létezik, de homályos, bár egészen határozottan kötődik az idegenforgalomhoz és a rekreációhoz.

1. ábra: A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács működési területe, érintett megyék

A hivatalos KSH besorolás szerint a Dunakanyar Kiemelt Üdülőkörzetbe 66 település tartozott, a szám Csörög kiválásával 67-re emelkedett (bordó). 2001-ben a Duna Chartához további 6 település csatlakozott, így a szám 72-re emelkedett. (világossárga)

A DTFT működési területeként a Dunával határos, valamint a Börzsöny és a Pilis területén elhelyezkedő statisztikai *kistérségeket* jelölte meg. A térképen kékkel jelölt települések az üdülőkörzethez tartoztak, de a lehatárolás módja miatt kiestek a DTFT területéről. Az okker színű települések pedig nem tartoztak az üdülőkörzethez, a DTFT megalakulásával viszont bekerültek a kedvezményezetttek közé. A DTFT működési területéhez összesen 115 település tartozik.

1. táblázat: A DTFT működési területét képező kistérségek települései

Komárom-Esztergom megye	Nógrád megye	Pest megye		
Dorogi kistérség	Rétsági kistérség	Dunakeszi kistérség	Szentendrei kistérség	Váci kistérség
Annavölgy	Alsópetény	Dunakeszi	Budakalász	Acsa
Bajna	Bánk	Fót	Csobánka	Csörög
Csolnok	Berkenye	Göd	Dunabogdány	Csóvár
Dág	Borsosberény	Pilisvörösvári kistérség	Kisoroszi	Galgagyörk
Dorog	Diósjenő		Leányfalu	Kismaros
Epöl	Felsőpetény	Budajenő	Pilisszentkereszt	Kisnémedi
Kesztölc	Horpács	Budakeszi	Pilisszentlászló	Kosd
Leányvár	Keszeg	Nagykovácsi	Pócsmegyer	Nagymaros
Máriaalom	Kétdobony	Páty	Pomáz	Penc
Nagysáp	Kisecset	Perbál	Szentendre	Püspökhátvan
Piliscsév	Legénd	Pilisborosjenő	Szigetmonostor	Püspökszilágy
Sárisáp	Nagyoroszi	Piliscsaba	Tahitótfalu	Rád
Tokod	Nézsa	Pilisjászfalu	Visegrád	Szokolya
Tokodaltáró	Nógrád	Pilisszántó	Szobi kistérség	Szöd
Úny	Nógrádsáp	Pilisszentiván		Bernecebaráti
Esztergom-Nyergesújfalui kistérség	Nőtincs	Pilisvörösvár	Ipolydamásd	Vác
	Ósagárd	Remeteszlós	Ipolytölgyes	Vácduka
Esztergom-Esztergom kistérség	Pusztaberki	Solymár	Kemence	Váchartyán
	Bajót	Telki	Kóspallag	Verőce
	Dömös	Tinnye	Letkés	
	Esztergom	Tök	Márianosztra	
	Lábatlan	Üröm	Nagybörzsöny	
	Mogyorósbánya	Zsámbék	Perócsény	
	Nyergesújfalu		Szob	
	Pilismarót		Tésa	
	Süttő		Vámosmikola	
	Tát		Zebegény	

A felsorolt településeken felül a Dunakanyar üdülőkörzethez tartozó további három település, Vácrátót, Drégelypalánk és Hont bevonása a DTFT területén szerveződő programokba – a települések és a vállalkozók együttműködési hajlandósága mértékében – feltétlenül szükséges.

A programozás visszajelzései során megfogalmazódott azon elvárás a DTFT-vel szemben, hogy pontosan határozza meg, hogy mely településeken szándékozik a tevékenységét folytatni. A Tisza-tó TFT 2006-ban, öt év működést követően foglalta hivatalos listába az érintett településeket, és e lista különbözik az üdülőkörzetbe sorolt települések körétől. A DTFT jelenleg ragaszkodik az alapító okiratában megfogalmazott kistérségi érintettség fenntartásához. A következő néhány évben a működési és gyakorlati tapasztalatok segíthetnek kipuhatolni a Dunakanyar kiterjedésének települési határait, és lokális identitás,

valamint konszenzus alapján képzelhető el másfajta, az alapító okirat módosításával legalizálható települési kör kijelölése.

Az alkalmazott módszertan

A stratégia készítése során ötvöztük az érdekeltek részvételén alapuló programkidolgozáson, a hagyományos dokumentumelemzésen és a statisztikai adatok feldolgozásán, valamint a helyi információ- és adatgyűjtésen alapuló módszereket. Első lépésként az érintett térségek elkészült dokumentumait, az érintett három megyére és régióra elkészített tervezési anyagokat tekintettük át. A stratégia készítése során a komplex tervezés eszközeit és módszertanát alkalmazzuk.

A tervezés során valamennyi érdekelt fél bevonására nagy hangsúlyt helyeztünk. A stratégia megvalósulásának egyik legfontosabb feltétele, hogy a program tükrözze az érdekeltek szándékait, és erre akkor van esély, ha mind a térségben mutatkozó problémák feltárásában, mind a fejlesztési irányok meghatározásában, illetve a program kidolgozásában részt vesznek a helyi társadalom és gazdaság szereplői, képviselői.

Helyzetfeltárás

1. Kitekintés a hazai és nemzetközi folyamatok alakulására, a programozás peremfeltételei

A stratégiai programozás számol azzal, hogy Magyarország pozíciója a globalizációs folyamatok áramában alakul, ezen belül nem önállóan, hanem az Európai Unió tagjaként, az újonnan csatlakozott országokkal együtt értékelhető a helyzete. A gazdasági folyamatok dominanciája a globális verseny erőteljes érvényesülésében a közvetlen konkurenciát legközelebbi szomszédaink jelentik. A tőkefolyamatok a nagyvárosok agglomerációit preferálják, a gazdaság koncentrálttsága növekszik, a vállalatok működésében a hálózatosodás szerepe erősödik. Az outsourcing, a klaszteresedés és a hasonló tevékenységet folytató cégek egy területre történő koncentrációja jellemző. Ezen folyamatokhoz kapcsolódás lehetősége a hazai gazdaság nemzetközi versenyképességének alapja. A magyar gazdaságban az autóiparban már jól megfigyelhetők a kooperációk (pl. Suzuki és a Fiat), a globális cégek outsourcing tevékenysége. A globális tendenciák az információtechnológia és az innováció kihasználásának, ugyanakkor gyors gyakorlati alkalmazásának irányába mozdulnak el.

A legfejlettebb hazai területek képesek lehetnek a globális folyamatok kihasználására, ehhez azonban szükség van támogató környezetre. A Dunakanyar Budapest közvetlen szomszédságában lehetőséget kap arra, hogy belső erőforrásai mozgósításával bekapcsolódjon a globális folyamatokba. A fenntarthatóságot természeténél fogva nem magában foglaló globális gazdasági tendenciák kiaknázása mellett elhanyagolhatatlan feladat a fenntarthatósági kritériumok szabályozási környezetbe illesztése.

A Dunakanyar középtávú fejlesztési lehetőségei részben a térségben lévő transznacionális cégek globális pozíciójának változásától függnnek, részben az uniós fejlesztéspolitika keretei között formálódhatnak. *A Dunakanyar sajátos mozaikos tér- és gazdaságszerkezete olyan rugalmasságot biztosít, amely révén gyakorlatilag bármely irányzathoz tud kapcsolódni parciálisan, ám ezek kiteljesedése már a szereplők magatartásán múlik.*

A tőkepiac globális szereplőinek magatartása a telepítési tényezők sajátos átalakulásának következtében a humán erőforrások speciális kondícióit igényli. Magyarországot a népesség kis mobilitása, alacsony aktivitása és a szakképzés hanyatlása következtében már komoly versenyhátrányok sújtják. A Dunakanyar kondíciói e tekintetben rendkívül változatosak, a fejlesztési elképzelések viszont egyértelműen a kor követelményeinek megfelelő irányba történő elmozdulások felé mutatnak.

A hazai gazdaság és kultúra a legnagyobb deficitet a versenyképesség szempontjából kulcsterületnek számító együttműködés területén halmozta fel, ennek oldására a kohéziós politika nagy hangsúlyt helyez. Az új gazdasági irányzatok hálózatos működésének peremfeltételét képező együttműködés mind a gazdaságban, mind a politikában, mind a regionális és lokális térben rendkívüli jelentőségűvé válik. A Dunakanyar köztes állapotai és lehetőségei együttesen eredményezhetik, hogy mintaterépévé váljon a belső és a nemzetközi együttműködések kibontakoztatásának, így versenyképessége is számottevően javuljon.

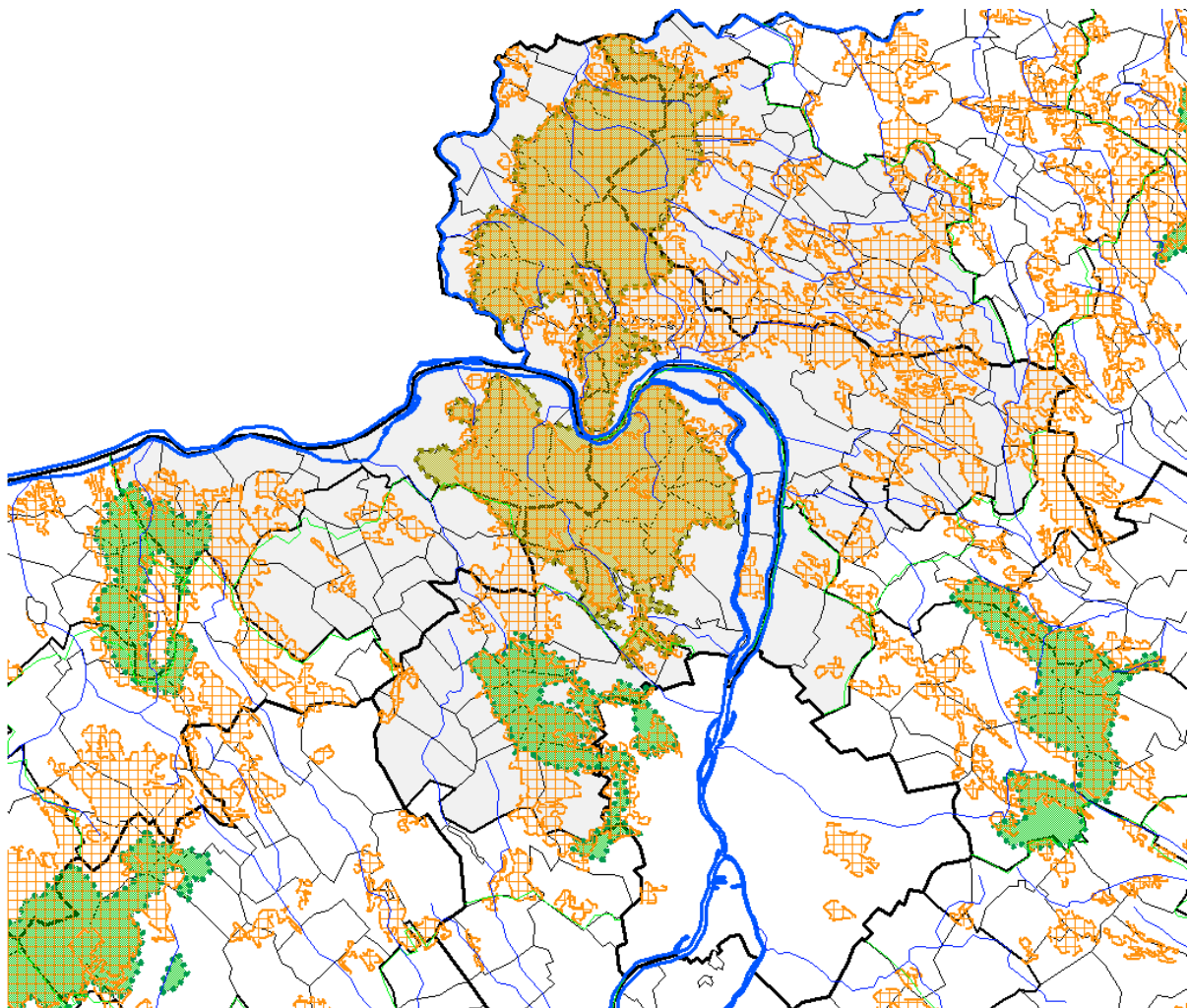
2. A Dunakanyar adottságai, helyzete

A Dunakanyar a legkülönfélébb vonatkozásaiban egy rendkívül sokszínű térség, az ország természeti, gazdasági és társadalmi folyamatainak is egyfajta keresztmetszetét adja. A DTFT területén a vizsgálható paraméterek szinte mindegyike sajátos mozaikos szerkezetet vázol fel. Ami érvényes az egyik kistérségben, nem mondható el egy másikban, ezért egyes megállapításaink területi vonatkozásait is részletezni szükséges. A Dunakanyar az ország legfejlettebb és legurbanizáltabb területeihez tartozik, ugyanakkor vannak perifériára sodródott részei is. Egy része az ország határán, más része az ország központjában helyezkedik el.

2.1. A Dunakanyar helyzetértékelésének kiindulópontjai

A Dunakanyar természetföldrajzi értelemben határterület, az alföldi sík vidék, a Börzsöny és a Pilis Duna által elválasztott területét öleli fel. A Duna ebben a rendszerben természetes határvonal, amely növényi kultúrák elterjedési területét is jelzi. A Duna külső és belső határként funkcionál, hiszen átjárhatósága erősen korlátozott az ember számára is. A Dunakanyar rendkívüli adottsága, hogy nagy kiterjedésű védett területekkel rendelkezik urbanizált településhálózat tőszomszédságában.

2. ábra: Vízfolyások, Duna–Ipoly Nemzeti Park, tájvédelmi körzetek és erdőterületek

A térség helyzete sajátosan alakul. Északról a szlovák határ, a Duna és az Ipoly lezárja a térséget. Átjárást Esztergom és Letkés közúti, Szob vasúti határátkelőhelye biztosít, valamint időszakosan Ipolydamásdon is lehetséges kishatárforgalom. A határ mentén, miként az országban mindenütt, külső perifériák alakultak ki. A közlekedési árnyékhelyzetben lévő települések – az országos tendenciáknak megfelelően – pedig belső perifériákká váltak. A perifériák közös jellemzője a népesség csökkenése, a fiatalok elvándorlása, a helyi népesség elöregedése – a több évtizede tartó társadalmi erózió következtében nagy kiterjedésű funkcióhiányos területek jöttek létre.

Az országos folyamatokkal összevetve, egészen a legutóbbi időig a határ menti szobi és a belső perifériaként észlelhető rétsági kistérség a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott területek közé tartozott. Az utóbbi egy évtized változásai a KSH elemzése szerint viszont már kiemelik mindkét kistérséget ebből a helyzetből. A területi differenciák növekedése és a besorolt települések számának csökkenése miatt már nem tekinthetők elmaradottnak ezek a térségek, mindössze három település maradt bent a rendszerben és jogosult támogatásra e címen: Ipolytölgyes, Horpács és Szátok.

A Dunakanyar térségét délről Budapest határolja, bár ez csak egy sajátos nézőpontból igaz, hiszen a Duna partján és a fő közlekedési vonalak mellett az agglomeráció, illetve a szuburbanizáció gyakorlatilag 50-60 kilométerre érezheti hatását, így szorosan kapcsolódik az ország központjához. Az agglomerációs települések zöme a 70-es évekig megtöbbszörözte népességét, több esetben lassú népességfogyás következett be. A kilencvenes években megerősödött szuburbanizáció a Budapest közelében lévő belső perifériák egy részét is elérte, több település aktívan támogatta a folyamatot, bár elmondható, hogy az önkormányzatok általában, ha akartak sem tudtak ellenállni a szuburbanizációs nyomásnak. A szuburbanizáció népes, az átlagosnál kedvezőbb képzettségű és jövedelmű réteget csalogatott a térségbe, több településen több évtizedes társadalmi eróziós folyamatokat fordított meg. Emellett a lakosok (helyiek, még inkább a betelepültek) vállalkozási aktivitása és a gazdasági szuburbanizáció együttesen a gazdaság megerősödését eredményezte.

A Dunakanyarban az egyes *települések és mikrorégiók zömének legutóbbi közel százéves története a határmentiség és a központi fekvés dualitásában értelmezhető*, valamint az iparosodás által meghatározott. Azon területek, amelyek a periferizálódás és az agglomerálódás-szuburbanizálódás dinamikájában kevésbé érintettek, a társadalmi-gazdasági folyamatok alakulásának más tényezői érvényesültek erősebben, külön csoportba sorolandók, ám ez a csoport sem homogén. A csoporton belül markánsak az iparosodás során központtá vált települések, amelyek ma is fajsúlyosak, a gazdaság szerveződésének csomópontjai maradtak, bár csak speciális esetben tudták megőrizni jó kondíciójukat.

2.2. A Dunakanyar természeti adottságai

A Dunakanyarban változatos domborzati viszonyokat, változatos tájat, a természeti értékek egyedülálló gazdagságát találjuk a vegetációt és az állatvilágot tekintve egyaránt. A Dunakanyar¹ nyolc kistérségének területe közel 2500 km², négy nagy táj (Alföld, Kisalföld, Észak-magyarországi-középhegység, Dunántúli-középhegység) találkozási pontjában helyezkedik el. A nagy tájak sajátos karakterrel rendelkező tömbjeit a Magyarországi kistájak katasztere rendszerezi, mely szerint 26 kistáj alkotja, illetve érinti a vizsgált territóriumot. Ennek megfelelően természetföldrajzi adottságait tekintve rendkívül heterogén táj a Dunakanyar, amely az ország egyedülállóan sokszínű terepévé teszi a térséget, a természeti erőforrások hazánkban szokatlan gazdagsága figyelhető meg. Nem célunk a természeti értékek leltárát átnyújtani a tisztelt olvasónak, azonban kiemelünk néhány fontosabb jellegzetességet.

A térség nevét adó és a térséget kettészelő Duna Magyarország legnagyobb vízfolyása, a térségben a növények és állatok elterjedési területének természetes határa, a VII. európai közlekedési folyosó. A folyó vízhozama a 2362 m³/s, amely jelenleg vízkészletként, a parti szűrűsű kutak jóvoltából ivóvízbázisként, valamint hajózási és halászati tevékenység révén hasznosul. A Duna rekreációs célú hasznosítását korlátozza, hogy a vízgyűjtő területen lévő vízfolyások, valamint a part menti települések kommunális és ipari eredetű, hazai és szlovák területről érkező, csökkenő mennyiségű szennyezése mellett is a víz minősége a III-as, túrhető kategóriába tartozik, de mikrobiológiai szempontból szennyezettnek minősül, ezért fürdőzésre nem ajánlott.

A Duna vízének hagyományos vízerőművel történő energetikai célú hasznosítása, illetve a 25 dm-es merülési mélységű hajózhatóság biztosítása olyan beavatkozásokat tenne szükségessé, amely a teljes hazai szakaszon erőteljesen átalakítaná a folyó meder- és áramlási viszonyait, valamint élővilágát.

A Dunakanyar legismertebb, identitását jelképező területe a *Visegrádi-Dunakanyar*, amely a Duna vájta folyóvölgygel kettéválasztott vulkanikus eredetű terület, jobb partján a *Börzsönnyel*, bal partján a *Visegrádi-hegységgel*. Ezzel szemben a Duna építő munkájának eredménye a szigetmagok összekapcsolódásával létrejött *Szentendrei-sziget*, ahol az áramlási viszonyok továbbra is a hordalék lerakódásának kedveznek.

A Dunazug-hegyvidék területéből a *Budai-hegység* a *Tétényi-fennsíkkal*, valamint *Pilis-hegység* mészkő és dolomit tömbjei tartoznak a Dunakanyarhoz. A Duna másik partján az évszázadok óta bányászott *Naszály* tartozik a mészkő hegységek közé. A terület geológiai adottságaiból következően kedvező terep a barlangok képződésére, amelyekből jelenlegi nyilvántartás szerint több mint 250 található. A Pilis-hegység a Kisalföldhöz tartozó *Komáromi-Esztergomi-síkságra* fut ki, a Naszály az alföldi jellegű *Vác-Pesti-Duna-völgy*, illetve a *Cserhát-vidék* dombjainak találkozási területén fekszik.

A Duna mellékfolyói közül a legnagyobb a térségben az Ipoly, amely szélsőséges vízjárású, általában csekély vízhozamú folyó. Az Ipoly vízminősége hasonlatos a Dunához, általában túrhető a vízminőség, mikrobiológiailag viszont szennyezett. A folyó leginkább az Alsó-Ipoly mentén, Kemencétől a torkolatig alkalmas vizes tevékenységek, evező túrák lebonyolítására, mert felsőbb szakaszain alacsony a vízállás és sok terepakadály állja útját a vízi járműveknek.

¹ A Dunakanyar természeti adottságait a Dunakanyar természeti és kulturális örökségére alapozott fenntartható fejlesztési stratégiája (Hologon Bt.), Magyarország kistájainak katasztere I-II. (szerkesztette: Marosi Sándor – Somogyi Sándor, MTA Földrajztudományi Intézet, Bp. 1990) felhasználásával készítettük.

A folyó turisztikai célú hasznosítását nehezíti, hogy határfolyó, ezért engedélyek beszerzése szükséges. Emellett teljes egészében szlovák területre esik az Ipolynál lényegesen nagyobb vízhozamú a Vág és a Garam, amelyek – hasonlóképpen a hazai kisvízfolyásokhoz – rossz minőségű vizet szállítanak a Dunába.

A térség peremén folyik a Duna vízgyűjtő területéhez nem tartozó Galga-patak, amely a váci kistérséghez tartozó felső szakaszán jellegzetesen kis vízhozamú, alacsony vízállású vízfolyás. Emellett a Dunakanyar hegyeiben számos forrás fakad, és különböző állapotban lévő patakok folynak.

A Dunakanyarban nincs jelentős kiterjedésű tó vagy tórendszer, a létező tavak patakok felduzzasztásával, illetve bányászat következtében jöttek létre. A tavak hasznosítása elsősorban rekreációs célokra – horgászat – biztosított függetlenül attól, hogy önkormányzati vagy magántulajdonban vannak a tavak. A térségben jelentéktelenek a vizes élőhelyek, részben a terület adottságaiból kifolyólag, részben a folyószabályozás csökkentette le az időszakosan vagy állandóan víz alatt lévő területek méretét.

A Dunakanyarban a talaj termőképessége rendkívül változó. A középhegyvidéki erdő borította területeken a különféle barna erdőtalajok jellemzőek. A domb és hegyvidékeken lejtőhordalék- és vázatalajok típusai is előfordulnak. A folyók és vízfolyások völgyében, az alacsony fekvésű kistájakon az öntéstalajok dominálnak, de réti és homokos talajok előfordulása sem ritka.

A térség területének csak mintegy harmada tartozik a 17 Aranykorona feletti, megfelelő termőképességű, ezért mezőgazdálkodási célokra rentábilisan használható kategóriába. A legjobb talajadottságok mellett a bal parton Kismarostól Püspökhatvanig terjedő területen lehet gazdálkodni, a Duna jobb partján Dunabogdánytól Budapestig az öntéstalajokon, valamint a Zsámbéki-medencében lehet versenyképes a mezőgazdaság. A terület igen nagy részén, elsősorban az erdőterületeken megmaradt, illetve sarjerdőként újrachajtott, zömében őshonos fajokból álló természetközeli növénytakaró, amely az erdőgazdálkodás számára a Duna mindkét partján több tízezer hektár területet biztosít. A Magas-Börzsönyben szinte érintetlenül megmarad erdőrészek is megtalálhatók.

A térségben egészen speciális szerepet töltenek be a száraz gyepek, amelyek részben emberi beavatkozásra, részben természetes úton jöttek létre. Figyelemre méltó sajátosságuk, hogy megfelelő gazdálkodás hiányában éppen azt az értéküket veszítik el, amelyet oly értékesnek tartottak a hatóságok, hogy biztosították védettségüket. Sajnos több területen a gazdálkodás megszűntével megkezdődött a területek degradációja. Ennek ellenpéldája a Pilisszentiván és Nagykovácsi környékén lévő, Európa Diplomás terület, a Szénások, ahol endemikus és maradvány fajok élőhelyei találhatóak, a világon egyedül itt él például a pilisi len.

A növénytakaró és a biológiailag aktív felületek sajátos problémája a Dunakanyarban a szuburbanizálódó területeken a lakófunkció terjedéséből adódik. A zöldfelületek az életminőség szempontjából rendkívül fontosak akár a lakó- akár a rekreációs funkciókat tekintjük. Meg kell azonban különböztetni a zöldfelületeket, hiszen a *természeti környezetet*, amely életközösségek bonyolult rendszerét tartja fenn, élőhelyként funkcionál. A *mesterséges zöldfelületek*, akár mezőgazdasági művelésről, akár sajátos kertvárosi zöldfelületi kultúráról van szó, már nem képes a természeti környezet komplexitását leképezni, ha úgy alakul, a folyamatok visszafordítása az élőhelyek revitalizációja pedig lassú, jó esetben csak több évtizedes folyamat eredménye lehet. A hazai élőhely rehabilitációs folyamatok tapasztalatai rendkívül változatosak. A leggyorsabban a vizes élőhelyek átalakulása figyelhető meg, azonban a kutatók számára is meglepő folyamatok zajlanak, a

beavatkozások szükségessége szempontjából pedig nincsenek receptek. Éppen ezért a természeti és teljes fizikai környezet használatában a helyi, regionális és országos érdekeket figyelembe vevő területhasználat kialakítása szükséges az erdő- és mezőgazdálkodási, turisztikai, lakó-, egyéb gazdasági, infrastrukturális funkciók tekintetében.

A térség egyik fő értéke a lombhullató erdők nagy kiterjedése. Az erdők teljes életrétege közel 500 év, és ez a teljes ciklus képes fenntartani gazdag élőhelyként a területet. A vágásfordulós erdőgazdálkodás mellett az erdő nagy felületeken egykorú, túl fiatal, ezért azon fajok, amelyeknek az idősebb, 100-150 éves fák nyújtanak fészkelő helyet, eleséget, stb. kiszorulnak az erdőből, nem beszélve azon állatfajokról, amelyeknek a korhadó fa biztosít élőhelyet. Éppen ezért a gazdálkodás és az élőhely védelem szempontjait egyaránt érvényesíteni szükséges az erdőgazdálkodásban. A Dunakanyarban az erdőgazdaságok fogékonyak és újítók a természetvédelmi és gazdálkodási szempontok összehangolásában, amelyre példa az Ipolyerdő Rt. által Királyréten elkezdett gazdálkodási gyakorlat, amely állandó borítást biztosít és elősegíti többkorú erdő kialakulását. A Pilisi Parkerdő és a Duna-Ipoly Nemzeti Park is megegyezett az erdőrezervátumokként kezelt erdőrészeket illetően, és bizonyos területeken alkalmazza a szálalásos erdőművelés elvét.

Meg kell határozni a területhasználati prioritásokat „parcella szintjén”, amelyek szabályozzák az önkormányzatok, a gazdálkodók, gazdálkodó szervezetek és a lakosság térhasználatát. A fenntarthatóság horizontális elve mellett egyértelmű a biológiai sokféleség fenntartásának, a gazdálkodás kedvezőtlen feltételei mellett az élőhelyek revitalizációjának szükségessége, amely a globálisan zajló klímaváltozás során a területek ökoszisztémájának átalakulását és adaptációját segíti elő. Mindezt azonban össze kell egyeztetni az emberi reprodukciós folyamatokkal és gondoskodni ezek alkalmazhatóságáról és alkalmazásáról.

2.2.1. Területhasználati konfliktusok

A Dunakanyar természeti, épített és kulturális környezete egyaránt rendkívül gazdag és változatos, és nem kevésbé érzékeny az emberi tevékenység hatásaira. A Dunakanyarban a területhasználat változásában két ellentétes folyamatnak vagyunk tanúi. Egyfelől 1997-ben létrehozták a Duna–Ipoly Nemzeti Parkot a meglévő természeti értékek fokozottabb védelme érdekében, másfelől spontán, helyenként ösztönzött folyamatként a lakóterületek terjedése figyelhető meg. A gazdaság és a lakosság térfoglalása és a területhasználat átalakulása csökkenti a biológiailag aktív felületet.

A Dunakanyar településeinek a belterület nagysága 1990 és 2005 között 3732 hektárral, 16,2 százalékkal bővült. Ebben nincsenek benne a gazdasági funkciókra, külterületen művelés alól kivont területek nagysága, mert e tekintetben a statisztika nem kellően megbízható.

2. táblázat: A települések belterületének változása 1990–2005.

Kistérség	Belterület változása	
	hektár	%
Dorogi	176	7,2
Esztergomi-Nyergesújfalui	327	10,6
Rétság	264	11,4
Dunakeszi	592	24,0
Pilisvörösvári	1 485	44,6
Szentendrei	459	10,8
Szob	17	1,2
Vác	413	10,7
Dunakanyar	3 732	16,2

Forrás: Takarnet

A szuburbanizációval kapcsolatban elhangzott a kistérségi fórumokon, hogy az jórészt az önkormányzatok szándékaitól függetlenül, egyszerűen megtörtént. A belterületbe vonások nem egészen erről árulkodnak, hiszen ahhoz önkormányzati támogatás szükséges, bár nagyon is elképzelhető, hogy a nehéz helyzetben lévő testületek engedtek a lakossági vagy befektetői nyomásnak.

Nagyon sajátos helyzetűek a védett területek. Valamilyen jogszabály alapján ***védtté nyilvánított területek a Dunakanyarban lévő települések közigazgatási területének mintegy felét teszik ki.***

„A jelenlegi természetvédelemmel kapcsolatos területi minősítő rendszer óriási zavarokat okoz a kívülállóknak, legyen az tulajdonos, gazdálkodó vagy akár területfejlesztési szakember. A jogi formában is megjelenő védett terület (helyi vagy országos, ex lege), a nem védett terület, a természeti terület, a nemzeti ökológiai hálózati elem (puffer, magterület, kétféle folyosó), az Érzékeny Természeti Terület, a Különleges Madárvédelmi és Természetmegőrzési Területekből álló Natura 2000 hálózat mellett léteznek még az elsősorban szakmai körben használt értelmezett területi rendszerek is (bioszféra rezervátum, Ramsari terület). Előfordulhat, hogy egy adott terület annyi módon védett, hogy már a védelmi kategóriák követelményei ellentmondanak egymásnak.” (Jelenleg készülő A Dunakanyar természeti és kulturális értékeire alapozott, környezeti és gazdasági értelemben fenntartható fejlesztési programja)

A Dunakanyarban a védett értékek megóvása, a biodiverzitás megőrzése, az élőhelyek fejlesztése, a védelmi feladatok ellátása két nemzeti park, a Duna-Ipoly és a Bükk Nemzeti Park jogosultsága. E jogosultságok érvényesítése azonban nem egyszerű feladat. A védett területek tulajdonosai sokfélék. A terület legnagyobb része állami tulajdonú és a Kincstári Vagyonigazgatóság rendelkezik a jogosítványokkal, de emellett több minisztérium, magánszemélyek és önkormányzatok tulajdonában is állnak területek. A területeken gazdálkodnak az állami erdőgazdaságok, a Pilisi Parkerdő Zrt., Ipolyerdő Zrt. és a Vérteserdő Zrt.

Sajátos helyzetet jelent a védett erdőkben a gazdálkodás és az értékvédelem együttes jelenléte, különösen azért, mert intézményesen is szétválik a rendszer, sőt a vadászat egy újabb gazdálkodási ágazat ugyanazon a területen. Tovább bonyolíthatjuk a rendszert, ugyanis a Dunakanyar, különösen a Pilis-Budai hegység közjóléti feladatokat is ellát, kedvelt kiránduló célterület, ezért a védelem, a gazdálkodás és a jóléti funkciók keveredése szinte a teljes területre jellemző.

A Dunakanyarban az önkormányzatok, a Nemzeti Parkok és a területek kezelői, a Pilisi Parkerdő közötti viszony megélésének alapmotívuma a konfliktusosság, ez a kistérségi megbeszélések egyik meghatározó vonulata volt. Az önkormányzatok a szomszédságukban lévő erdőterületektől több funkció befogadását várják, a területek kezelőinek elvárása, hogy a lakosok kulturáltan használják az erdőt, tereket. Krónikus a helyzet a szeméttügyben. A települések külterületein, utak mentén és az erdőkben nagy mennyiségű hulladékot rak le a lakosság. Ez ellen valamiképpen tenni szükséges. A megbeszéléseken többször felbukkant a technikai sportok, motorosok, quadosok károkozása az erdőkben.

A területhasználat konfliktusai a térségben erőteljesek, elsősorban azért, mert egy erőteljesen urbanizált, sűrűn lakott és védett terület határán helyezkedik el a Dunakanyar.

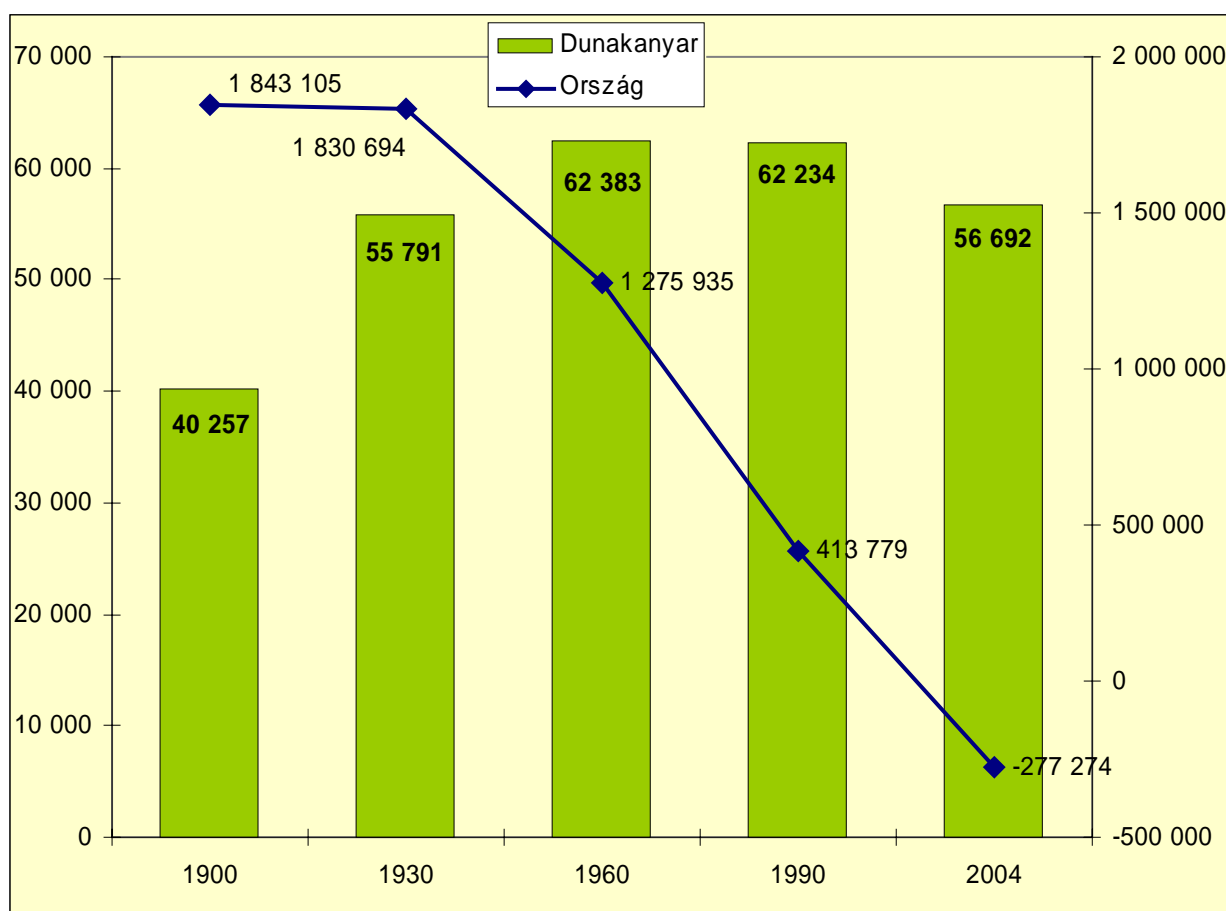
Éppen ezért ebben a térségben nagy a tétje annak, hogy mennyire képes megőrizni a fokozottan terhelt urbánus környezetben a térség természeti erőforrásait.

2.3. Demográfiai folyamatok

2.3.1. A népesség számának változása – agglomerálódás, szuburbanizáció

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács működési területe 248 ezer hektár, az érintett 115 település lakosainak száma meghaladta a 425 ezer főt 2005-ben. A Dunakanyarban a népesség száma az elmúlt több mint száz évben az országos szintet lényegesen meghaladóan emelkedett. Míg a Dunakanyarban a népesség koncentrációja folyamatosan, szinte állandó ütemben emelkedett, az országban a növekedés üteme lelassult. 1990-től az országos tendenciákkal ellentétben, 14 év alatt mintegy 57 ezer fővel növekedett a népesség a Dunakanyarban, ez majdnem annyi, mint korábban 30 év alatt mért lakosságtöbblet.

3. ábra: A népesség változása 30 éves ciklusok szerint, illetve 1900–2004 között

Adatok forrása: Népszámlálás, T-star

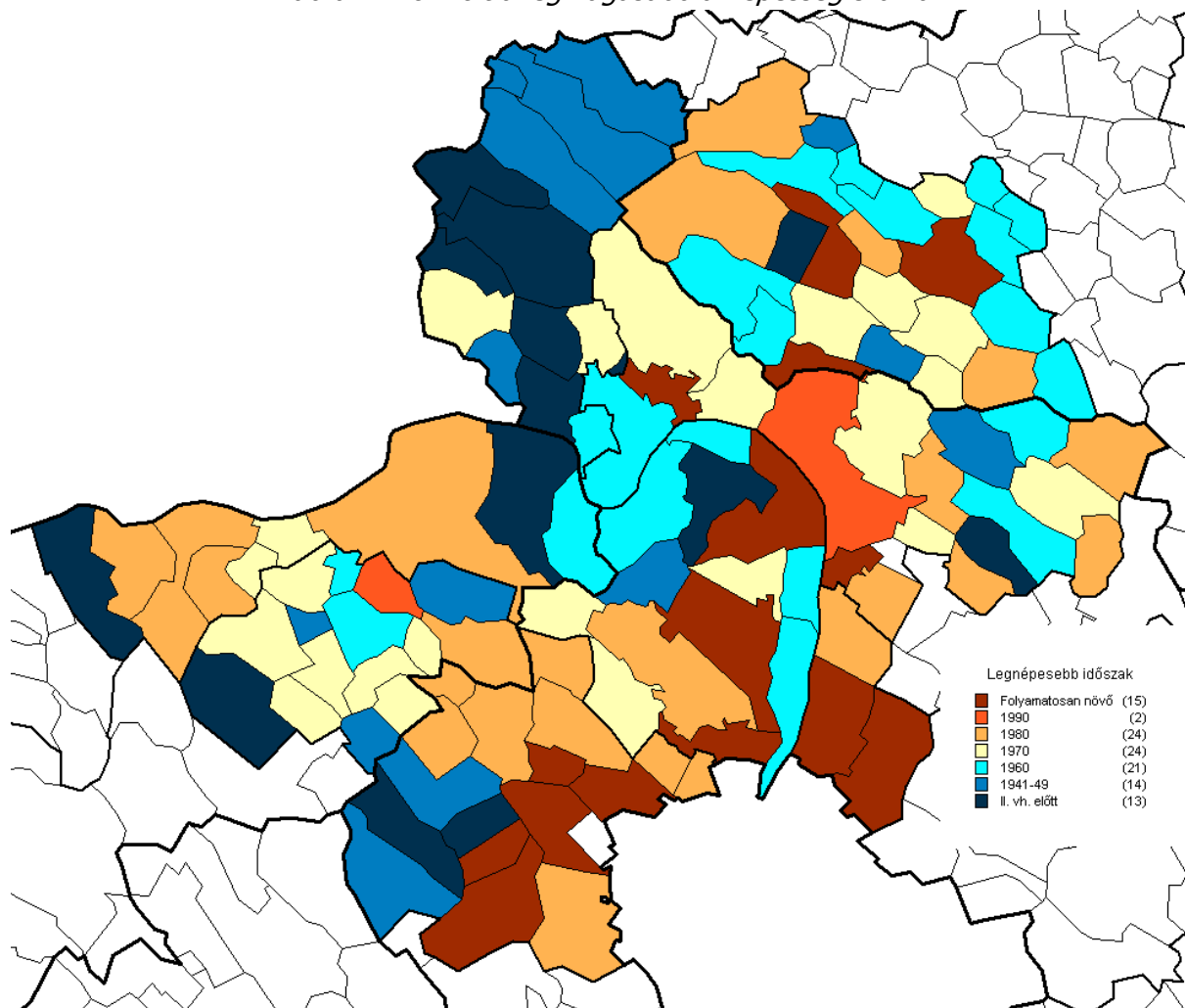
Mindazonáltal a demográfiai folyamatok eltérő pályán mozogtak az agglomerációs, a belső és külső perifériális területeken, valamint a német ajkú falvakban. Ez utóbbiakról elmondhatjuk, hogy a második világháborút követő kitelepítések majdnem az összes sváb falut érintették, és ezeken a településeken nagy veszteséget okoztak. A belső és külső periférián a népesség csökkenése több esetben még a múlt század első harmadában elkezdődő és napjainkig tartó, megszakítás nélküli folyamat pl. Nagybörzsönyben, de Tökön a lakosok száma először 2005-ben haladta meg az 1890-es szintet, bár közben kisebb-nagyobb ingadozások előfordultak.

3. táblázat: A jelen lévő népesség/állandó népesség 1870-2005

Területi egység	1870	1900	1930	1960	1990	2005
Dorogi kistérség	13.254	20.206	29.159	39.242	40.217	40.998
Esztergom– Nyergesújfalui kistérség	24.803	31.891	31.025	44.867	54.821	56.207
Rétság kistérség	19.168	20.895	24.785	27.903	26.077	25.547
Dunakeszi kistérség	3.782	7.476	19.034	32.898	50.685	64.388
Pilisvörösvári kistérség	23.793	31.588	43.835	49.339	60.544	83.465
Szentendrei kistérség	21.666	24.768	30.560	39.912	54.269	72.592
Szobi kistérség	11.705	14.792	18.233	17.535	12.951	12.623
Váci kistérség	30.709	37.521	48.297	55.615	64.235	67.070
DTFT	148.880	189.137	244.928	307.311	363.799	422.890
<i>Komárom-Esztergom megye</i>	<i>115.684</i>	<i>151.155</i>	<i>192.253</i>	<i>270.810</i>	<i>317.617</i>	<i>314.843</i>
<i>Nógrád megye</i>	<i>125.522</i>	<i>159.266</i>	<i>200.438</i>	<i>235.675</i>	<i>233.130</i>	<i>217.785</i>
<i>Pest megye</i>	<i>330.089</i>	<i>450.136</i>	<i>633.257</i>	<i>781.505</i>	<i>940.133</i>	<i>1.133.402</i>
<i>Magyarország</i>	<i>5.011.310</i>	<i>6.854.415</i>	<i>8.685.109</i>	<i>9.961.044</i>	<i>10.381.959</i>	<i>10.133.820</i>

Forrás: Népszámlálás 2001, KSH, BM

4. ábra: Mikor volt a legmagasabb a népesség száma?

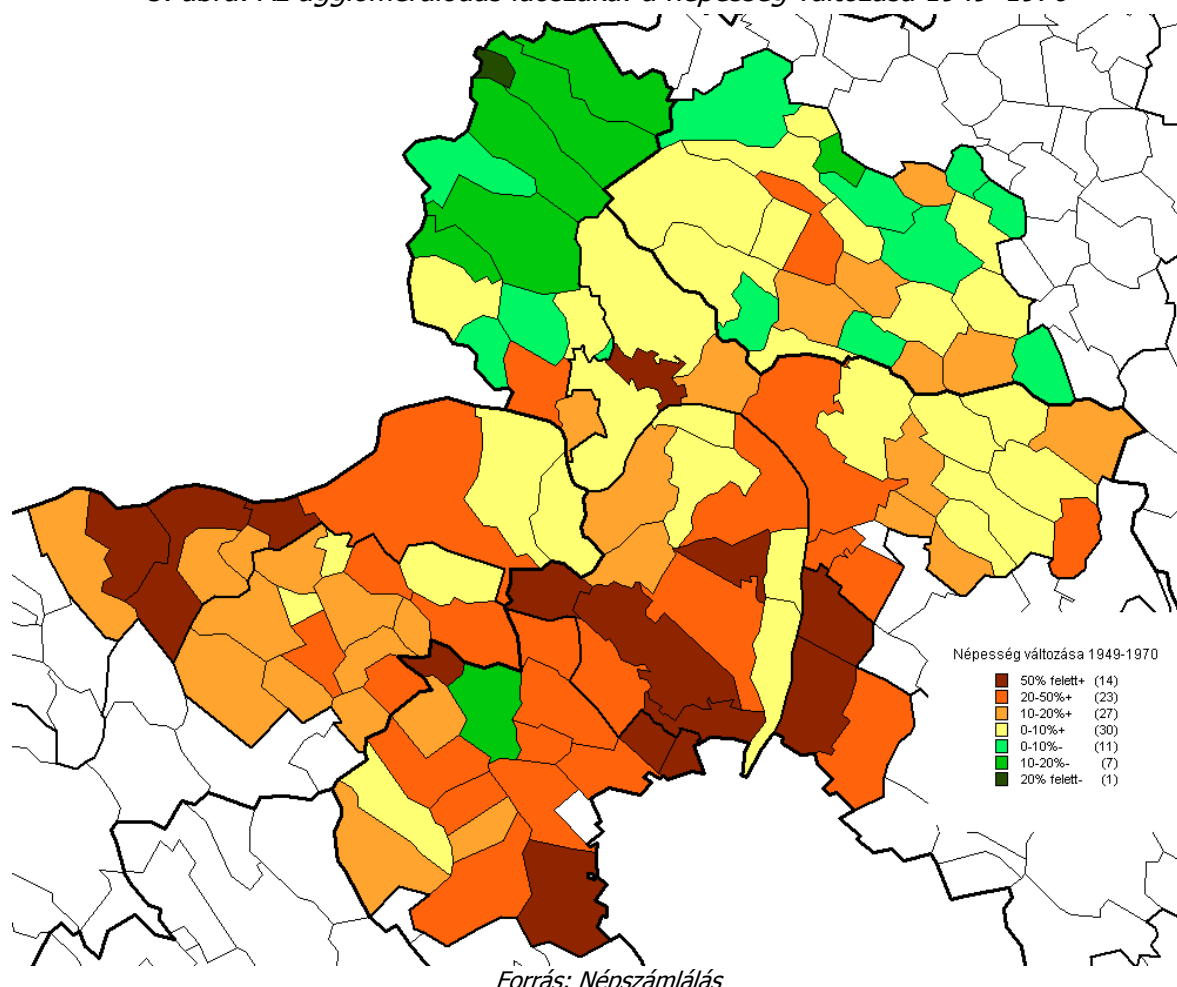

Adatok forrása: Népszámlálás, T-star

Az 5. ábra azt mutatja be, hogy az egyes településeken mikor volt a legmagasabb a népesség száma, vagyis a növekedés-csökkenés inflexió pontjának idejét láthatjuk. Természetesen nem minden település esetében lineáris az összefüggés, viszont pontosan detektálható a változások ideje. A külső és a belső perifériákon, a közlekedési árnyékhelyzetben lévő településeken, néhány kivétellel, már a múlt század első harmadától, jobb esetben a második világháborút követően, a hatvanas évektől kezdődött meg a társadalmi erózió. A nehezen megközelíthető helyek kék foltjai a Duna mindkét partján és a Szentendrei-szigeten összefüggő területet alkotnak. A szobi kistérségben csak Kóspallag és Letkés tartotta magát 1970-ig, a hetvenes évek közigazgatási reform elképzeléseit már nem tudták ellensúlyozni. A Zsámbéki-medencében Tök, Budajenő, Zsámbék és Perbál tartozik ebbe a kategóriába. A rétsági kistérségben a nagy ipari foglalkoztatóvá vált Romhány, valamint Rétság és Szendehely mikrotérségi célterületekké váltak, a többi településen eltérő időszakban megindult a népesség fogyása.

A Dunakanyar 115 települése közül mindössze 15 került el a népességvesztést. Ezek közül az előbb említett három a rétsági térséghez tartozik, de sem az esztergomi–nyergesújfalui, sem a dorogi kistérségben nem található ilyen település. A Szentendrei-szigeten a híddal bíró Tahitótfalu évtizedről évtizedre stabilan és kis mértékben növelte lakosainak számát, majd a 90-es évek közepétől egy erős beköltözési hullám tapasztalható. További hét település található a budai agglomeráció Budapesthez közel eső területein, a pesti oldalon Dunakeszi, Fót, valamint két üdülőhely, Sződliget és Kismaros járt be hasonló utat.

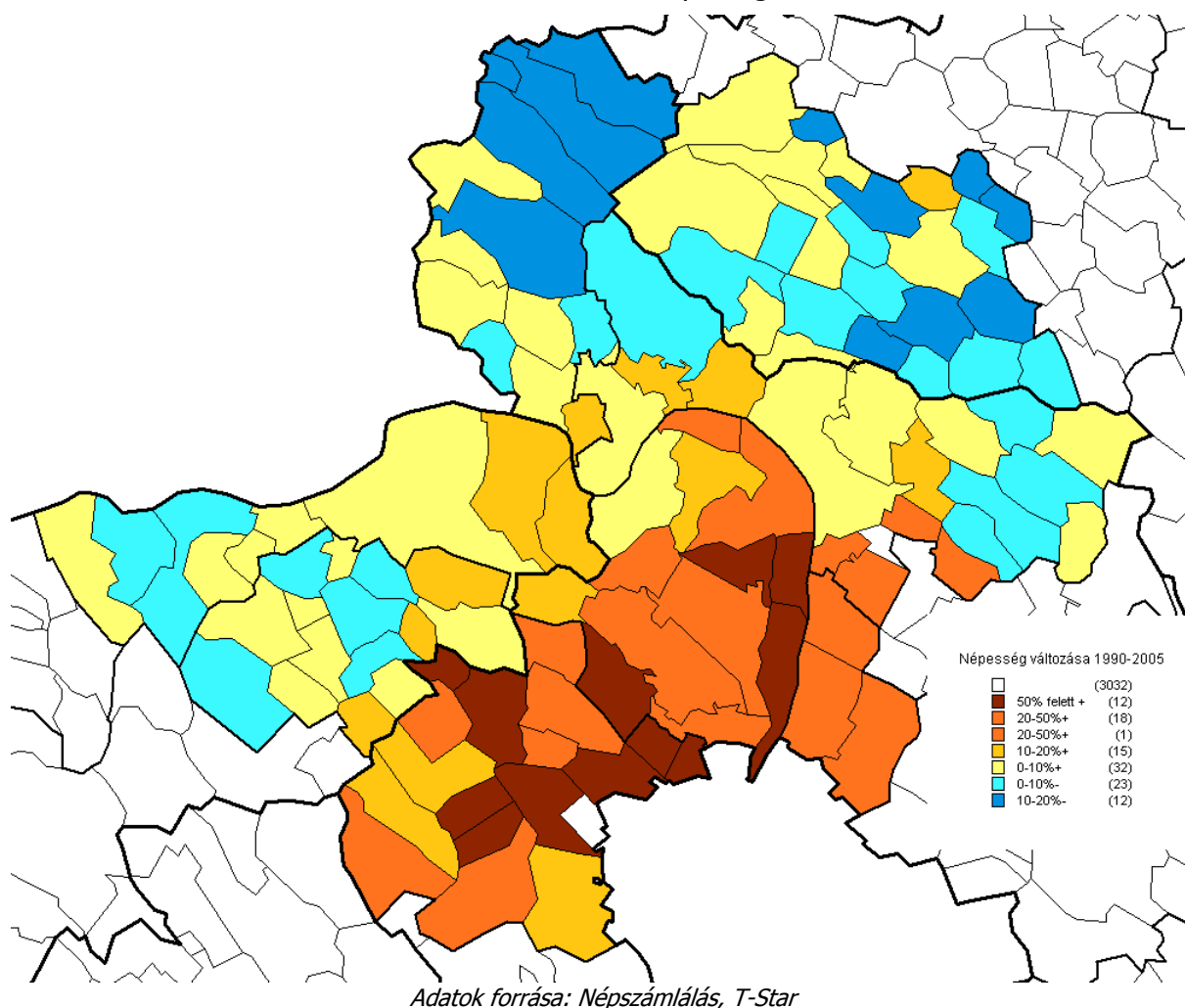
5. ábra: Az agglomerálódás időszaka: a népesség változása 1949–1970

Az ötvenes évektől a hatvanas évek végéig lezajlott népességnövekedés országosan 11,6%-ot tett ki. Az előbbi térképen a zöld foltok az országos folyamatokkal szemben, csökkenő népességű falvakat jelölnek, a már növekvő, de az országos átlagot el nem érő sárgára színezett települések valamivel jobb helyzetűnek mondhatók. Az agglomeráció kiemelkedése egyértelmű és sok hasonlatosságot mutat a kilencvenes években megindult szuburbanizáció által érintett területekkel.

A folyamatok reális értékelhetősége érdekében hozzátesszük, hogy a Dunakanyar lakossága 1949 és 1970 között mintegy 77 ezer emberrel gyarapodott. Valójában az „agglomerálódás” zöme a budapesti peremkerületekben zajlott le, hiszen a főváros népessége ugyanebben az időszakban több mint 350 ezer fős növekedést mutatott.

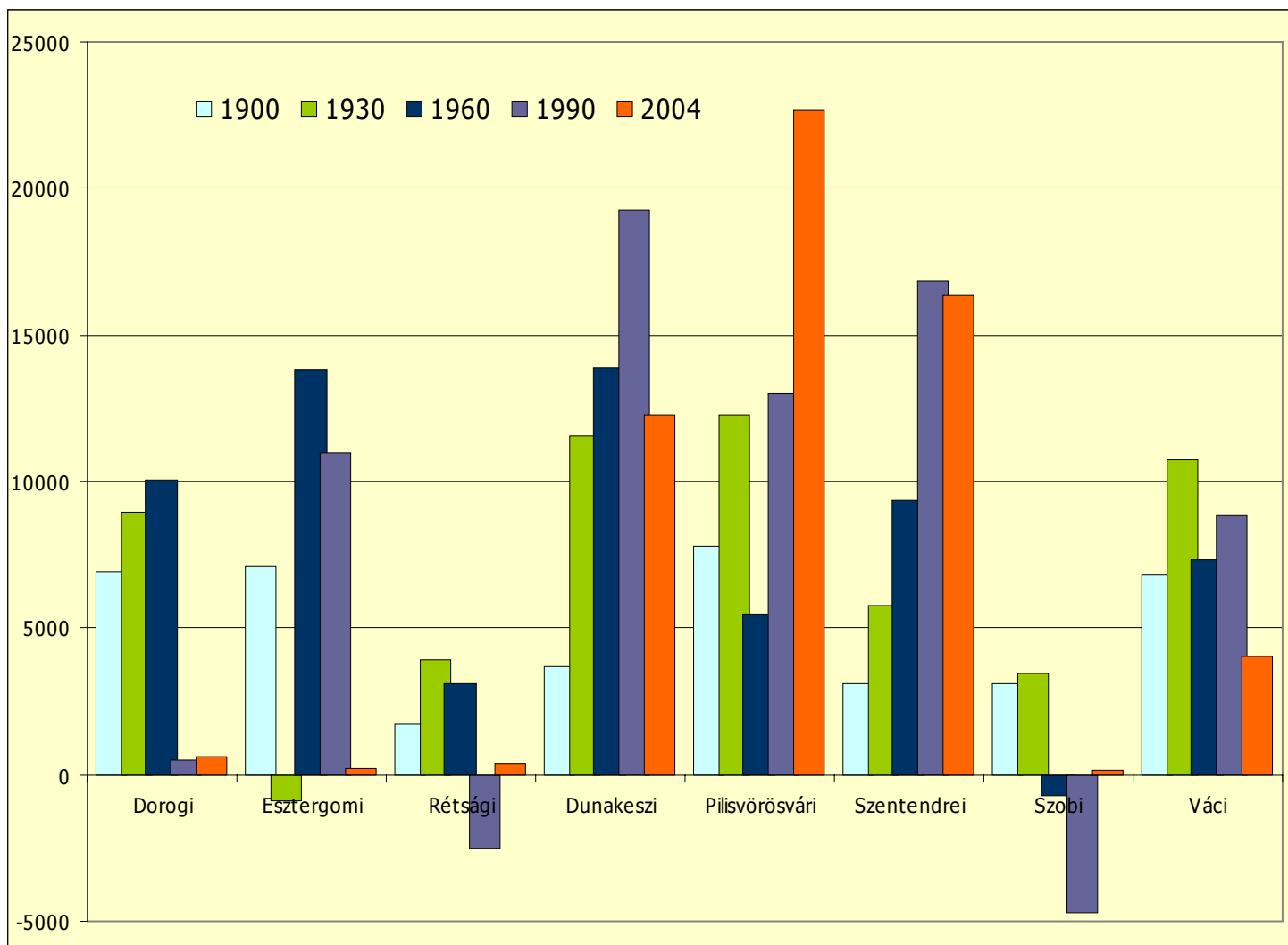
6. ábra: A szuburbanizáció időszaka: a népesség változása 1990–2005

A kilencvenes évek második felében a Dunakanyar népessége több mint 50 ezer fővel növekedett 14 év alatt, ami lényegesen meghaladja az agglomerációs időszak növekedési ütemét. A fél vagy egy évszázados társadalmi erózió folyamatait, a megközelítés nehézségeit nem tudta megfordítani a Dunakanyar jelentős részén a szuburbanizáció. A perifériák helyzete helyenként romlott, de néhány településen megfordulni látszik a tendencia. A városból kiköltözők által preferált területek világosan kirajzolódnak a térképen, a nehéz szociális mutatókkal bíró, de nagy kiterjedésű üdülőtérrel rendelkező településeken is fordított a folyamatokon a szuburbanizáció. A pozitív hatások mellett a pilisvörösvári és a szentendrei térségben szinte nincs olyan település, amely ne a szuburbanizáció kedvezőtlen

hatásait érzékelné hangsúlyosabban. Nevezetesen a közlekedés ellehetetlenülését, a közszolgáltatások kapacitásainak szűkösségét és a szolgáltatások színvonalával kapcsolatos gondokat tartják súlyosnak.

7. ábra: A népesség változása 30 éves ciklusonként, illetve 1990–2004 között kistérségeként

Adatok forrása: Népszámlálás, T-star

2.3.2. Migráció és természetes szaporodás a kilencvenes években

A kilencvenes évektől a Dunakanyar minden kistérsége migrációs nyereséget könyvelhetett el. A kilencvenes évek demográfiai hullámvölgye, a születések számának megcsappanása és az előregedés miatt a természetes fogyás csak a pilisvörösvári térséget kerülte el. A 14 év alattiak aránya a népességből a Dunakanyarban lényegesen magasabb, mint az országos átlag, csak a rétsági és a szobi térség lóg ki a sorból e tekintetben. Ennek tükörképeként alakul a 60 éves és idősebb népesség súlya a társadalomban, azzal a különbséggel, hogy csak a szobi kistérségben szélesebb e csoport, mint az országos átlag. A két arány közötti reziduális az aktív korúak csoportja, s e tekintetben igen kedvező adottságokkal bír a Dunakanyar.

Az idős és a fiatal kohorsz hányadosa az öregedési index. 1990 óta a mutató rendkívüli mértékben romlott, még a Dunakanyar kedvező demográfiai folyamatai mellett is átcúszott az előregedéssel jellemezhető kategóriába. A rendkívüli mértékű betelepedés mellett a pilisvörösvári térségben marad 100 alatt a mutató, vagyis kevesebb az idős. A szobi kistérségben az idősök száma majdnem másfélszerese a fiatalokénak, így országos szinten is elég hátul áll, bár 34 kistérségben még ennél is rosszabb a korszerkezet. Az öregedéssel együtt a nyugdíjasok aránya is növekszik, ám figyelemre méltó, hogy a hatvanévesnél idősebb korosztály közel másfélszerese részesül valamiféle nyugellátásban. A legkedvezőbb a helyzet e téren is a pilisvörösvári térségben tapasztalható, ezekben 140% alatt marad a mutató értéke.

4. táblázat: Demográfiai mutatók 1990–2003

Terület	Állandó népesség	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás	Ezer lakosra jutó vándorlás	Fiatal (0-14) népesség aránya	Idős (60-X) népesség aránya	100 fiatalra jutó idősök száma		Nyugdíjasok aránya a népességből
	2005	1990-2003		2003		1990	2003	2003
Dorogi	40998	-29,8	20,8	16,7	19,9	82,1	119,8	29,7
Dunakeszi	64388	-12,2	187,2	16,2	18,1	82,2	111,3	25,4
Esztergomi	56207	-35,4	31,5	16,0	19,9	82,2	124,6	29,3
Pilisvörösvári	83929	0,7	237,5	17,8	17,3	83,1	97,1	23,0
Rétság	25547	-55,5	10,1	15,2	20,5	96,4	134,5	30,3
Szentendrei	72592	-7,6	233,3	17,3	17,5	80,5	101,5	23,8
Szobi	12623	-114,9	60,3	15,6	22,6	131,6	145,2	31,7
Váci	68861	-40,8	75,3	16,2	19,5	88,5	120,4	28,6
DTFT	425145	-24,1	135,2	16,6	18,8	85,7	112,8	26,6
<i>Komárom-Esztergom</i>	<i>316551</i>	<i>-37,5</i>	<i>11,1</i>	<i>15,9</i>	<i>19,7</i>	<i>79,8</i>	<i>123,4</i>	<i>29,9</i>
<i>Nógrád</i>	<i>218449</i>	<i>-65,4</i>	<i>-24,4</i>	<i>16,1</i>	<i>21,8</i>	<i>100,8</i>	<i>135,8</i>	<i>32,1</i>
<i>Pest</i>	<i>1135657</i>	<i>-24,5</i>	<i>157,4</i>	<i>17,1</i>	<i>18,2</i>	<i>87,4</i>	<i>106,2</i>	<i>26,5</i>
<i>Ország</i>	<i>10143969</i>	<i>-47,6</i>	<i>0,0</i>	<i>15,9</i>	<i>20,7</i>	<i>96,2</i>	<i>130,1</i>	<i>30,4</i>

Adatok forrása: BM, T-Star, ONYFI

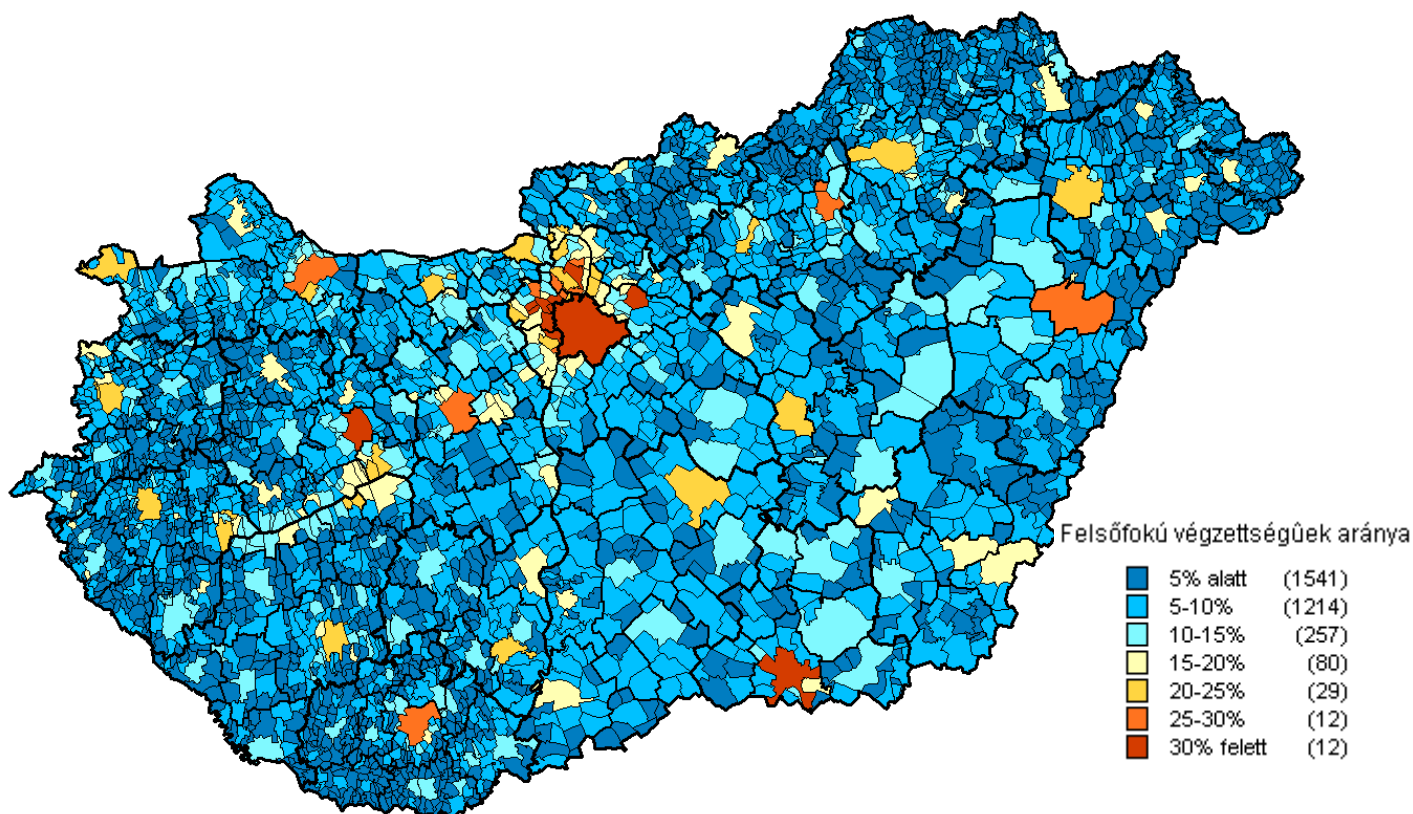
2.4. A lakosság és életkörülményei

A lakosság életkörülményei vonatkozásában három témakört dolgozunk fel. A népesség képzettségi szintjének alakulása kiemelt fontosságú, mert szoros kapcsolatban áll a jövedelmi, jóléti és további más, összetett társadalmi-gazdasági mutatókkal. A népesség jövedelmi viszonyait az adóbevallások alapján vizsgáljuk, emellett a személygépkocsi sűrűséget is számba vesszük.

A Dunakanyarban a **népesség képzettségi színvonala kiemelkedően magas**. A középfokú végzettségűek eloszlása viszonylag homogén, a felsőfokú végzettség viszont ma még mindig nagyon jelentős szórással sűrűsödik a településhálózatban. Budapesten a népesség mintegy 30%-a felsőfokú végzettségű, a Dunakanyarban a szentendrei és pilisvörösvári térség szorosan a nyomában 25% feletti értékeket mutat, ezen kívül a dunakeszi térség 20%-os mutatója haladja meg az országos átlagot. A többi térségben már lényegesen kisebb a magasan képzett rétegek koncentrációja, a rétság, dorogi és szobi kistérségben 9% alatti arányokat számolhatunk.

Településként erősen szóródik a mutató értéke. Felülmúlhatatlan – London belvárosával vetekedő – Telki 44%-kal, Nagykovácsi (37,7%), Budakeszi (35,2%), Szentendre (34,8%), Solymár (33%) következik a sorban és Budajenő (30,4%) zárja a harmincasok előkelő klubját. További 13 településen 20% felett alakul a mutató értéke. A rangsor másik végén 34 olyan település található, ahol a diplomások aránya nem éri el a 6,8%-ot.

8. ábra: A felsőfokú végzettségűek aránya a 25 évesnél idősebb népességben, 2001 (%)

Adatok forrása: Népszámlálás 2001, KSH

5. táblázat: A lakosság életkörülményeinek vizsgált mutatói

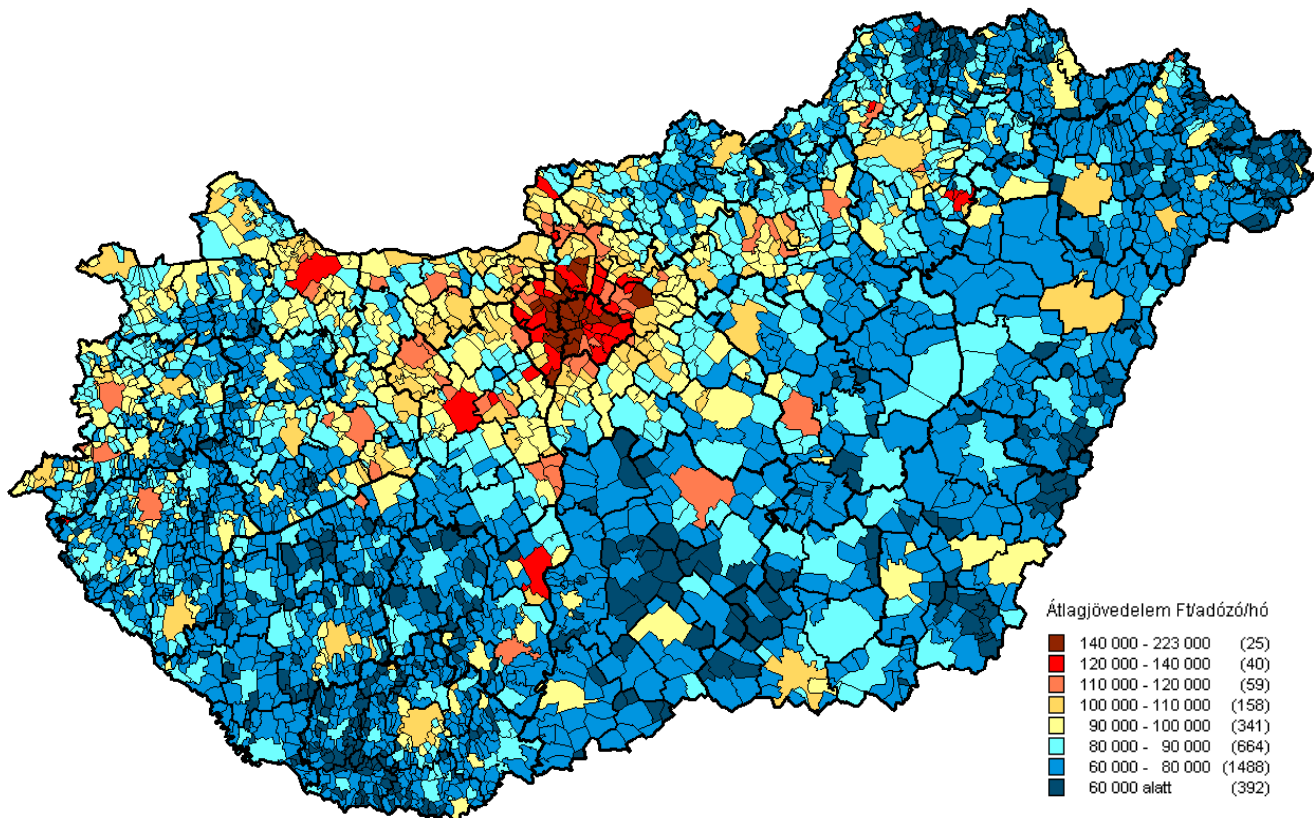
Terület	A felsőfokú végzettségűek aránya		Adózók aránya népességből	Havi átlagos jövedelem		100 lakásra jutó autók száma	
	1990	2001		2003	1994	2003	1993
Dorogi	5,6	8,7	44,4	25 021	100 805	48,2	67,5
Esztergomi	10,7	15,5	46,0	26 527	104 285	54,8	72,9
Rétsági	5,2	8,2	42,6	23 316	96 243	53,8	66,7
Dunakeszi	11,3	20,0	45,8	32 364	129 467	55,9	97,3
Pilisvörösvári	11,2	25,1	43,6	31 830	134 371	54,5	93,3
Szentendrei	13,3	25,6	44,1	30 996	132 152	58,7	96,2
Szobi	5,9	8,8	40,4	25 513	104 578	29,6	53,3
Váci	10,5	15,8	45,1	28 631	111 638	55,0	79,4
DTFT	10,0	18,3	44,5	29 007	119 063	53,8	83,7
Komárom-Esztergom	8,3	12,5	46,2	27 068	104 065	53,1	71,4
Nógrád	6,8	9,7	40,7	24 177	91 913	48,0	57,3
Pest	7,9	14,9	42,0	28 441	112 049	49,4	86,5
Ország	10,5	16,3	43,0	29 040	104 415	52,8	67,2

Adatok forrása: APEH, Népszámlálás, T-star

A **lakosság anyagi kondícióinak** felmérésére az adóbevallásokban bevallott jövedelmek összegei állnak rendelkezésre. Ezek az összegek ha nem is a lakosság rendelkezésére álló jövedelem összegét jelentik, feltételezzük, hogy a két mutató szoros korrelációban áll egymással.²

A Dunakanyarban a jövedelmi színvonal kiemelkedően magas, még a legkevésbé módos rétsági kistérségben is meghaladja a kisvárosok átlagát. Sőt, a Dunakanyar 1994-hez képest javított lakossági jövedelmi pozícióján. A felsőfokú végzettségűek aránya és a havi átlagos jövedelem között szinte lineáris összefüggés látható, ugyanazok a kistérségek állnak az élen, mint a képzettséget illetően. A két mutató közötti összefüggés települési szinten is tetten érhető.

9. ábra: Átlagos havi jövedelem 2003.

Adatok forrása: APEH SZTADI

A Dunakanyarban a lakossági jövedelmi színvonal szinte minden településen meghaladja az országos átlagot, és a 115 településből mindössze tízben marad el attól, szerencse, hogy éppen csak becsúsznak az átlag alá, nem jelentős a lemaradás. A 9. ábrán jól látható, hogy a Dunakanyarra jellemző havi átlagos jövedelem nagysága korántsem jellemző az ország egész területén, sőt, csak a bizonyos speciális helyeken észlelhető.³ A kialakuló kép nemcsak kistérségi, hanem települési szinten is kísértetiesen hasonlít az előbb felskiccelt iskolázottsági mutatóhoz. Sőt, a 9. ábrán jól látható, hogy a Dunakanyarra jellemző jövedelmi színvonal gyakorlatilag kuriózum az országban.

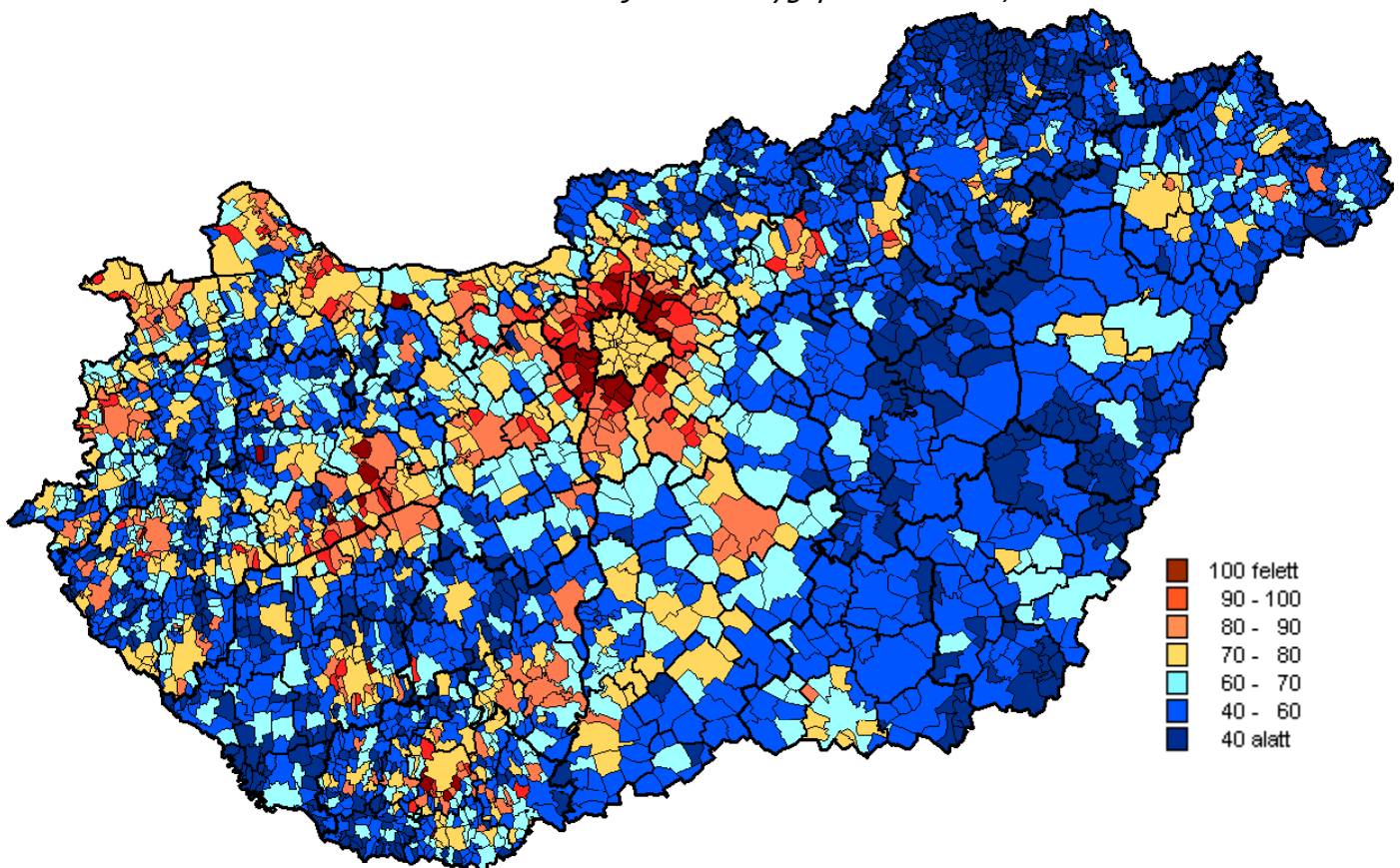
² Ha összevetjük a jövedelemstatisztikát más adatokkal (iskolai végzettség, autósűrűség, lakásméret, komfortosság) a hazai települési rendszerben is szoros sztochasztikus kapcsolatokat találunk.

³ A legfejlettebb centrum településeken, megyeszékhelyeken, ipari központokban és környékükön. Nagyobb összefüggő területeket a Nyugat- és Közép-Dunántúlon, illetve Közép-Magyarországon találunk.

Az adózók jövedelmének színvonala csak az aktív lakosságra vonatkozóan nyújt információt, a népesség gazdasági aktivitása pedig nagyon alacsony, a lakosság kevesebb, mint feléről ad információt. Emellett az aktivitás lehetőségeit erősen befolyásolja a korszerkezet, ami szintén nem homogén a Dunakanyarban sem. Éppen ezért az összetettebb hatást mutató, részben presztízs jószágnak, részben munkaeszköznek használható és a lakosság életkörülményei szempontjából fontos személygépkocsik sűrűségét tekintjük át.

Az eredmény nem meglepő, a Dunakanyarban lényegesen magasabb a 100 lakásra jutó személygépkocsik száma, mint az ország bármely más táján. Ez azzal együtt van így, hogy különösen a szobi kistérségben, viszonylag alacsony a mutató értéke. Rétság kistérségében jut kevesebb autó egy lakásra, mint az országban általában, de csak néhány tizedes a lemaradása.

10. ábra: A 100 lakásra jutó személygépkocsik száma, 2004

Adatok forrása: T-star

A személygépkocsi állomány a Dunakanyarban 1993-ban még csak 74 ezer volt, de 2004-re 134 ezernél is több autó járta az utakat. **Az autók számának növekedése majdnem megegyezik a lakosok számának növekedésével!** Emellett az útkapacitások a térségben változatlanok, tehát a motorizált közlekedés óriási többlet terhelést okoz a Dunakanyarban. Ehhez természetesen szükség van arra is, hogy a lakosság megengedhesse magának az autók fenntartását. A pilisvörösvári térségben a legnagyobb az autók számának a növekedése: az 1993-as 12 ezer helyett egy évtizede közel 29 ezer személygépkocsival rendelkeztek. A szentendrei térségben „szerényen megduplázódott” 12 ezerről 25-26 ezerre nőtt az autók száma. A szobi kistérségben is közel megduplázódott az autók száma, a sűrűsége ezzel együtt is viszonylag alacsony.

A települési szintű adatok hasonló eloszlást mutatnak, mint a jövedelmi mutatók. A Budapesttel határos települések némelyikén már több az autó, mint a lakás, ami egészen sajátos életmódot és jövedelmi színvonalat jelez, egyben erőteljes motorizált közlekedési nyomást a térség úthálózatára. Az autósűrűség mutatójában a periférikus helyzetű települések köre már kiugrik. A fenntarthatóság szempontjából az a jobb helyzet, ha a legtisztább közlekedési eszközöket használja a lakosság, ezért akár azt is gondolhatnánk, hogy jobb a periférikus települések helyzete. Ez azonban önmagában demagógia, hiszen a jelenlegi viszonyok mellett az egyéni közlekedési lehetőségek hiánya nem jár színvonalas tömegközlekedéssel, ami rosszabb életminőséget, munkahelyek, közszolgáltatások el nem érhetőségét is jelenti. A periférikus helyzettel járó folyamatok közül a legveszélyesebb a fiatalok elvándorlása, a további társadalmi erózió, falvak elnéptelenedése, ezért mindenképpen szükséges az elzártság csökkentése, s ennek valóban a fenntartható útja nem a rosszul kihasznált, presztízs jószágok szaporítása, hanem értelmes és gazdaságos tömegközlekedés megszervezése.

2.5. Gazdaság

A Dunakanyar térsége a rendszerváltás küszöbére gyenge gazdasággal, viszonylag széles, a szürke és a fekete gazdaságban tevékenykedő, egyéni stratégiákat követő vállalkozó réteggel érkezett. A vállalkozássűrűség térségenként nagyon eltérően alakul a térségek gazdasági, társadalmi adottságainak függvényében. Az országos átlagot meghaladó vállalkozó kedv az agglomerációs térségekben tapasztalható, de már a távolabbi, a fővároshoz kevésbé kötődő váci kistérségben már nem éri el az országos átlagot. Az esztergomi–nyergesújfalui kistérségben is magas a vállalkozássűrűség, a dörögiban viszont lényegesen alacsonyabb a Komárom-Esztergom megyei átlagnál is. A sereghajtó a szobi és a rétsági kistérség, ahogy a társadalmi problémák sűrűsödési területe is ez a két kistérség.

6. táblázat: Vállalkozások adatai⁴

Terület	Működő vállalkozások száma		Működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma		Kettős könyvvitelt vezető vállalkozások			
	összesen	jogi szem.	1997	2003	jegyzett tőkéje (millió Ft)		egy lakosra jutó bruttó hozzáadott értékének átlagtól való eltérése (%)	
					1994	2003	1994	2003
Dorogi	2 460	366	50,6	60,7	10 011	18 549	58,9	291,3
Esztergomi	4 569	820	72,0	81,9	25 016	114 123	111,6	599,7
Rétsági	1 427	213	41,6	55,2	2 485	509 012	22,4	186,9
Dunakeszi	6 628	1 511	91,4	105,3	8 629	39 534	58,2	353,4
Pilisvörösvári	9 161	2 405	92,0	110,6	24 342	37 650	80,0	277,2
Szentendrei	8 445	2 117	102,2	118,9	10 483	578 479	69,9	758,3
Szobi	645	92	40,6	49,6	808	1 973	48,0	94,7
Váci	5 839	1 125	68,8	85,7	12 041	38 396	96,3	305,3
DTFT	39 174	8 649	77,7	93,3	93 814	1 337 716	75,3	407,5
<i>Komárom-Esztergom</i>	<i>26 078</i>	<i>4 727</i>	<i>66,9</i>	<i>82,6</i>	<i>117 689</i>	<i>277 528</i>	<i>113,9</i>	<i>450,9</i>
<i>Nógrád</i>	<i>13 096</i>	<i>1 861</i>	<i>46,8</i>	<i>60,0</i>	<i>24 035</i>	<i>549 167</i>	<i>53,3</i>	<i>116,9</i>
<i>Pest</i>	<i>97 317</i>	<i>20 903</i>	<i>72,8</i>	<i>86,6</i>	<i>207 908</i>	<i>2 744 401</i>	<i>63,7</i>	<i>366,8</i>
<i>Ország.</i>	<i>881 942</i>	<i>185 546</i>	<i>72,4</i>	<i>87,2</i>	<i>4 619 518</i>	<i>13 147 964</i>	<i>143,9</i>	<i>412,9</i>

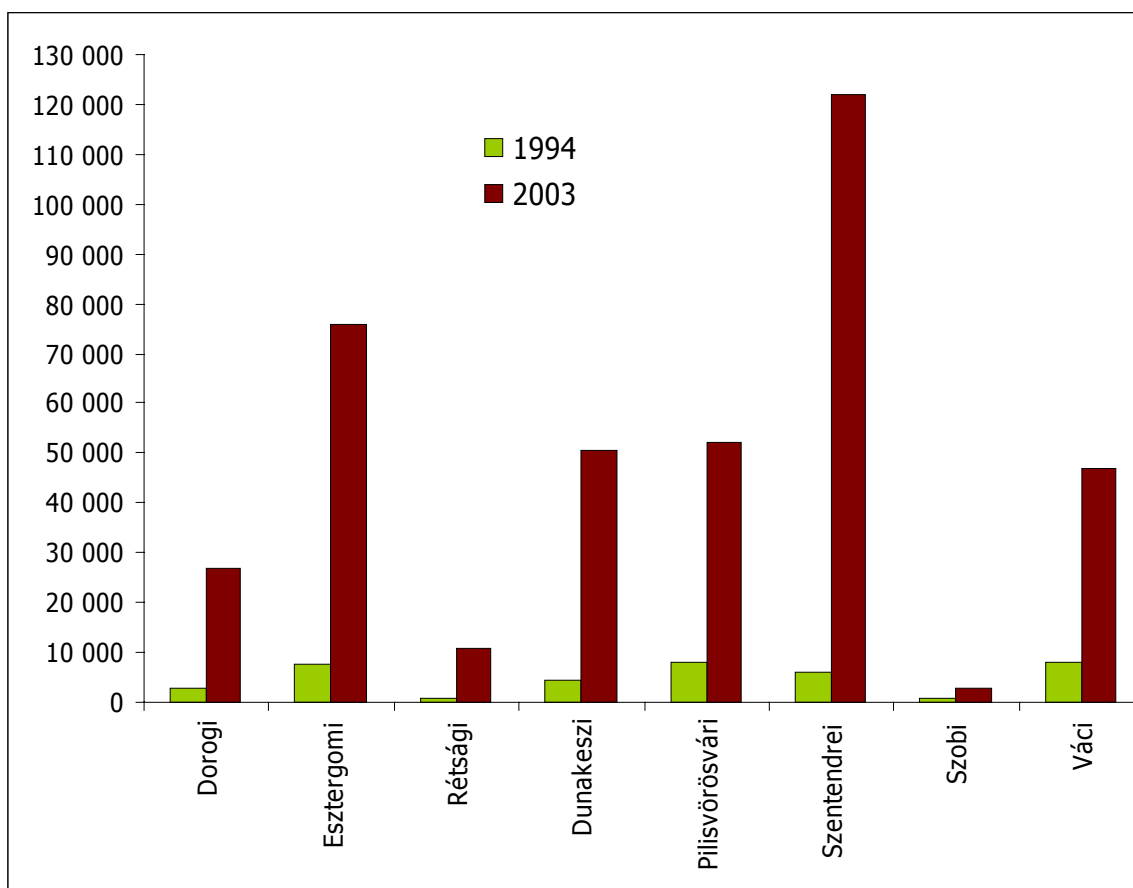
Alapadatok forrása: T-star, APEH

⁴ Az összehasonlíthatóság és a teljesebb kép érdekében használjuk a gazdaság teljesítményét legpontosabban mutató társasági adóbevallások legfrissebb adatának megfelelő statisztikai adatokat.

A Dunakanyar gazdasági ereje 1994-ben nem volt különösebben eminens, csak az esztergomi térségben nyújtott kiemelkedő teljesítményt. A 115 településen összesen 94 milliárd forintnyi jegyzett tőkével működtek a vállalkozások, egy évtizeddel később több mint egy nagyságrenddel nagyobb alappal, 1300 milliárd forinttal rendelkeztek a kettős könyvvitelt vezető cégek. A jegyzett tőke négyötöde a rétsági és a szentendrei kistérségben található, ami elég meglepő volna, de tudjuk, hogy Alsópetényben⁵ egy off-shore cég, Szentendrén 3 off-shore cég működik, amelyek óriási tőkebefektetéssel működnek, de a hozzáadott értékük csekély. Ezért jobb megközelítést ad az APEH által becsült bruttó hozzáadott érték összege.

A bruttó hozzáadott érték összege alapján a legnagyobb teljesítményt a szentendrei kistérség produkálja, főként Szentendre, ahol a térségi gazdasági teljesítmény 80%-a keletkezik. A sorban a következő az esztergomi–nyergesújfalui kistérség, ahol Esztergom és Látatlan gazdasága termeli meg a bruttó hozzáadott érték több mint 90%-át.

11. ábra: A bruttó hozzáadott érték a Dunakanyarban 1994-2003 (millió Ft)

Forrás: APEH Társasági adóbevallások

Fej-fej melletti a pilisvörösvári, a dunakeszi és a váci kistérség gazdaságának teljesítménye, a sereghajtó a szobi térség igen szerény értékkel. A Dunakanyar térségeiben a gazdasági teljesítmény jóval az országos átlag feletti növekedést mutat, ebből a dinamizmusból azonban a szobi térség kimaradt.

⁵ Az alsópetényi 498 milliárd Ft az összes magyarországi községben bejegyzett cég jegyzett tőkéjének több mint ötöde!

Az országok, régiók fejlettségének mutatója az egy lakosra jutó GDP összege. Ez a teljesítmény nem számolható ki települési szintre, a cégek bruttó hozzáadott értékéből képeztünk erre rímelő, bár csak az üzleti szektor teljesítményét figyelembe vevő hányadost. A fejlettségi különbségek bemutatására az átlagtól való eltéréseket vettük figyelembe, ám az országos átlagban nagy súlyú Budapestet és a szintén nagyságrenddel különböző megyei jogú városokat kivettük és a városok átlagához viszonyítottuk ezt az értéket. A bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó összegének városi átlagtól való eltérése (4. tábla) alapján kiemelkedő a Dunakanyar gazdaságának fejlettsége. A Dunakanyar térségei közül csak a szobi kistérségben marad a viszonyítási alap alatt a mutató értéke, országos szinten ezzel a 102. a kistérségek között. A szobit követő rétsági kistérség az 58., a pilisvörösvári a 38., a dorogi a 34., a váci a 32., a dunakeszi a 26., az esztergomi a 13. és a szentendrei a 8. helyen áll.

A Dunakanyarban a gazdasági teljesítmények nagyságrendje és népességhez mért mutatói meglehetősen jók általában, ez azonban az országos mezőny második harmadának a végén lévő Szob térségében nem oldja meg a foglalkoztatás és megélhetés problémáit. A térség helyzetének eddig orvosolhatatlan sajátossága az elzártság, hogy mindössze egy úton, egyetlen vonalra fűződik fel, a külső és belső határok elvágják a kedvezőbb munkelő-piaci kondíciókkal bíró területektől.

1.6.1. Az idegenforgalom a Dunakanyar gazdaságában

A Dunakanyarban erős hagyományai alakultak ki a kirándulók, bakancsos turisták, városnéző túrára indulók fogadásának. A bakancsos turisták a hegyeket és túraútvonalakat keresik fel és csekély fogyasztással kevésbé járulnak hozzá a térségben élők megélhetéséhez. A városnéző túrára indulók által preferált városok Szentendre, Visegrád, kisebb mértékben Esztergom, még kevésbé Vác, a többi települést leginkább az átmenő forgalom terheli, s maximum annak „megcsapolása” lehetséges. A térségben a Dunán áthajózó több ezer turista mindössze néhány órára áll meg, fogyasztása minimális, hiszen teljes ellátást biztosítanak ezek a hajóutak. A Dunakanyarnak nem létezik olyan fél- egynapos programajánlata (mint Kalocsának), vagy akár különböző helyszíneken több nap eltöltését is lehetővé tevő programfüzére, amely kizárható lenne a hajók utasainak.

A Dunakanyar vendégei legnagyobb számban az év egy részét a térségben töltő üdülőtulajdonosok, akik változó, többnyire viszonylag csekély mértékben használják fel a térségi erőforrásokat és jelentenek keresletet. A rendszerváltásig, a világtól levél bevezetéséig és a vízumkötelezettségek felszámolásáig belföldi viszonylatokban bonyolódott az idegenforgalom túlnyomó többsége. A tőkefelhalmozás korlátozott keretei pedig az üdülők iránti keresletet biztosították. A rendszerváltással, a megnyílt határokkal radikálisan átalakultak az üdülési szokások, s ez a hazai desztinációk leértékelődéséhez vezetett, a Dunakanyarban is igen jelentősen csökkent az idegenforgalom. Az üdülőterületek részben a szuburbanizációs folyamatok motorjává váltak, részben a tulajdonosok előregedésével és a kis kertekben a kertészeti kultúra hanyatlásával együtt leromlottak.

„A kínálat lassú változása a kereslet kedvezőtlen alakulását idézte elő az elmúlt 5 évben a Dunakanyarban, amikor is becslések szerint 15%-kal csökkent az idegenforgalmi bevételek nagysága.” (Turisztikai stratégia, Eurospa)

A turisztikai kereslet újbóli átalakulása azonban eltolódott a néhány napos, könnyen elérhető, komplex kínálatot nyújtó, az aktív és a kulturális turizmus lehetőségeit ötvöző célpontok felé.

A fizetőképes kereslet zömét a kevés szabadidővel és magas jövedelemmel rendelkezők csoportja generálja. A kereslet átalakulása a turisztikai kínálat átalakítását is megköveteli.⁶

A Dunakanyar a turisztikai kereslet változtatása szempontjából ideális helyzetben található, hiszen a keresletet jelentő társadalmi csoportok legnagyobb koncentrációja Budapesten és a Közép-magyarországi régióban található. A külföldi vendégek számára könnyen elérhető volna a Dunakanyar, bár a közlekedési nehézségek az egész területre jellemzők. Általános jelenség az egész országban, a vizsgált területen is jellemző, az információs táblák hiányos volta, ami a célobjektumok megtalálását teheti kalandos túrává. A Dunakanyar területén mindazok a feltételek adottak, amelyek az aktív és kulturális turizmus kínálatát magas minőségű szolgáltatások keretében elérhetővé tehetik. A lehetőségek azonban csak töredékesen kihasználtak.

A turisztikai stratégia a térségben összefogott és összefűzött kínálati elemek hiányát, a szétaprózott kínálatot, az aktív turizmus feltételeinek lassú kiépülését jelöli meg legfontosabb problémaként. A terepre érkező vendégek fogadása a nyelvismeretek korlátozott volta mellett sajátos kommunikációs kultúrát jelenít meg. A turizmust jövedelmező tevékenységgé a szálláshelyek értékesítése teszi, a Dunakanyarban azonban a szálláshely kínálat zsugorodóban van, és kevés a minőségi szolgáltatásokat nyújtó szállodai férőhely. Hozzá kell tenni, hogy a fejlesztési elképzelések ezen a téren meglehetősen ambiciózusak. A Dunakanyar nem tudja kihasználni a főváros közelségét a külföldi vendégek fogadása terén, nem érvényesül Budapest küldő hatása.

⁶ Az alfejezet a Dunakanyar turizmusfejlesztési stratégiája (Hites-Bartucz, 2001), A Dunakanyar marketingstratégiája (2001) és a Dunakanyar fenntartható turizmusfejlesztési és marketing stratégiájának (2006) EuroSpa Hungary felhasználásával készült.

1.7. Foglalkoztatás – munkaerőpiac

A foglalkoztatás alakulásának vizsgálata meglehetősen kockázatos feladat. A munkát keresőket viszonylag nagy pontossággal nyilván tartja az Állami Foglalkoztatási Szolgálat, de a foglalkoztatás adatait a KSH reprezentatív munkaerő-piaci felméréssel és más statisztikák felhasználásával készíti a népszámlálások közötti időszakokra. Az EMMA nyilvántartás elvileg megbízható információkkal bír, ezekhez azonban mi nem férünk hozzá. A KSH által közölt kistérségi információkat nem használjuk fel, mert például a szobi kistérségben a tapasztalatainknak teljesen ellentmondó adatokat közöl. Ezért maradunk a népszámlálások adatainál és ehhez a személyi jövedelemadó bevallásait vesszük hozzá kontroll változóként.

7. táblázat: A foglalkoztatás jelzőszámai

Terület	Adózók száma	Foglalkoztatottak száma	Munkahelyek száma	Foglalkoztatottak száma	Munkahelyek száma	Foglalkoztatottak a 15-64 éves népességből (%)	Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya (%)	Munkanélküliek a 18-59 éves népességből (%)	Munkanélküliek a munkaképes korúakból (%)
	2003	1990	1990	2001	2001	2001	2001	1993	2005
	APEH	Népszámlálás 2001						T-star	KSH
Dorogi	17 979	17 535	17 385	15 535	10 891	56,7	37,7	13,3	5,3
Esztergomi	25 652	24 553	22 796	21 574	20 002	56,1	36,5	13,6	5,0
Rétsági	10 996	11 424	8 674	9 484	6 812	53,7	41,2	17,3	7,0
Dunakeszi	28 827	24 688	15 204	26 074	15 993	60,4	29,4	6,0	1,7
Pilisvörösvári	36 101	28 494	15 388	32 363	19 787	59,8	29,1	7,0	1,7
Szentendrei	31 323	25 694	19 221	27 668	19 061	58,7	30,5	5,0	2,7
Szobi	5 256	5 446	4 747	4 429	3 577	49,0	45,2	7,8	4,0
Váci	30 726	29 236	27 356	26 591	22 766	55,7	35,7	7,1	2,9
DTFT	186 860	167 070	130 771	163 718	118 889	57,5	33,7	8,9	3,2
Komárom-Esztergom	146 042	140 231	134 389	123 971	103 346	56,6	37,2	10,7	5,1
Nógrád	88 772	97 874	90 181	72 672	60 548	49,1	46,1	16,4	11,3
Pest	472 030	427 944	290 213	416 624	281 999	55,6	35,1	7,1	2,9
Ország	4 347 851	4 526 299	4 530 342	3 690 269	3 502 511	53,0	40,9	10,5	6,7

Magyarországon a munkahelyek száma 1990 és 2001 között 22%-kal csökkent. A Dunakanyar azon területek közé tartozik, amelyek a kezdeti leépülés után viszonylag gyorsan újjáépítették a gazdaságukat, bár a foglalkoztató képessége nem éri el az 1990. évi szintet. A Dunakanyar településein összesen mintegy 12 ezerrel kevesebb a munkahely, mint egy évtizeddel korábban. A munkahelyek deficitjének több mint a fele a dorogi bányászat leépülésével magyarázható, de a váci térségben is közel 5 ezerrel kevesebb a munkahely. A többi térségben kis változások történtek, már ami az egyenleget illeti. Az országban csak az agglomerációra jellemző tény a munkahelyek számának növekedése. Ennek a jelenségnek része, hogy a dunakeszi térségben néhány száz, de a pilisvörösvári térségben több mint négyezerrel több a munkahely, mint tíz éve volt. Sajnálatos viszont, hogy a szobi és a rétsági térségben még az országos viszonylatnál is kedvezőtlenebb a munkaerő-piaci helyzet.

Európai uniós összehasonlításban a munkavállalási korú népesség foglalkoztatottsági szintje Magyarországon a újonnan csatlakozott országok között is alacsony. A Dunakanyarban a népesség foglalkoztatási szintje magasabb, mint az 53 százalékos országos adat, de erőteljes

szórással. A legaktívabbak az agglomeráció települései, a másik végen ismét a szobi térség található, az országos meglehetősen alacsony szintet el nem érő értékkel.

Egyfajta szegénységi mutató a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya, amely azok arányát mutatja, akik az állami ellátó rendszerekre utaltak. Az országban ez a mutató nagyon magas, 100 háztartásból 41 nem rendelkezik aktív piaci jövedelemmel. A Dunakanyarban ez a szám csak 34, sőt a dunakeszi és a pilisvörösvári térségben 29, az előregedő és munkahely hiányban küzdő szobi térségben azonban 45, a rétságiban pedig 41.

A foglalkoztatottságnak csak egy szegmensét jelentik a helyi foglalkoztatási lehetőségek, kiszélesítik a kört a reális idő alatt tömegközlekedéssel elérhető nagyobb települések, jobb kondíciójú városok kínálata. Szerinte az országban olyan drasztikus volt az aktivitás és a munkahelyek számának visszaesése, hogy kevés kivétellel nagyon jelentősen csökkent a fogadott bejárók száma, de a helyiek foglalkoztatása is. Ez az elérhető nagyobb központok közelében az eljárás erőteljesebbé válásával párosult, mint pl. a dorogi kistérségben. Ennek hiányában viszont a zártabbá váltak a térségek, mint azt a szobi térségben tapasztalhattuk.

A szuburbanizáció által érintett területek más történettel bírnak. Főként a fővárosból kiköltöző lakosságra jellemző a kétlakóság, sokuk nem adta fel a budapesti lakás lehetőségét, részben az ingyenes parkolási lehetőség fenntartása miatt, amire igen nagy szükségük is van, hiszen zömüket a munkahelyük Budapesthez köti, így napi ingázóként visszajárnak a fővárosba. Az eljárók száma önmagában nem változott lényegesen nagyot, a közlekedés módja viszont igen, több tízezer autó indul naponta útra Budapestre, és ez mind az agglomerációs település, mind Budapest úthálózatát fokozottan terheli. A szuburbanizáció jelenségéből és munkaerőpiac sajátos szerveződéséből adódó térfolyamatok generálják a Dunakanyar legtöbbet tárgyalt problémahalmazát, a közlekedés rendszerét.

8. táblázat: A foglalkoztatás helye

Terület	Lakóhelyén dolgozó	Eljáró	Bejáró	Lakóhelyén dolgozó	Eljáró	Bejáró	Eljárók aránya	
	2001			1990-2001			1990	2001
Dorogi	5 531	10 004	5 360	-3 004	1 004	-3 490	51,3	64,4
Esztergomi	13 014	8 560	6 988	-2 779	-200	-15	35,7	39,7
Rétság	3 914	5 570	2 898	-1 682	-258	-180	51,0	58,7
Dunakeszi	10 182	15 892	5 811	794	592	-5	62,0	60,9
Pilisvörösvári	11 822	20 541	7 965	3 536	333	863	70,9	63,5
Szentendrei	11 664	16 004	7 397	499	1 475	-659	56,5	57,8
Szobi	2 225	2 204	1 352	-470	-547	-700	50,5	49,8
Váci	13 684	12 907	9 082	-2 551	-94	-2 039	44,5	48,5
DTFT	72 036	91 682	46 853	-5 657	2 305	-6 225	53,5	56,0
<i>Komárom-Esztergom</i>	<i>70 470</i>	<i>53 501</i>	<i>32 876</i>	<i>-21 550</i>	<i>5 290</i>	<i>-9 493</i>	<i>34,4</i>	<i>43,2</i>
<i>Nógrád</i>	<i>41 418</i>	<i>31 254</i>	<i>19 130</i>	<i>-16 341</i>	<i>-8 861</i>	<i>-13 292</i>	<i>41,0</i>	<i>43,0</i>
<i>Pest</i>	<i>180 759</i>	<i>235 865</i>	<i>101 240</i>	<i>-4 545</i>	<i>-6 775</i>	<i>-3 669</i>	<i>56,7</i>	<i>56,6</i>
<i>Ország</i>	<i>2 624 459</i>	<i>1 065 810</i>	<i>914 247</i>	<i>-756 736</i>	<i>-79 294</i>	<i>-234 900</i>	<i>25,3</i>	<i>28,9</i>

Adatok forrása: Népszámlálás 2001

2.3. A Dunakanyar kulturális öröksége

A Dunakanyarban különös jelentősége alakult ki a kulturális értékeknek, bár nem e stratégia tisztje ezek ecsetelése, funkcióját és fontosságát a területfejlesztésben is ki kell emelni. A Dunakanyar a kulturális értékek sűrűsödési területe, ahol négy nemzetiség sokféle hagyománnyal és szokásvilággal él együtt. Az elfeledett, dokumentumokban még fellelhető, az élő, a felélesztett és a teremtett tradíciók igyekeznek az urbanizálódás és individualizálódás mellett ismét összekovácsolni a helyi társadalmakat, az előregedő, önmagukra újra rátaláló falvakat, vagy a szuburbanizálódó területeken a felduzzadó népesség integrációjának alapot és lehetőséget biztosítani. A paraszti és a falusi életmód eltűnésével együtt a népművészeti és képzőművészeti hagyományok is megkoptak, viszont a népművészet és a modern művészetek egyaránt jelen vannak a Dunakanyarban, ma már nem hagyományként, hanem a térségben élő művészek által képviselt irányzatként.

A Dunakanyarban a történelem épített és tárgyi emlékeinek sorozata, és egyedülálló objektumai találhatóak a legkülönbébb állapotban, amelyek változatosan, többnyire korlátozottan épültek be a települések és a hely identitásába, zömében passzív darabkái a lakosok tudáskészletének. A Dunakanyar kiemelt és legszelebb körben ismert szegmense a turisztikai kínálat részét képező frekventált látványosságok csokra, a többé-kevésbé programba szervezett, településenként néhány óra alatt, illetve egy nap alatt végigjárható városnéző túrák állomásai.

A Dunakanyarban hangsúlyosak a vallási elemek, a történelmi egyházak mindegyike képviselteti magát a Dunakanyarban. A Dunakanyarban található a katolikus egyház központja – az elsőként Szent István alapította esztergomi – a mai Esztergomi–Budapesti Főegyházmegye, esztergomi érsekség, valamint térségben működik a váci és a székesfehérvári püspökség. A kiemelt vallási központok és több zarándokhely léte hangsúlyossá teszik a vallási turizmus szerepét.

A Dunakanyar határ menti területein erősen él a trianoni határok meghúzásának történelmi vesztesége, ami településeket, családokat, rokoni kapcsolatokat szakított ketté. A közvetlen emberi kapcsolatok lehetőségének korlátozása mellett a hagyományos vonzásterületekről is leszakadtak térségek, elsősorban az Ipoly mente, így központja nélkül perifériává vált. A helyzeten a második világháborút követő lakosságcsere sem segített, nem beszélve a német nemzetiségűek kitelepítésének következményeiről.

A rendkívüli helyzetekkel megáldott és terhelt Dunakanyar nemzetiségi és kulturális sokszínűsége, történelmi öröksége, művészeti kötődése a térség identitásának alapjául szolgálhat, egyben olyan turisztikai termék formálható, amely hazai és nemzetközi piacon jól pozícionálható kínálatot jelenít meg. Ez a széttöredezett szerkezetű térségben, a gyenge gazdaságú területeken alternatív, helyi, kistérségi, vonzáskörzeti (hazai és szlovák) munkaerőre támaszkodó megélhetési csatornák megnyitásának lehetőségét teremti meg.

2.4. A Dunakanyar Kiemelt Üdülőkörzet szerepe

A Dunakanyar kevésbé természetföldrajzi kategóriaként, inkább üdülőkörzetként, a természeti és kulturális értékek rekreációs célú hasznosítására épülve létezik. Az üdülőkörzetet 1957-ben határolták le, és e hosszú történet sokféle változatát szolgáltatja a Dunakanyarban tipikus vagy divatos területhasználatnak. A Dunakanyar frekventált kirándulókörzetként ismert, ami jól illeszkedik az évszázados elképzeléshez, a nagyváros körüli zöldgyűrű koncepciójához. A térségben kialakított üdülőterületek elsősorban a budapesti lakosság pihenését szolgálták. A nyolcvanas évek végéig a korlátozott nemzetközi mozgás

amellett, hogy a hazai rekreációs területek kihasználtságát biztosította, egyben ébren tartotta az üdülők fenntartásának kultúráját. Az üdülők népszerűségének másik funkciója, hogy a társadalmi státusz reprezentációját szolgáló lakóépületek mellett a városiak felhalmozási igényének egyetlen útja volt, hiszen egyébként egy ingatlannal rendelkezhetett egy állampolgár.

A lakóterületek és a rekreációs zónák elkülönülése az agglomeráció kialakulásával sérült először. Az agglomerációban a gazdaság letelepítésének tilalma korlátozta a térhasználatot, a szuburbanizáció különböző hullámaiban azonban a lakossági és a gazdasági funkciók térfoglalása is felerősödött, a biológiailag aktív felületek csökkenésének üteme – napjainkra, a települések egy részének betelésével – talán lefékeződött. A Dunakanyarban az üdülőterületek a lakóhelyi szuburbanizáció forrásává és gerjesztőjévé váltak. A nyolcvanas évek végén szinte minden érintett településen megfigyelhetővé vált, hogy az üdülőtulajdonosok egy része egész évre kiköltözött, bár a kétlakosság jellemző maradt. Mára az üdülőterületek zömét belterületbe vonták, illetve lakóövezetté nyilvánították, és ez a térségbe költözők számára szélesre nyitotta a lehetőségek kapuját, az ingatlanpiac fellendülése pedig felértékelte a Dunakanyar településein lévő területeket. A területhasználati konfliktust tovább élezi a térség már korábban említett sajátossága, miszerint területének közel fele valamiféle védettséget élvez.

A Dunakanyar területén a még létező üdülőterületek egy része elhanyagolt, vagy kaotikus beépítettsége miatt tájsebként létezik. Az önkormányzatoknak a kiürülő, nem gondozott, apró parcellás területek rendezése érdekében kevés lehetőség áll rendelkezésére. A területek szabályozásának átalakítása és a szabályok betartatása tűnik járható útnak, bár az eredmény megvalósulásának ideje bizonytalanságba vész.

A Dunakanyar Kiemelt Üdülőkörzetben az Intéző Bizottság működése hosszú együttműködési tapasztalatokat halmozott fel, amelyek jórészt elenyésztek a regionális idegenforgalmi bizottságok felállításával. Az együttműködés szükségessége a szétaprózott önkormányzati és vállalati működés esetében is felmerült, a kivitelezésben azonban kapacitás gondok keletkeztek, a Dunakanyar háttérbe szorulása azonban feltétlenül szükségessé teszi a tapasztalatok hasznosítását és új formában az együttműködések gondozását.

Az üdülőkörzet nagyrészt az idegenforgalom és a turizmus meghonosodásának története. A Dunakanyarban erős hagyománya alakult ki a természetjárók, a kirándulók és nyaralók befogadásának, ezért nem pusztán tervezői ötletek hiánya, sablonok alkalmazása, hanem térségre szabott, az identitás töredékeibe kódolt gondolat *a turizmus gazdasági ágként történő fejlesztése*.

2.5. A Dunakanyar fenntartható területfejlesztésének dilemmája

A *fenntartható fejlődés* alap dilemmája, hogy a terjeszkedő emberi tevékenység felemésztí a természeti erőforrásokat lokálisan, regionálisan és globálisan. A környezeti degradáció megfékezése, a folyamatok visszafordítása és a biodiverzitás megőrzése megköveteli az emberi tevékenység olyan szerkezetének kimunkálását, amely kialakítja a normál reprodukciós folyamatok egyensúlyát, vagyis az emberi tevékenység környezeti hatásai nem haladják meg a természet megújuló képességét, az erőforrások felhasználása azok keletkezésének ütemét, a nem megújuló erőforrások esetén pedig felhasználásuk a helyettesíthetőségük lehetőségeit.

A *fenntartható területfejlesztés* funkcióban gazdag, a települések együttműködésével szakmai és elérhetőségi kritériumok alapján szervezett, kiegyenlített, az alap- és középfokú,

a regionális és országos szolgáltatások elérhetőségét, valamint a nemzetközi kapcsolatokat biztosító, a legkisebb környezeti terhelést okozó rendszer térszerkezetének kiépítésében és a működési mechanizmusok átalakításában érdekelt. Egy térség akkor fenntartható⁷, ha gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt képes tartósan kiegyensúlyozott életlehetőséget nyújtani a helyben érintettek számára. Két további igen fontos kritérium fogalmazódik meg, az egyik, hogy ezt a közösségek nem mások rovására biztosítják, a másik, hogy a fenntarthatóság biztosításában mások nem akadályozzák meg.

A globális méretű problémák megoldását nem tudja felvállalni a Dunakanyar, de annak érdekében nagyon is sokat tehet, hogy saját környezetében, a területfejlesztésben, a társadalomépítésben, a gazdaság háttérének alakításában a fenntarthatóság felé vezető folyamatokat generáljon.

A Dunakanyarban eddig az együttműködés, az infrastruktúra, elsősorban közlekedési infrastruktúra-fejlesztés és turizmus tűnnek olyan területeknek, amelyek a szereplőket megmozgatják. A program szempontjából kulcsfontosságú a területhasználat szerkezetének alakulása, amely jelenleg önkormányzati kompetencia, de nyilvánvaló anomáliák tapasztalhatók – ezért vagy felsőbb hatóság vagy önkormányzati együttműködés iránti igény fogalmazódik meg. A területhasználat és a funkciók fenntartható rendszerének kidolgozása bármely térségben kényes kérdés, a Dunakanyarban viszont ma is konfliktusos a helyzet.

A Dunakanyar joggal büszke arra, hogy kivételes értéksűrűsödési terület, így már nem pusztán környezetének fenntarthatóságáról kell gondoskodni, hanem a Dunakanyarban lévő természeti, történelmi és kulturális értékek védelméről is. Az értékek védelme állami szervekre és állami cégekre, a térség településeire, a települések vezetésére, lakosokra, civil szervezetekre, vállalkozásokra testált feladat, amely minden érintettre fokozott felelősséget ró. Lehetséges-e és hogyan lehetséges az értékek védelme? A törvényi feltételek adottak, azonban a mellérendelt eszközök elégtelenek ahhoz, hogy maradéktalanul végrehajthatók legyenek a törvényi kötelek. A lakosok és a területet használók aktív közreműködése szükséges ahhoz, hogy a jövő generációi is élvezhessék a Dunakanyar egyedülálló értékeit. A nem védett művelt, vagy már nem művelt területek esetében is kulcsfontosságú a termőképesség és a biodiverzitás hosszú távú megőrzése, a biológiai értéknövelés elősegítése.

A területhasználati konfliktusok megoldása az önkormányzatok kezében van, azonban a jelenlegi felállásban a Dunakanyarban sem tudnak ellenállni a szuburbanizációs és az ingatlanpiaci nyomásnak, ezért fokozottan jelentkezik a térségben a konfliktusok a településeken belül és a települések között is. Az önkormányzatok többször felszínre került kérése, hogy szívesen megőrzik az értékeket, ám ezért valamiféle kompenzációban kellene részesülniük, hiszen a védelem hátrányai elsősorban őket érintik, az előnyöket azonban nagyon sokan élvezik, az értékek hasznosításának bevételei felett viszont a működtetők rendelkeznek. Fontos kérdés, hogy az országos politikához kapcsolódóan és attól függetlenül, a Dunakanyarban kidolgozható-e olyan konszenzusos megoldás, amely az értékek védelméért cserébe a helyi önkormányzatok és közösségek valamiféle kompenzációját tartalmazza. A Natura 2000 területek támogathatóvá válnak a EMVA terhére, ez a terület művelői számára már kompenzáció, hiszen a közel természetes állapot megőrzéséért, vagy az agrárkörnyezetvédelmi szabályok szerint folytatott gazdálkodás miatt kieső jövedelmek pótlására már bevett gyakorlatról van szó. A területek ingatlanpiaci értéke és a mező- vagy erdőgazdasági hasznosítása és a kapható támogatások között azonban óriási a különbség.

⁷ Fleischer Tamás: Kistérségi fejlődés, közlekedés, fenntarthatóság, Közlekedéstudományi Szemle, 2004. nyomán

Például az autópályák területének kisajátítása 28 millió Ft/ha bevételt jelentett a tulajdonosoknak 2004-ben, szántóföldi mezőgazdasági művelés hasznaként ekkora eredményt kb. 140 év alatt lehet elérni. A területek tulajdonosai, az ingatlanpiaci befektetők és az önkormányzatok számára a befektetési értéke válhat meghatározóvá, ha az alternatív hasznosítás ilyen mértékű árkülönbséget eredményez.

A Dunakanyarban tehát nemcsak a saját konfliktusok csapódnak le, hanem a Budapest közelségéből fakadó szuburbanizáció-urbanizáció dinamikájából, a főváros belső szerkezetváltozásaiból eredő hatásokkal is erősen számolni kell. Különlegesek a határ menti helyzetből fakadó nemzetközi aspektusok, amelyeket az áhított együttműködés mellett számos egyéb hatás fűszerez, mint a nemzetiségi súrlódások, a belpolitikai ellentétek, valamint a két ország eltérő szabályozási környezetéből következő inkonzisztenciák.

2.6. A Dunakanyar közlekedési viszonyai

A Dunakanyarban a közlekedés kulcsfontosságú terület, mert a térségi kapcsolatok szerveződésének alapinfrastruktúrája, ugyanakkor a legnagyobb konfliktusokat generáló terület. A közúti közlekedés zsúfoltsága központi probléma, és a jelenlegi logikában nincs olyan megoldás, amely kielégítő, hosszabb távon fenntartható megoldást jelent.

A Dunakanyarban a közlekedési rendszerek a hajdani szekérutak útvonalát követik, a térségben ugyanis nincs régiókat összekötő hivatott autópálya, mivel nem található régióközpont sem, bár a közvetlen szomszédban lévő Budapest elég meggyőző szerkezeti átalakulásokat generál.

A városok kapcsolatrendszerét biztosító autópálya-hálózat csak a bal parton épült ki; Vác–Rétság irányában a 2 és 2A fut. Három, településtesteket átszelő főútvonal húzódik a Dunakanyarban: a 10-es út Pilisvörösvár–Dorog–Esztergom irányába, valamint a Duna két partján a 11-es út Szentendre–Visegrád, illetve a 12-es út Szob felé vezet. A 10-es és 11-es útnak nincs alternatív útvonala, ezért a tranzit, különösen a teherforgalom belterületről történő kivezetése mindenképpen nagyon fontos.⁸ A tranzit funkcióknak nincs keresni valója a településtesten, mert a települési struktúrát megbontja, és akadályozza a helyi települési és lakossági érdekek érvényesülését, és rontja az életminőséget.

A közúthálózat mellett két villamosított vasútvonal található, a nemzetközi forgalmat is bonyolító váci–szobi vonal, illetve a szentendrei HÉV vonala. Az esztergomi vasútvonal, valamint a fejállomásokra vezető teljes infrastruktúra felújítást igényel, ahol járműfejlesztés keretében igényes Siemes dízel motorvonatok közlekednek és nagyon jelentős elővárosi forgalmat bonyolítanak.

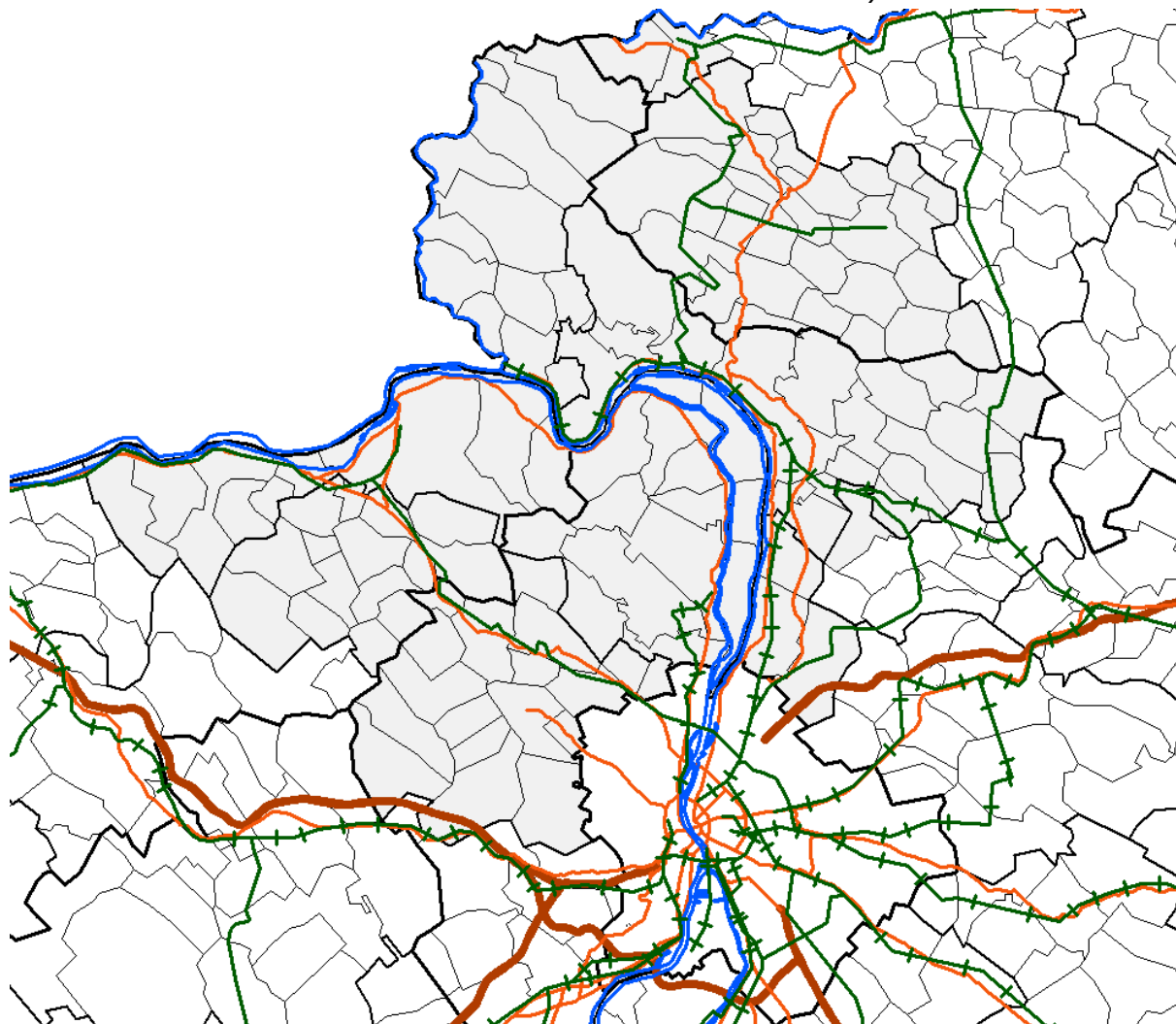
A települések közötti közlekedést, ahol nincs kötöttpályás közlekedés, általában a Volán biztosítja. A Dunakanyarban Nagymaros és Zebegény azon kevés helyekhez tartozik, ahol nincs távolsági buszközlekedés.

A Duna közlekedési szempontból is belső határként funkcionál, hiszen a térségen belül hazai területek között csak kompátkelés lehetséges a két part között, csak Tahitótfalunál a szentendrei ágon át vezet híd a szigetre. Dunát átszelő híd legközelebb Budapesten található. Az Esztergom és Párkány közötti híd teherforgalomra nem alkalmas, és a túloldal Szlovákiához tartozik. Ezért fordulhat elő az a helyzet, hogy Esztergomból a Suzukikat közúton hozzák a csepeli kikötőbe, ott átrakják hajókra, majd Komárnoban kirakodják.

A Dunán keresztül a forgalmat kompok bonyolítják le. A kompözlekedés időszakos és nem biztos, ezért igen sajátos mentalitást igényel a munkavállalás, az oktatási intézmények, illetve köz- vagy személyi szolgáltatások igénybe vétele. A kompözlekedés egészen sajátosan megnöveli a térbeli távolságokat, mivel ezek áthidalása lényegesen több időbe telik, mint bármely más közösségi közlekedés esetén. A kompözlekedés hatékonyságát az is csökkenti, hogy nem szerves része a közösségi közlekedésnek, több településen nincs tömegközlekedési kapcsolódása. A kompok korlátozott szolgáltató képessége mellett a teljes társadalmi-gazdasági tevékenység a sugárirányú, Budapestre vezető úthálózatra nehezedik.

⁸ Egyetértünk azzal a szemlélettel, amely szűkös közúti közlekedési kapacitások esetében nem automatikusan azok bővítését irányozza elő. Különösen a 10-es út főként tranzit teherforgalmának kivezetése a településekről viszont rendkívül fontos helyi érdek, a helybéliek települési környezetét és életminőségét javító lépés. Ez tiszteletben tartja a fenntarthatóság azon alapelvét, amely a helyi érdekek prioritására épít.

12. ábra: Főútvonalak és vasútvonalak a Dunakanyarban

A Duna a VII. transzeurópai közlekedési folyosó, ám a vízi közlekedés csekély súlyú szerepe Európában. A hajózás részesedése az áruforgalomból alig haladja meg a 3%-ot országos szinten. A Dunakanyarban jelenleg nincs kikötő, csak hajóállomások üzemelnek. A dunai hajózás fejlesztésére, a hajózhatóság biztosítására, kikötők fejlesztésére nagy ívű európai fejlesztési elképzelések fogalmazódtak meg, ezek hazai vonatkozásainak tervezése napjainkban folyik. A Duna a Dunakanyaron belüli forgalom lebonyolításában csak a komp közlekedéssel és kishajó átkeléssel vesz részt, távolsági közlekedésre kis mértékben a kiránduló turizmus és a teherhajózás veszi igénybe.

A Dunakanyarban a közlekedés a sugárirányú, fővároshoz kapcsolódó úthálózatra fűződik fel, a haránt irányú kapcsolatokat a természeti adottságok nagy mértékben akadályozzák. A Duna és az Ipoly a maga erősen korlátozott átjárhatóságával alapvető térszerkezeti elem. A domborzati viszonyokból és a területek védettségéből fakadó korlátokból következően egyes térségekben (szobi kistérség, Galga mente, Pilis és Börzsöny területe) nehezen vagy egyáltalán nem oldható fel az egyetlen útra felfűződő, zsák településekkel tarkított szerkezet.

A Dunakanyarban a közlekedésben négy alapkonfliktus kezelése szükséges:

- a közösségi közlekedés prioritásának biztosítása, a közszolgáltatások és munkahelyek elérését biztosító, ésszerű, a zsák- és a kistelepülések megközelítését is magas színvonalon ellátó közlekedés megszervezése,
- a védett területek megóvása további terhelésektől,
- a tranzit funkciók települések belterületéről történő elvezetése, a Szentendrei-szigeten az észak–déli irányú átmenő forgalom kivédése,
- folyók, a Duna és az Ipoly átjárhatóságának biztosítása.

A fenntartható területfejlesztésben a sokfunkciós, erős települések képezik a tervezés kiindulópontját. A térkapcsolatok kiépítésében a legközelebbi településekkel kialakított külső kapcsolatok jelentik a következő lépést. A középfokú funkciókat ellátó települések elérése szintén esszenciális, ám e kapcsolatot a helyi érdekekkel összhangban kell kiépíteni. A tranzit funkciók befogadása rendkívül kényes kérdés, hiszen többnyire anélkül jelent terhelést, hogy hasznot hozna a településnek, ám vitathatatlan, hogy ezekre is szükség van. A tranzit funkciók szervezése nem helyi feladat, ezek kialakítása regionálisan és országosan egyeztetett, ám ez esetben is elengedhetetlen a helyi fenntarthatósági érdekek figyelembe vétele, és sérülésük esetén kompenzációja.

A Dunakanyarban szűk keresztmetszetek feloldása a haránt irányú közlekedésben rendkívül fontos, mert akadályozza a lokális hálózatok kialakulását. A haránt irányú elérések hiánya a helyi léptéket meghaladó, de szomszédsági kapcsolatokban racionális üzemméretet elérő szolgáltatások igénybe vételét is áthelyezi a nagyobb városokba vagy Budapestre. Ha elkezdjük felrajzolni a Dunakanyar elérési idő térképét, a földrajzi távolságokat időbeli távolságokkal helyettesítjük, irracionális, a sugár irányú úthálózaton főváros függő struktúrát kapunk. A Duna ebben a rendszerben kb. 20-60 km széles lenne, hiszen komppal optimális esetben is legalább félóra alatt lehet átkelni rajta, ha ugyanezt a félórát közúton tesszük meg (buszon vagy autóval), minimum 20 km-re, de gyorsforgalmi úton ennek többszörös távolságára is el lehet jutni. Szob és Pilismarót legrövidebb kompon keresztül elérhetősége kb. 40 km-nek felel meg, ha pontosan ismerjük a kompok menetrendjét, de ennek duplája lehet, ha lekéssük a kompot. A tényleges földrajzi távolság közúton ma még és a shengeni határnyitásig csak a letkési határátkelő nyitva tartása alatt mérhető, ellenkező esetben Budapesten keresztül lehet eljutni a szomszédos településre. Ilyen esetben nyilvánvaló, hogy a legnehezebb a vízen keresztül eljutni a szomszédba, ezért ebben az irányban csekély a forgalom. Egyéb indokok mellett hamarabb nekivág az utazó a Budapestre vezető 58 km-nek, mint a túlparti településre vezető útnak.

A térkapcsolatok jelenlegi szerveződése fokozottan terheli a sugárirányú kapcsolatokat, tartósítja a funkciók szegénységét, gyengíti a helyi társadalmakat és a gazdaságot.

2.8. Infrastrukturális ellátottság

A Dunakanyar térségének infrastrukturális ellátottsága dinamikus javulást mutatott a rendszerváltást követő másfél évtizedben. Gyors ütemben épültek ki azok a közműves szolgáltatások, amelyek a lakosság biztonságos, komfortos ellátásához szükségesek, amelyek egészséges ivóvízzel látják el a háztartásokat, biztosítják a fűtési energiát. Az elektromosenergia-ellátás területén ugrásszerű fejlődésről nem adhatunk számot, hiszen a szolgáltatás a rendszerváltást megelőzően is széles körben elérhető volt, a szolgáltatás inkább minőségi jellemzőiben javult, hiszen a többszörösen hurkolt elosztóhálózat kialakításával a rendszer stabilitása emelkedett és lépést tudott tartani a lakossági áramfogyasztás növekedésével. Nagyon fontos infrastrukturális fejlődésnek tekinthető, hogy évtizedes elmaradásokat bepótolva néhány év alatt kiépült a térségben a vezetékes telefon szolgáltatás, ezt követően pedig megjelentek és nagyon rövid idő alatt tért hódítottak a mobil kommunikációs technikák. Társadalmi-gazdasági-környezeti szempontból az egyes infrastruktúra elemek fenntarthatósága tekintetében rendkívül vegyes a kép, hiszen a fenntarthatóság alapeszméje a helyi erőforrások kiaknázását, racionális felhasználását célozza, míg a közműves infrastruktúra-hálózatok jellemzően egy nagyobb rendszer részét képezik, amely nem helyi, hanem – például az elektromos áram esetében – már kontinentális szinten szerveződik.

2.8.1. Vízellátás

A vízellátás tekintetében a rendszerváltást követő évtized valódi minőségi változást hozott. A 90-es évek elején még a települések közel negyedén – jellemzően a kis lélekszámú településeken – nem volt elérhető a vezetékes vízszolgáltatás, sajnos gyakran kifejezetten rossz minőségű (magas fluorid-, nitrit-tartalmú) víz fogyasztására kényszerítve a lakosságot. A 90-es években gyors ütemben épültek ki a Dunakanyar térségében a települési, illetve a regionális vízellátó rendszerek, amelyek tendenciaszerűen egyre nagyobb hálózatokba szerveződtek, hiszen önálló vízművek kialakítása helyett a már meglévő vízművekhez kapcsolódtak, létrehozva ezzel a regionális ellátás alapjait. Így történt ez a legrosszabb ellátási helyzetben lévő területeken, a Dorogi kistérségben, a Rétsági kistérségben és a Zsámbéki-medence településein is. A térségi hálózatok kialakításával olcsón biztosíthatóvá vált a lakosság egészséges vízzel történő ellátása, még ha a Duna vizét olykor 20-30 kilométerre is kell eljuttatni. A Duna menti települések esetében a vezetékes vízellátás kiépítése korábban megvalósult, így itt ugrásszerű javulásról nem adhatunk számot.

Fontos azonban rámutatni, hogy tapasztalható, és sajnos egyre inkább tendenciává válik, a kitermelt víz minőségének a romlása. A vízbázisok sajnálatos módon egyre nagyobb terhelés alá kerülnek, mert a lakónépesség számának dinamikus növekedése (szuburbanizáció, üdülőövezetek kiterjedése), a közlekedésből származó környezeti terhelés, az élet minden területén megfigyelhető vegyianyag-használat negatív következményeit a vízbázisok jelenlegi védelme nem képes hatékonyan elszigetelni. A vízbázisok ugyanis több esetben sűrűn beépített, intenzíven használt területek közvetlen közelében helyezkednek el, kitéve a szomszédos területeken folyó tevékenységek hatásainak. A Dunakanyar térségében felhasznált víz döntő része parti szűrésű víz, ahol különösebb vízkezelési technológia alkalmazása nélkül is biztosítható a vonatkozó szabvány teljesítése. Ugyanakkor a Zsámbéki-medencét is ellátó Csepel-szigeti parti szűrésű vízműnél, Gödön és Vácott (Buki-sziget) bakteriális szennyezettség miatt szükséges a víz kezelése. A bakteriális szennyezettség mellett a nitráttartalom emelkedése és az ezzel összefüggő algásodás veszélyére kell rámutatni. Hosszú távon ugyanakkor az is problémát okozhat, hogy a mederüledékben helyenként toxikus szennyezőanyagok (gyógyszermaradékok, nehézfémek) halmozódnak fel.

A vízfogyasztás alakulásában első és legfontosabb fejlemény, hogy a rendszerváltást követően mérséklődött a vízfogyasztás, mind a lakossági, mind pedig a gazdasági szervezetek oldaláról – annak ellenére is, hogy a népesség lélekszáma jelentős mértékben nőtt, és a vezetékes vízzel történő ellátás teljes körűvé vált. Az ipari vízfelhasználást mind a technikai korszerűsítés és a technológiaváltás segítette, mind pedig a gazdasági szerkezet átalakulása is komoly mértékben csökkentette a vízigényt. Torzítja a térségről alkotott képet, hogy a statisztikákban nem jelennek meg az illegális vízkivételek, a fúrt kutak, amelyek létezése ugyan bizonyos, de mértéke csak becsülhető. A jelenséggel kapcsolatos probléma, hogy a be nem vizsgált minőségű talajvíz sok esetben bakteriálisan erősen fertőzött (coliform, Escherichia coli baktériummal), magas nitrát, sőt nitrit (!) tartalommal bír, ami öntözési célú használatot is veszélyessé teszi, közvetlen fogyasztása pedig kifejezetten kockázatos, a környezeti hatásai pedig szándékolatlanul is negatívak. A vízjogi engedély nélkül létesített kutak nem csupán a vizet közvetlenül felhasználókat veszélyeztetik, de szakszerűtlen kivitelezés esetén a veszéllyel is fenyegetnek, hogy a mélyebben fekvő, jó minőségű rétegvizet is elszennyezik, áttörve a vízzáró réteget ugyanis utat nyitnak a szennyezett talajvíz mélybe jutásához.

2.8.2. Települési folyékony hulladékkezelés

A környezetet érő terhelés csökkentése szempontjából kedvezőnek tekinthető a 90-es években megvalósult szennyvíz-tisztítási program, noha annak egyes elemei vitathatók. A szennyvízcsatorna hálózat fejlesztésének és a magas rákötési hajlandóságnak köszönhetően a Dunakanyar térségében dinamikusan, az 1990-es 25%-ról 2003-ra 58% fölé emelkedett a hálózatba kötött lakások aránya. A csatornázottság területén jelentős területi különbségek tapasztalhatók: magas csatornázottsági mutatóval jellemezhetők a gyors ütemben szuburbanizálódó térségek, a Pilisvörösvári és a Szentendrei kistérség, ahol, részben a nagy számban épített új lakásoknak köszönhetően a lakások több mint kétharmadából a szennyvizet csatornába vezetik. Az ellenkező végponton a Szobi kistérség áll, ahol a települések alacsony lélekszáma miatt nem volt kötelező, s így nem is támogatták a csatornahálózat kiépítését, itt a háztartások alig ötöde bír csatlakozással. Szennyvízelvezetés esetében a nagytérségi, regionális rendszerek kevésbé elterjedtek, mint a vízellátás esetében, jellemzően egy nagyobb települést ellátó tisztítóműhöz 3-4 közeli kistelepülés hálózata csatlakozik.

A szennyvízkezeléssel kapcsolatos problémák közt a lehetőségektől elmaradó rákötési arányt kell megnevezni, helyenként komoly terhelési problémák (alacsony, ill. magas) jelentkeznek, de általánosan növekvő problémát jelent a keletkező szennyvíziszap ártalmatlanítása. Napjainkban általánosan bevett gyakorlat, hogy a víztelenítést követően az iszapot mezőgazdasági (erdészeti) területen helyezik el, vagy szilárd hulladéklerakóban deponálják. Uniós ajánlások és a hazai szabályozás alakulása miatt fokozatosan vissza kell szorítani a deponálással történő ártalmatlanítást, az alternatív megoldások azonban még nem terjedtek el.

2.8.3. Gázellátás

Jelentős állami szerepvállalásnak köszönhetően a rendszerváltást követő másfél évtizedben hatalmas közösségi és magán ráfordítással kiépült a vezetékes földgázszolgáltatás infrastruktúrája. A vezetékes gázhálózattal el nem látott települések köre 1990 és 2003 között 102-ről mindössze 2-re (Pilisszentlászló, Kiscecs) csökkent. Az alacsony gázár és a központi fűtés kínálta komfort vonzerejének engedve hatalmas lakossági fejlesztések indultak be, aminek eredményeként a gázhálózatra kapcsolódó háztartások aránya a vizsgált időszak egészében növekedett. Az 90-es évtized elején még csupán minden ötödik (19,5%)

háztartásban volt biztosított a vezetékes földgázellátás, 2003-ban azonban már a háztartások 73%-a számára volt elérhető a szolgáltatás. Az időjárásból eredő komoly mértékű ingadozás ellenére is megállapítható, hogy a térség egészében felhasznált gáz mennyisége megháromszorozódott: 2003-ban a felhasználás már elérte a 477 millió köbmétert – szemben ez 1990-ben regisztrált 170 millió köbméterrel. A földgáz energetikai célú felhasználása a tradicionális energiahordozók (fa, szén, kőolaj) rovására következett be, még az egykoron szénbányászatáról híres Dorog–Pilisszentiván–Pilisvörösvár térségben is átalakítva a fűtési szokásokat.

Miközben a lakosság fűtésienergia-felhasználásában a földgáz szerepe megállíthatatlanul emelkedett, a nem lakossági – vagyis gazdasági és intézményi – célú gázfelhasználás a Dunakanyar térségében meglehetősen egyenetlen képet mutatott. A korán kiépült gázhálózatnak köszönhetően a Duna bal partján lévő ipari létesítmények és intézmények már a rendszerváltást megelőzően is komoly gázfogyasztást mutattak fel, különösen Vác és Dunakeszi ipari létesítményei (Tungsram, Forte, textilipari vállalatok, illetve a MÁV Járműjavító). A hálózat teljes körű kiépítése után jelentős ipari nagyfogyasztók jelentek meg Esztergom–Dorog térségében, mint a Suzuki, vagy éppen a Sanyo, Dunakeszi térségében pedig a Samsung gödi üzeme növelte meg a gázfelhasználást.

A gázellátás tekintetében alapvető problémát jelent, hogy kimerülő erőforrást használ, ahol belátható időn belül (30-50 év) komoly ellátási problémák merülnek majd fel. A készletek fogyásával, a függőség növekedésével párhuzamosan biztosan emelkedni fog azonban a földgáz ára, ami jelentős mértékben korlátozza majd a felhasználást, ezzel párhuzamosan jelentős társadalmi csoportok számára téve megfizethetelenné a gázfűtést. A hatalmas közösségi támogatással és lakossági hozzájárulással megvalósított gázinfrastruktúrát nem feltétlenül kell leírni a földgáz árának emelkedésével. Átalakítással bár, de a meglévő hálózat is alkalmas biogáz szállítására, a felhasználás végpontjainál, a fűtőberendezéseknél, pedig kisebb-nagyobb módosítással biztonságosan megoldható az átállítás. Erre a hazai törvényi szabályozás is lehetőséget nyújt, a gyakorlatban azonban erre még nem került sor.

2.8.4. Elektromos energia

Az energiaelosztás a kiépített országos alaphálózati és a főelosztó hálózati rendszerek segítségével biztosított. A 120 kV-os hálózatra telepített villamos alállomások betáplálása két, illetve több irányból megoldott, ami az ellátás biztonságát szolgálja (n-1 szabály). A főelosztó hálózati alállomásokból indulnak a települések ellátását szolgáló közepesfeszültségű (20, 35 kV) gerinchálózatok, amelyek a fogyasztói transzformátorállomásokat látják el, ahonnan a kisméretű hálózatokat táplálják, biztosítva ezzel a fogyasztók energiaellátását. Az országos elosztóhálózat (120 és 220 kV) elemei jó állapotban vannak, hálózati szempontból biztonságos felépítésűek, többszörösen hurkoltak, ami egy-egy elem kiesése esetén is biztosítja a közepesfeszültségű hálózatok ellátását. A kisméretű hálózaton a helyzet már nem annyira kedvező, hiszen az egyes hálózati elemek állapota meglehetősen szórt képet mutat, bár folyamatosan zajlik a kisebb keresztmetszetű vezetékszakaszok átépítése, a hálózat átviteli képessége sokszor nem képes lépést tartani a villamosenergia-igény emelkedésével. A dinamikusan növekvő lakónépesség, az üdülőterületek átalakulása állandóan lakott övezetké új kihívások elé állítja a szolgáltatókat, hiszen a korábbi évekhez képest tendenciaszerűen emelkednek az igények. Az egyes háztartási gépek, egyéb kis és nagy gépi berendezések fajlagos villamos energia felhasználása a műszaki fejlődés hatására csökken ugyan, de egyre több ilyen berendezés működik a háztartásokban, üzemekben, ami összességében az elektromosenergia-felhasználás növekedését eredményezi. Különösen fontos és várhatóan messzeható negatív következményei lesznek a háztartások energiaigényes klimatizálása terjedésének.

A gazdasági szféra energiaigényének átalakulása jelentős mértékben eltér a lakossági felhasználók körében tapasztalható tendenciáktól, itt ugyanis a kilencvenes évek elején megfigyelhető zuhanást az évtized utolsó harmadában egy lassú növekedés váltotta fel. A korábbi nagy energiafogyasztók jelentős része felszámolásra került, az új alapítású gazdasági szervezetek energiaigénye pedig jóval alacsonyabb szintű, mint a korábbi struktúrában megfigyelhető volt. Jellemző azonban, hogy az agglomerációs településekre kiköltöző, illetve ott fejlődő vállalkozások energiaigényét a helyi ellátórendszer sokszor nem képes ellátni, az akadozó szolgáltatás pedig a termelés folyamatosságát veszélyezteti, időnként komoly károkat okozva (géptörés). Az áramszolgáltató számára ezek a problémák bár nyilvánvalóak, gazdasági megfontolások alapján nem valósítja meg a szükséges hálózatfejlesztést, mert a ráfordítások aránytalanul magasnak bizonyulnának. (Különösen Zsámbék, Tök, Perbál térségében jelent ez problémát.) Áramellátás tekintetében a térség szinte teljes egészében külső termelőkre hagyatkozik, hiszen a Dunakanyar térségében jelenleg egyedül a Dorogi Erőműben állítanak elő közcélú hálózatba betáplált villamos energiát, noha erre lehetőség lenne Szentendre, Dunakeszi, Vác esetében is.

Környezeti fenntarthatóság szempontjából előnyös lenne az elosztott energiatermelés felé történő elmozdulás, hiszen a helyi erőforrások energetikai célú hasznosítása inkább így valósítható meg. Szemben a jelenlegi gyakorlattal, miszerint a Börzsöny természetközeli erdeiből kitermelt sarangolt faanyagot (éves szinten ennek mennyisége az 50 ezer tonnát is eléri) a kazincbarcikai erőműbe szállítják, hogy biztosítani lehessen a megújuló erőforrások emelkedő részarányát.

2.8.5. Mobilkommunikáció, telefonellátottság

Hosszú évtizedeken keresztül az életminőség egyik meghatározó eleme volt a vezetékestelefon-szolgáltatás helyzete, az alacsony szintű szolgáltatások, a rendkívül korlátozott vonalkapacitás egyszerre korlátozta a gazdaság működését és nehezítette meg a lakosság életét. Alapvető változást hozott ezen a területen a távközlés 1994-es privatizációja, amikor is a Postáról leválasztott Magyar Távközlési Rt. külföldi szakmai befektető kezébe került. A forrásbevonás révén hatalmas ütemű fejlődés indult meg a szektorban. A távközlési szolgáltatók (MATÁV, Pantel stb.) beruházásainak köszönhetően fejlett, több mint 12 000 km hosszú optikai gerinchálózat jött létre. A lakosság kommunikációs igényeinek kielégítésére pedig folyamatosan állították üzembe a digitális telefonközpontokat. Ennek következtében a távbeszélő fővonalak száma fél évtized alatt közel négyszeresére növekedett, múlt időbe téve a telefonvonal-igénylés korában megszokott évtizedes várakozást, a hiányt.

A lakossági fővonalak száma 1999-ig dinamikusan nőtt, csúcsponton több mint 128 ezer fővonalat tartottak nyilván a térségben, ám ekkor alapvető változás állt be. A GSM-rendszerű mobilkommunikációs technológia megjelenése, majd pedig infrastruktúrájának gyors ütemű kiépülése robbanásszerű növekedést indukált. A mobil piacon kialakuló valódi versengés gyors ütemben szorította le a mobiltelefonálás költségeit, ami az előfizetők és prepaid (kártyás) használók gyors ütemű növekedéséhez vezetett. Az alternatív megoldás egyre inkább kiszorítja a hagyományos, vezetékes telefonálást, jórészt erre vezethető vissza az egyéni fővonalak tendenciaszerű csökkenése.

A vezetékes telefonhálózaton megjelenő adatforgalom némileg mérsékelte a vonalak számának csökkenési ütemét, hiszen az ISDN, majd pedig az ADSL technológia révén a lakosság széles rétegei számára nyílt meg az internethasználat lehetősége. A vezetékes adattovábbítás területén megfigyelhető hihetetlen ütemű fejlődés (56 kb modem, ISDN, ADSL) ellenére sem beszélhetünk a vezetékes technológia kizárólagosságáról, hiszen ezen a

területen is megjelentek a helyettesítő szolgáltatások, amelyek gyakorlatilag helyi kötöttség nélkül képesek hasonló színvonalú kiszolgálásra. A számítógépekbe helyezhető adatkártyák révén ma még ugyan területileg korlátozottan (vagyis csak Budapesten), de szélessávnak megfelelő adatmennyiséget lehet letölteni. A fejlesztések gyors ütemben fedik le az ország területét, két éven belül várhatóan a Dunakanyar jelentős részében elérhető lesz a szolgáltatás.

Az infokommunikációs szférában zajló elképesztő ütemű fejlődés, a szolgáltatók közti erőteljes versengésnek köszönhetően a lehetőségek állandóan bővülnek, sok esetben már inkább a kereslet jelenti a szolgáltatások terjedésének korlátját, nem pedig a kínálat korlátozottsága. Az IKT szektorban megfigyelhető folyamatok a környezeti fenntarthatóságot kevésbé befolyásolják, bár nyilvánvalóan rontja a tájképet az adótorony, és az egészségügyi kockázatok (kis teljesítményű mikrohullámú sugárzás) megítélésében sincs általánosan elfogadott álláspont. Inkább szorító a kérdés a gazdasági fenntarthatóság területén, hiszen jelenleg úgy tűnik, hogy az IKT szféra több területen túlságosan előreszaladt, a fogyasztók nem képesek élni a felkínált lehetőségekkel, a WAP, a 3G szolgáltatások alacsony kihasználása azt mutatja, hogy ami technikailag lehetséges, az nem feltétlenül piaci siker is egyben. Ez ugyanakkor a fejlődés gátját is jelenti, hiszen amennyiben a fejlesztésekhez szükséges ráfordítások nem állnak arányban az elérhető forgalomnövekedéssel, kicsi a szolgáltatók érdekeltsége a beruházásban.

2.9. Humán infrastruktúra, intézményi ellátottság

Az alapfokú egészségügyi, oktatási és szociális intézmények elérhetőségének és működtetésének feladatát az önkormányzatoknak kell biztosítaniuk, a Dunakanyarban azonban számos alapítványi és egyházi intézmény működése szélesíti ki a választékot. Ennek megfelelően széles körben hozzáférhetők az oktatási és egészségügyi szolgáltatások piaci alapon működő műintézményei is. Mint mindenhol Magyarországon, a Dunakanyarban is a középfokú szakellátások biztosítása és elérhetősége sok deficitet halmozott fel, bár a többcélú kistérségi társulások keretében ezek ésszerű koordinációjára is lehetőség nyílik.

2.9.1. Egészségügy

Alapellátás

Az egészségügyi alapellátás egyik legfontosabb mérőszáma az *egy háziorvosi szolgálatra jutó lakónépesség száma*, mely a Dunakanyar térséget alkotó nyolc statisztikai kistérséget tekintve a Szobi kistérségben a legalacsonyabb, mintegy 1182 fő. Emellett a Rétsági kistérségben mondható alacsonynak az egy praxisra jutó lakónépesség száma (1720 fő), a Dorogi és Váci kistérséget az országos átlaggal megegyező, a többi kistérséget ugyanakkor azt meghaladó szám adatok jellemzik. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint a népességszámukat a beköltözések révén az elmúlt évtizedben dinamikus növekedés jellemzi, így a Dunakeszi, a Pilisvörösvári, valamint a Szentendrei kistérségben a legjelentősebbek a háziorvosok, e térségekben az egy háziorvosi szolgálatra jutó lakosság szám meghaladja a 2400 főt.

A Dunakanyar népességének egészségi állapotára, egészségtudatosságára utal, hogy a térségben élők átlagosan hány alkalommal veszik igénybe az egészségügyi alapellátást, jelennek meg rendelésen, illetve hívják házhoz a háziorvost. A Dunakanyar térségben élők átlagosan évente 4,7 alkalommal kerülnek kapcsolatba háziorvosukkal, ez az arányszám ugyanakkor statisztikai kistérségenként meglehetősen nagy eltéréseket mutat, szoros

összefüggésben a lakosság demográfiai összetételével. Viszonylag magas látogatási arányszám jellemzi az utóbbi évtizedben előregedő Rétsági, valamint a Szobi kistérséget, az itt élők átlagosan évente több mint hat alkalommal kerülnek kapcsolatba házi orvosukkal. A másik póluson a Dunakeszi, valamint a Szentendrei kistérség található, melynek lakossága mindössze három-négy alkalommal jelenik meg a házi orvosi ellátórendszerben. A többi kistérségben az országos (5,5) érték körül ingadozik a vizsgált mutató.

Ami a szakember-ellátottságot illeti, az elmúlt 15 esztendőben a Dunakanyar egészében emelkedett a házi orvosok, valamint a házi gyermekorvosok száma (térségi szinten az emelkedés tíz százalékot meghaladó mértékű volt), az adatokat térségenkénti bontásban szemlélve ugyanakkor arról számolhatunk be, hogy két kistérségben is (Rétsági, Szobi térség) csökkent a házi orvosok, valamint a házi gyermekorvosok száma. A szóban forgó térségekben már most is több praxist helyettesítő orvosok látnak el, és tekintettel a jelenleg szolgáltatást adó házi orvosok életkorára, valószínűsíthető, hogy néhány éven belül drámai orvoshiány alakul ki. A Dunakanyar térségben jelenleg egyetlen olyan statisztikai kistérség található, amelyikben nem működik *gyermek házi orvosi szolgálat*, a Szobi térségben a települések alacsony lélekszámával és a nagy földrajzi távolságokkal összefüggésben valamennyi szolgálat vegyes, felnőtt és gyermek jellegű. A Dunakanyarban összességében 140 olyan házi orvosi szolgálat található, mely a felnőttek számára biztosít alapellátást, a gyermekorvosi szolgálatok száma 65, a vegyes, azaz felnőttek és gyermekek számára egyaránt ellátást biztosító házi orvosi szolgálatok száma pedig a hatvanhoz közelít.

Az alapellátás részét képező védőnői szolgálat keretében tevékenykedő szakszemélyzet száma az elmúlt évtizedben szintén emelkedett, térségi szinten mintegy tíz százalékkal. A nyolc kistérség között ugyanakkor két olyan kistérség (Rétsági, Szobi) is akad, amelyben a védőnői feladatokat ellátók száma a lakosság korszerkezeti változásaival, az előregedés tendenciájával összhangban számottevően csökkent. A védőnők számát a 0-2 éves korosztályra vetítve megállapítható, hogy a fiatalos korszerkezetű Szentendrei, valamint a Dunakeszi kistérségben a legmagasabb (nyolcvan fölötti) az egy-egy védőnőre eső gyermekek száma, míg a Szobi, Dorogi, valamint a Rétsági kistérségben ugyanezen mutató értéke éppen csak meghaladja az ötvenet. Az elmúlt évtized sajátosságaihoz tartozik, hogy a Dunakanyarban megjelentek a munkájukat 4 órában végző védőnők, a térségben tevékenykedő 191 védőnőből 2004-ben hat fő végezte munkáját félállásban.

A Dunakanyar térségben működő, alapellátást nyújtó házi orvosi rendelők jellemzően önkormányzati tulajdonban vannak, s szinte egytől-egyig felújításra, modernizálásra szorulnak. Az épületfejlesztésnek nem egy esetben komoly akadálya, hogy a praxis nem rendelő céljára épített ingatlanban működik. A Dunakanyarban működő praxisok zöme teljesíti az ÁNTSZ által ellenőrzött minimum felszereltségre vonatkozó feltételeket, ugyanakkor az alapszolgáltatások minőségének javításához szükséges az eszközállomány további bővítése (pl. defibrilátor, EKG berendezés beszerzése).

Járóbeteg-ellátás

Az egészségügyi szakszolgáltatások kiépülésére, elérhetőbbé válására utal, másfelől a lakosság romló egészségi állapotára hívja fel a figyelmet az a számadat, mely szerint az évi gyógykezelési vizsgálati esetek száma a járóbeteg-szakellátásban az elmúlt 15 esztendőben a Dunakanyar egészét tekintve megduplázódott. A betegforgalom látványos emelkedéséhez a szakellátást igénylő betegek számának tényleges emelkedése mellett az is hozzájárult, hogy 1995-től a kórházak ambuláns betegforgalmát is a járóbeteg-forgalom statisztikájában szerepeltetik. Emellett forgalomnövekedést okozott a finanszírozás korábbi rendszerének átalakulása, valamint az új vizsgálati módszerek elterjedése, népszerűsödése is. Hozzá kell

tennünk ugyanakkor, hogy az igénybevétel nagymértékben függ a szolgáltatások elérhetőségétől, melyet többek között az az adat is illusztrál, mely szerint a Rétsági kistérségben élők évente átlagosan mindössze egyetlen alkalommal (!) veszik igénybe a járóbeteg-szakellátás kínálta ellátási formákat, de a Szobi kistérségben élők is csupán négy alkalommal jutnak el járóbeteg-ellátást biztosító intézménybe, miközben a Dunakanyar betegforgalmi átlaga éves szinten tíz fölötti.

A Budapesthez közeli térségekben jelentkező igényeket jellemzően a fővárosi egészségügyi szakintézmények elégítik ki, különösen az ideg- és szívsebészet, az ortopédia, a gyermekkardiológia, valamint a fertőzőbeteg-ellátás esetében. A szakellátások hiányosságainak jelentős része a magánrendelések igénybevételével pótlódik, ez azonban jelentős anyagi megterhelést jelent a lakosság számára. A szakellátás valamennyi területén gondot jelent az intézményi infrastruktúra leromlott állaga, kapacitáshiánya, valamint az erősen amortizálódott eszközállomány, nem beszélve arról, hogy a fogyatékossgal élők fogadására az épületek zöme alkalmatlan. Összességében elmondható, hogy a Dunakanyar térségben a járóbeteg-ellátást biztosító intézmények technikai és humán kapacitása, valamint az intézmények szakmankénti térbeli elhelyezkedése a fejlesztések ellenére rendkívül kiegyenlítetlen.

Fekvőbeteg-ellátás

A Dunakanyarban található fekvőbeteg-ellátást, utógondozást biztosító egészségügyi intézmények palettája meglehetősen színesnek mondható. Elegendő a fekvőbeteg-ellátást nyújtó intézmények fenntartói háttérére utalnunk, a Dunakanyarban egyszerre találunk egyházi (Vác), alapítványi (Telki), valamint önkormányzati fenntartású egészségügyi intézményeket. Az intézményi sokszínűség ellenére az itt élő népesség nagymértékben támaszkodik a főváros egészségügyi intézményhálózatára. A tapasztalatok szerint a rászorulóknak jelentős része, különösen a Budapest közelében élők, illetve az ott dolgozók gyakran akkor is a központi fekvőbeteg-ellátást, jól felszerelt, az átlagosnál jobban műszerezett budapesti kórházakat részesítik előnyben, ha lakóhelyükön, illetve a szűkebb térségükben volna mód a fekvőbeteg-ellátás igénybevételére.

A Dunakanyar térségben összességében 2181 db kórházi ágy található, egy kórházi ágyra összességében 195 lakos jut, ez a számadat a Pest megyeinél lényegesen kedvezőbb helyzetről árulkodik, ugyanakkor a Komárom-Esztergom megyei, valamint a Nógrád megyei mutatóknál kedvezőtlenebb képet fest. A térségben napjainkra az 1990. évinek mintegy háromnegyedére csökkent a kórházi ágyak száma, melyet a betegforgalom növekedése kísért. Mint erre a fentiekben már utaltunk, a forgalom növekedésének háttérében nem valódi morbiditási és mortalitási okok állnak, hanem a finanszírozás korábbi rendszerének gyökeres átalakulása. A kórházi ágyak számának visszaesése a Dunakanyar egészét tekintve a Szentendrei kistérségben volt a legjelentősebb (több mint 30 százalékos) melyet a pomázi Gálfi Béla Gyógyító és Rehabilitációs Közhasznú Társaság Szakkórházában végrehajtott ágyszám-csökkentés idézett elő. A Dunakanyar térségben, különösen a kiváló természeti és klimatikus adottságokkal rendelkező Pilisben, illetve Börzsönyben felmerült annak az igénye, hogy a kórházi kezelést követő utógondozás, ápolás intézményrendszere kialakuljon.

A fekvőbeteg-ellátást biztosító intézményekben foglalkoztatottak számának alakulását tekintve egyes területeken hiányszakmák léte tapasztalható. Különösen a patológia, az intenzív terápia, a pszichoterápia, a fertőző betegségek, valamint a tüdőgyógyászat orvoslétszáma alacsony. Az orvoshiány mellett problémát jelent az ápolási feladatok ellátása is, az egészségügyi szakképzés rendszerének átalakulása folytán ugyanis gyakorlatilag megszűnt a középfokú végzettséget adó, úgynevezett „ágy melletti ápolóképzés”. A felsőfokú

végzettséggel rendelkező szakápolók, diplomás ápolók általában nem kívánnak ágy melletti betegápolóként működni, mindez egy-egy intézmény szintjén is, de a Dunakanyar térség egészében is foglalkoztatási problémákat vet fel. A jelentős foglalkoztatási kapacitással rendelkező esztergomi Vaszary Kolos Kórház a foglalkoztatási nehézségeken a szlovák határ túloldaláról érkező munkaerő alkalmazásával, valamint a Párkányban található Poliklinikával való kapcsolatai elmélyítése révén igyekszik úrrá lenni.

A beteg kórházba kerüléséhez elengedhetetlen a sürgősségi betegellátás feltételeinek javítása. Jelenleg a Dunakanyar valamennyi térségi központjában működik mentőállomás, ennek ellenére több olyan kistérség is akad, (pl. a Rétsági, és a Szobi kistérség) amelyben sürgős esetben nem biztosítható, hogy a mentőegység 15 percen belül a bajbajutotthoz érjen. A 15 percen belüli helyszínre érkezés elérése céljából valószínűleg elkerülhetetlen új mentőállomások kialakítása. Mivel a helyszínen tevékenykedő mentőegység, valamint a fogadó sürgősségi osztály közötti kommunikáció nem biztosított, s nem tekinthető megoldottnak az alap- és szakellátás intézményrendszere közötti adatáramlás sem, elkerülhetetlen az egészségügyi intézmények informatikai hálózatának fejlesztése.

Az egészségügy rendszerén belül a prevenció, a betegségek megelőzése lehet az a speciális terület, ahol a térségi intézmények, civil szervezetek nagyobb aktivitással vállalhatnak szerepet, úgy tűnik azonban, hogy a prevenciót biztosító szervezetek részben még nem alakultak meg, illetve a korábban meglévők (pl. szűrőállomások) az egészségügy finanszírozási politikájának változásával összefüggésben visszafejlődtek a Dunakanyar térségben. Különösen az alkohol- és drogprevenció iránti igény fogalmazódik meg hangsúlyos területként a Dunakanyar térségeiben, az ellátórendszer hiányossága miatt az érintettek jelenleg kénytelenek lakhelyüktől távoli intézményekben, többórás oda-visszautazással igénybe venni a szükséges szolgáltatásokat.

2.9.2. Oktatás

Általános iskolai oktatás

Az alapfokú oktatás vonatkozásában a Dunakanyar meglehetősen differenciált képet mutat. A szuburbanizáció által érintett települések viszonylag nagy létszámú és 'gazdaságos' iskolákkal rendelkeznek, a fenntartó önkormányzatoknak ugyanakkor e településeken a létszámnövekedésből fakadó gondokkal kell nap mint nap szembe néznie. Az agglomerációs fejlődés a Dunakanyar több településén olyan iramban zajlott, hogy az oktatási intézményhálózat nem tudta követni az iskolával szembeni szükségletek változását. Az agglomerációs települések mellett ugyanakkor a Dunakanyarban jelen vannak a nehezen fenntartható, létszámihiánnyal küszködő kisiskolák is, melyek gyakran intézményfenntartó társulások létrehozásával igyekeznek úrrá lenni a fenntartói gondokon. Emellett tekintetbe kell vennünk azt a körülményt, hogy a Dunakanyarban élő szülők jelentős része, különösen a lakóhelyül szolgáló településhez kevésbé kötődő lakosság, a helyi általános iskolák vélt vagy valós képzesi színvonala miatt a fővárosba hordja iskoláskorú gyermekét.

A Dunakanyar 154 általános iskolájának 1863 iskolai osztályában 2004-ben mintegy 36087 gyermek tanult, mely az ország összes általános iskolai tanulóinak mintegy 4%-a. Az általános iskolai tanulók közül 1084 fő, a tanulók 3%-a részesült gyógypedagógiai oktatásban. Ez az arányszám mind az országos, mind a Dunakanyar térséget körülvevő megyéket jellemző arányszámoknál alacsonyabb. A gyógypedagógiai oktatás térségenkénti jellemzőit tekintve megállapítható, hogy a Váci kistérség általános iskoláiban a legmagasabb (7%) a gyógypedagógiai oktatásban részesülő tanulók aránya, mely a speciális nevelési

igényeket kielégítő intézményrendszer (Cházár András Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Diákotthon, Gyermekotthon és Pedagógiai Szakszolgálat, Simon Antal Általános Iskola, Diákotthon és Pedagógiai Szakszolgálat) kiépültségével függ össze.

Ami az alapfokú oktatáshoz kapcsolódó szolgáltatásokat illeti, a Dunakanyar térségben a tanulók harmada veszi igénybe a napközit, a Dunakeszi és a Szentendrei kistérségben ez az arány a térségi átlagnál némileg magasabb, ezzel szemben a Dorogi és a Szobi térségben alacsonyabb. Kollégiumi férőhelyet a térség általános iskolásainak töredéke (0,5%-a) igényel, csupán az aprófalvakkal tarkított Rétságban (Százszorszép Általános Iskola, Készségfejlesztő Speciális Szakiskola, Diákotthon és Gyermekotthon, Szátok), valamint a speciális nevelési igényű általános iskolai tanulókat fogadó Váci kistérségben mutatkoznak kollégiumi férőhely iránti tanulói igények. Általános iskolai felnőttoktatásra a Dunakanyarban csupán Esztergomban, Szobon, valamint Vácott van lehetőség, 2004-ben mindössze 112 fő vett részt ilyen típusú oktatásban a térségben.

A helyi általános iskola hiányában máshová eljáró tanulók szállítása a Dunakanyar legtöbb kistérségében nem megoldott, iskolabusz hiányában a bejáró gyermekek döntő többsége a Volán buszjárataival közlekedik, nem egy esetben ugyanakkor a Volán úgynevezett „iskolás járatokat” biztosít, azaz a buszok közlekedését az iskolakezdéssel hangolja össze. E járatok működtetésére vonatkozóan általában csupán szóbeli megállapodások születnek az érintett települések és a szolgáltató között, ezek után nem meglepő, hogy a Volán gyakran a helyi érdekek figyelembevétele nélkül dönt egy-egy járat megszüntetése mellett. Az iskolabusz működtetésének gondolata több településen is felmerült az elmúlt években, a busz üzemeltetésének költségeit azonban a települési önkormányzatok nem minden esetben tudják előteremteni. S úgy tűnik, a Dunakanyar térségben egyelőre hiányzik a közoktatáshoz kapcsolódó feladatok közös szervezését megalapozó együttműködés kultúrája is.

A térségben igen jelentős a nemzetiségi-etnikai általános iskolai oktatásban részesülők száma, a Dunakanyarban összességében kilencezer olyan általános iskolás él, aki ilyen típusú oktatásban részesül. A nemzetiségi összetétellel összefüggésben a Pilisvörösvári, valamint a Dorogi térségben az általános iskolai tanulók közel fele tanul nemzetiségi általános iskolában, emellett az Esztergomi térségben magas, közel 30 százalékos a nemzetiségi oktatásban részesülők aránya. Egyedül a Dunakeszi térségben nem találunk nemzetiségi és etnikai oktatásban részesülő tanulókat, s mindössze a gyermekek tizedét érintő nemzetiségi oktatás valósul meg a Váci térségben.

A Dunakanyarban, különösen az agglomeráció nyugati részén, a rendszerváltást követően megjelentek a választékot bővítő, olykor különleges, speciális nevelési igényeket biztosító magániskolák, melyek mind a Dunakanyar térség, mint a főváros népességére komoly vonzerőt gyakorolnak. Különösen népszerűek e magániskolák (pl. a solymári Fészek Waldorf Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, vagy a fóti Szabad Waldorf Óvoda, Általános Iskola Alapfokú Művészeti Iskola és Gimnázium) az átlagosnál kedvezőbb körülmények között élő, Budapestről kiköltöző, illetve az onnan gyermekeiket naponta kihordó értelmiségi családok körében.

Ami a Dunakanyar tanulólétszámának alakulását illeti, az országos folyamatokkal megegyezően, azaz az elmúlt 15 esztendő figyelembe véve a térségben is jelentős mértékben csökkent az általános iskolás korúak száma. Térségi szinten a csökkenés több mint 10 százalékos volt, mely lényegesen magasabb, mint a Pest megyét jellemző arányszám, ugyanakkor alatta marad a Komárom-Esztergom megyét, vagy akár a Nógrád megyét jellemző csökkenésnek. A térségbe tekintve ugyanakkor egymásnak ellentmondó, már-már szélsőségesnek nevezhető folyamatoknak lehetünk tanúi a Dunakanyarban.

Adataink szerint a Rétsági kistérségben csökkent a legdrámaibb mértékben a tanulólétszám, emellett jelentős létszámcsökkenés következett be az Esztergomi térségben. Ha hihetünk a statisztikai adatoknak, a vizsgált időszakban, 1990-től napjainkig a Rétsági kistérségben közel 30 százalékkal, az Esztergomi térségben pedig 25 százalékkal csökkent a tanulólétszám. A Dunakanyarban zajló folyamatok a legkevésbé a Pilisvörösvári kistérségben éreztették hatásukat, a vizsgált időszakban e térségben mindössze 3 százalékkal változott a tanulólétszám. A tanulólétszám visszaesését ugyanakkor nem követte a pedagógusok számának csökkenése, sőt a Dunakanyar egészében az elmúlt 15 esztendőben mintegy 8 százalékkal növekedett az általános iskolai tanárok száma. A növekmény az egyes térségekben, így a Pilisvörösvári, a Szentendrei, valamint a Dunakeszi térségben meghaladta a Dunakanyart jellemző átlagot, ugyanakkor a Dorogi, az Esztergomi, a Szobi, valamint a Rétsági térségben ugyanezen időszak alatt csökkent a pedagógusok száma.

Az infrastrukturális feltételrendszer vonatkozásában a Dunakanyar térség általános iskoláiról összességében elmondhatjuk, hogy a működéshez szükséges alapvető feltételekkel rendelkeznek, ugyanakkor kivétel nélkül minden kistérségben fejlesztésekre, a meglévő intézményi infrastruktúra modernizációjára volna szükség. A Dunakanyar több kistérségében problémát jelent a nem megfelelő befogadóképességű tornaterem, a hiányos, az alapvető vizsgálati eszközök nélküli, vagy nem is létező orvosi szoba. Az általános iskolák zömében nincs megfelelő helyiség a fejlesztő pedagógiai feladatok ellátására, a fejlesztő szakemberek munkájukat ezért gyakran az egyéni fejlesztésre alkalmatlan tantermekben, az iskolai oktatást követően, megfelelő fejlesztő eszközök nélkül kénytelenek végezni. A szaktanterek esetében a szemléltető eszközök (domborzati térképek, mikroszkópok, csontvázak, stb.), valamint az audiovizuális eszközpark bővítése mellett sürgető feladat a bútorzat (tanulói és tanári asztalok, székek) cseréje, s természetesen az info-kommunikációs infrastruktúra további bővítése, fejlesztése. A Dunakanyar általános iskoláiban emellett sürgető feladat az akadálymentesítés biztosítása, mely egyelőre ritka kivételként jellemzi a térség egy-egy általános iskoláját.

Középfokú oktatás

Ami a középfokú oktatást illeti, a Dunakanyarban összességében 32 gimnázium, valamint 27 szakközépiskola található. A helyzet abban a tekintetben kétségtelenül kedvezőnek mondható, hogy a Dunakanyarban nem akad olyan kistérség, ahol ne működne legalább egy gimnázium, vagy szakközépiskola. Adataink szerint a középiskolai tanulók száma az elmúlt évtizedben töretlenül nőtt a Dunakanyarban, ennek eredményeként nappali tagozatos középiskolai képzésben jelenleg 13084 diák vesz részt a térségben, de a középiskolai felnőttoktatásban tanulók száma is a háromezerhez közelít (2710 fő). A középfokú oktatás általánossá válását mutatja, hogy a nappali középiskolai képzésben részesülők száma a Dunakanyarban 1990-ben még csupán 8359 fő volt, míg az esti és levelező képzésbe 1271 fő kapcsolódott be.

A szakiskolai és speciális szakiskolai képzést tekintve a Dunakanyarban 2004-ben mintegy 3916 főt, az ország összes szakiskolai tanulójának három százalékát érintette (ez a szám 1990-ben még 5943 volt a Dunakanyarban!). A Dunakanyar térségben 2004-ben mintegy húsz szakiskolai és speciális szakiskolai feladat-ellátási hely működött, s csupán két olyan kistérséget, a Dorogit és a Szobit említhetjük, ahol nem található ilyen típusú oktatási intézmény. A szakképzést biztosító intézményekkel szemben a Dunakanyar térségben is, mint országosan, kritikaként fogalmazódik meg, hogy csupán mennyiségileg elégítik ki a tanulói igényeket, a tényleges gazdasági igényekhez azonban nem tudnak kellőképpen alkalmazkodni. A szakképző iskolák a tapasztalatok szerint a támogatott munkaerő-piaci képzésekbe is csak kis mértékben tudtak bekapcsolódni az elmúlt években.

A képzési igények átalakulására utalnak az iskolaválasztási preferenciák terén végbement változások. Míg a Dunakanyarban 1990-ben a középiskolás korúak 40 százaléka vett részt szakmunkás, s több mint 30 százaléka szakközépiskolai képzésben, addig gimnáziumi keretek között mindössze a diákok negyede tanult tovább. A helyzet 1994-re egyenlítőddött ki, ebben az időszakban nagyjából egyforma arányban oszlottak meg az általános iskola után továbbtanuló diákok a három iskolatípus között. 1999-ben adataink szerint a középiskolások leginkább a szakközépiskolákat favorizálták, míg a szakmunkás képzés érzékelhetően presztízsét veszítette, a vizsgált évben csupán minden ötödik diák döntött a szakmunkásképzés keretei között történő továbbtanulás mellett. A 2004-re kialakult középiskolai továbbtanulási preferenciákat tekintve a gimnáziumi képzés, ha nem is fölényes, de egyértelmű túlsúlyáról számolhatunk be.

A középiskolások több mint fele (57%) naponta ingázik iskolájába, 7 százaléka kollégiumi ellátást vesz igénybe (ez az arány 1990-ben még 18 százalék volt!), fennmaradó része (36%) pedig helyben lakó diákként éri el középiskoláját. Részben a tanulólétszám emelkedéséből, részben a kollégiumokat fenntartók forráshiányából fakad, hogy a kollégiumi ellátásban részesülők aránya évről-évre csökken a Dunakanyarban. A fenntartók a tapasztalatok szerint nem rendelkeznek elegendő forrással a térségben található 21 kollégiumi férőhely bővítéséhez, a kor kihívásainak, az iskolahasználók igényeinek megfelelő fejlesztéséhez ennek okán a továbbtanulni szándékozó, kollégiumi ellátást igénylő diákok gyakran kénytelenek más, térségen kívüli középfokú oktatási intézmény mellett dönteni.

A középiskolák szakember-ellátottságát tekintve a Dunakanyarban 1283 középiskolai pedagógus tevékenykedik, az egy pedagógusra eső tanulólétszám a térség valamennyi középiskoláját figyelembe véve 11 fő, mely alatta marad a Komárom-Esztergom, a Nógrád, vagy akár a Pest megyét jellemző átlagszámoknak. Adatsoraink alapján úgy tűnik, a középiskolai pedagógusok az Esztergomi (13 fő) és a Dorogi térség (14 fő) középiskolaiban vannak leginkább leterhelve, legkevésbé a Pilisvörösvári, valamint a Szobi térségben. Pilisvörösváron – a Dunakanyarban egyetlenként – az Országos Német Kisebbségi Önkormányzat által fenntartott, nemzetiségi oktatást megvalósító gimnázium és szakközépiskola (Ungarndisches Wirtschaftsgymnasium Werischwar) működik több mint négyszáz tanulóval (2004-ben 404 fő).

A hazai szakoktatás átalakításának első lépése a területileg integrált szakképző központok létrehozásának elképzelése. A Dunakanyar települései közül Vácson fogja megkezdeni működését 2007. szeptembertől az első, megfelelően felszerelt intézmény, amely fogadhatja nem csak a Dunakanyar, hanem a távolabbi kistérségek és a könnyen elérhető nógrádi területekről is a tanulókat. Az integrált szakképző központok a felnőttképzés és az életen át tartó tanulás központjává is válhatnak.

Felsőoktatás

A Dunakanyar abból a szempontból kétségtelenül kedvező helyzetben van, hogy területén nagy múltú felsőoktatási intézmények (pl. az esztergomi Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola, vagy a Vácott működő Apor Vilmos Katolikus Főiskola) találhatóak, s a rendszerváltás után új alapítású oktatási intézmények (Piliscsabán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem) is megjelentek. A térség lakossága számára emellett viszonylag kis erőfeszítéssel elérhetőek a fővárosban működő, széles választékot kínáló felsőoktatási intézmények. A tapasztalatok szerint a felsőoktatási intézmények különbözőképpen integrálódnak a helyi társadalomba, a Dunakanyar térségben találunk arra példát, hogy a főiskolák a helyi folyamatok alakításában aktív szerepet vállalnak, de előfordulnak 'idegen testként'

funkcionáló, a lokális társadalomtól elszigetelt felsőoktatási központok is. Örvedetes volna a felsőoktatási intézmények, valamint a helyi társadalom és gazdaság közötti kooperációk szorosabbra fűzése.

2.9.3. Szociális szolgáltatások

A térség szociális ellátórendszerében ellentétes folyamatok mentek végbe. A tartós és átmeneti bentlakásos intézmények száma az elmúlt tíz év alatt megkétszereződött, 2004-ben 79 intézmény kínálja szolgáltatásait. Örvedetes, hogy a szakellátás rendszere 1503 férőhellyel bővült, azonban a kapacitásbővülés rendkívül egyenetlenül oszlik meg a különböző célcsoportokkal foglalkozó intézmények között. Az új férőhelyek 89,3 százaléka az idősothtoni ellátást növelte, mely az ellátás piacosodására, az „alkonygazdaság” megjelenésére utal. Az időskorúak otthonainak közel fele (43 százaléka) a szuburbanizáció által érintett Pilisvörösvári és Szentendre kistérségben kínálja szolgáltatásait. Az önkormányzatok feladatellátása mellett a szolgáltatók között megjelentek a civil szervezetek, az egyház és a piac szereplői is. A kedvező változások ellenére a szakellátás térben töredezett, és a szakmai együttműködés hiánya a szolgáltatók típusának bővülésével még tovább mélyült. A fenntartók közötti kooperáció hiányzik vagy esetleges, nem alakult ki az együttműködési hálózat, mely az ellátórendszer térbeli és szolgáltatásbeli hiányosságait ellensúlyozhatná, illetve javítaná.

Nem ennyire kedvező a nappali ellátás helyzete. 2004-ben, az idősek klubjaiban meglepően alacsony számú, összesen 1212 fő ellátottat regisztráltak, mely önmagában is jelzi a térségi idősgondozás gyengeségét, a célcsoport alacsony érintettségét. Az 1000 fő 60 év feletti lakosra jutó ellátottak száma (14,9 fő) mélyen alatta marad mind az országos, mind Komárom-Esztergom és Nógrád megye mutatóinak, de kétszerese az alacsony Pest megyei értéknek. A férőhely kapacitás 90,65 értékű kihasználtsági mutató nem mondható alacsonynak, de jelentősen elmarad az országos átlagtól, igaz, magasabb mind három érintett megye értékeinél. A szolgáltatás elérhetőségét a település jellege és nem utolsó sorban a kilencvenes évekre kialakult intézményi hálózat továbbélése határozza meg. A városban élő idősek számára az ellátás jobban hozzáférhető, mint a falvak hasonló korcsoportjai részére.

A feladatellátás hiányosságait jelzi a speciális célcsoportokkal foglalkozó nappali intézmények alacsony száma. A térségben csak három fogyatékosok nappali intézménye működik, és egy hajléktalanok nappali melegedője. A „hagyományos” szenvedélybetegségek mellett egyre jobban terjed a drogfüggőség, a függők társadalmi integrációját elősegítő intézményi struktúra azonban nem épült ki: a nyolc kistérségben egyetlen nappali intézmény foglalkozik a szenvedélybetegekkel.

A nappali és alapellátás mutatóinak alacsony értéke, az ellátottak számának csökkenése az ellátási formák gyengülésének, leépülésének veszélyét jelzi. Ezt tapasztalhatjuk a kötelező feladatellátáshoz tartozó étkeztetés és házi segítségnyújtás szolgáltatásainál is. 2004-ben 1000 fő 60 év feletti lakos közül csak 37,6 főt érintett az ellátás, mely jelentősen elmarad az országos és Komárom-Esztergom valamint Nógrád megye mutatóinak értékétől, igaz, magasabb Pest megyénél.

Az ellátórendszer gyengeségét mutatják az intézmények működését, a szolgáltatás minőségét befolyásoló infrastrukturális gondok is: az intézmények hiányos eszközellátottsága, az épületek romló állaga, az elmaradt akadálymentesítés. A szolgáltatások minőségének javításához, az infrastruktúra fejlesztéséhez elengedhetetlen a fenntartók együttműködése, az ellátások közös szervezése, melyre ugyan létrejöttek

megállapodások, azonban a fenntartói érdeellentétek lassítják, sokszor meg is akadályozzák a közösen megfogalmazott célok megvalósítását.

Az ellátórendszerben zajló folyamatok irányát jelzik a foglalkoztatási adatok is. A szakellátásban folyamatosan növekvő gondozói létszámmal szemben a nappali és alapellátásban csökken a szakmai munkát végzők száma. A végrehajtott létszámcsökkenés eredményeként 2004-ben 12 (12,06) fő ellátott jutott egy gondozóra szemben az öt évvel korábbi 10 (9,98) fővel. Az emelkedés ellenére a térségben egy gondozóra még mindig kevesebb ellátott jut, mint Nógrád valamint Pest megyében vagy országos szinten, de több mint Komárom-Esztergom megyében. Az egy gondozóra jutó ellátottak számában legnagyobb változás a Váci kistérségben ment végbe, ahol a rendszer a gondozók felét vesztette el és az egy gondozóra jutó ellátottak száma megkétszereződött.

A gyermekjóléti alapellátás szolgáltatásaiból kiemelkedik a gyermekjóléti szolgálatok térségi lefedettsége és a szolgálatok nem kötelező szakmai tevékenységszerkezete. Az alapellátás más területei azonban messze elmaradnak. A kilencvenes évek bölcsőde-bezárásának eredményeként 2004-ben a térségben csak 15 napos bölcsőde működik, 505 rendelkezésre álló férőhellyel. A Dorogi, a Szobi és a Rétsági kistérségekben az ellátás hiányzik. A bölcsődék bezárásának hatására a férőhelyek közel kétharmada szűnt meg az elmúlt másfél évtized alatt, miközben a bölcsődés korú gyermekek száma kisebb hullámmal mellett nem csökkent! A nők munkába állását, a fiatal családok egzisztenciális biztonságát is veszélyeztető hiányt nem pótolják a gyermekek napközbeni ellátását vállaló családi napközik sem, melyek alacsony számuk mellett térben erősen koncentráltak. A térség 10 családi napközijéből hét a Pilisvörösvári kistérségben működik. Hiányosságok jelentkeznek a kötelező feladatellátási körbe tartozó helyettes szülői hálózat kiépítettségében is: csak négy helyettes szülői hálózat van jelen a térségben.

A térségben élők kedvező munkaerő-piaci helyzetét jelzi a foglalkoztatási ráta 62,9 értéke. Az aktív korúak kétharmada rendelkezik munkahellyel vagy regisztrált munkanélküli – területi összehasonlításban csak Pest megye előzi meg a Dunakanyar térségét –, de a munkaerőpiac vonzásából kieső Rétsági kistérségben az aktív korúak fele nem rendelkezik munkahellyel és nem is jelenik meg a regisztráltak között. A főváros közelségének előnyét élvező Pilisvörösvári térségben ugyanez az arány meghaladja az ötven százalékot.

A területi összehasonlításban kedvező foglalkoztatási és aktivitási mutatók ellenére még mindig jelentős a munkaerőpiacon meg nem jelenő aktív korú népesség. Az inaktívok számának növekedéséhez jelentős mértékben hozzájárultak a munkaerőpiacról kiszorult, a munkanélküliség elől rokkantsági nyugdíjba menekülő munkavállalók, valamint a tartós egészségkárosodásban szenvedők éppúgy, mint a fogyatékossgal élők csoportjai, valamint a kisgyermekükkel otthon maradó nők.

2004-ben a térség lakosságának öt százaléka, 21006 fő tartozott a fogyatékossgal élők csoportjához. A fogyatékkal élők egytizede rendelkezik csak munkahellyel és háromnegyedik inaktív! Az inaktívok magas arányának jelentőségét kiemeli, hogy négyötödük nem intézetben, hanem családi környezetben él. Az alacsony jövedelem, az egzisztenciális bizonytalanság és nem utolsósorban a társadalmi elszigeteltség nemcsak az egyént, hanem családját is sújtja. Elhelyezkedési esélyük az elsődleges munkaerőpiacon nagyon kicsi, az integrált foglalkoztatás jelentéktelen, a védett munkahelyek száma pedig nemcsak alacsony, hanem térbeli elhelyezkedésük is egyenetlen.

A munkaerőpiacról kiszoruló másik nagy csoportját a munkanélküliek alkotják. A munkanélküliek száma folyamatosan csökkent, 2004-ben 7979 főt regisztráltak. A munkanélküliség csökkenése azonban nem járt együtt az iskolai végzettség szerkezetének

változásával. Alacsony iskolai végzettségű, a munkaerőpiacon eladhatatlan képzettséggel rendelkező munkaerő újratermelődését jelzik a munkaügyi központok adatai. A tartós munkanélküliek száma és munkanélkülieken belüli aránya is jelentősen csökkent ugyan az elmúlt tíz év alatt, a kedvező folyamatok ellenére mégis az összes munkanélküli 39,2 százalékát alkotják. Az arány alacsonyabb az országos és Komárom-Esztergom megyék értékeinél, de kedvezőtlenebb Pest megyénél. A csoport folyamatos újratermelődését jelzik az adatok, a tartós munkanélküliségben ragadtakat elérte a teljes elszegényedés, melynek hatása a gyermekszegénység megjelenésében és erősödésében kulminál.

A piaczgazdasági rendszerváltás vesztesei az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen romák, akik elsőként és tartósan szorultak ki az első munkaerőpiacról. A térségben a 2001. évi népszámlálás adatai szerint 4469 fő, a népesség 1,09 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek. A munkanélküliség, szegénység, elszegényedés és a településen belüli szegregáció, az iskolában zajló gettósodás által érintett roma családok kirekesztődését elmélyíti a következő generációban újratermelődő alacsony képzettségi szint, s ennek következményeként a kedvezőtlen munkaerő-piaci pozíció.

A halmozottan hátrányos helyzetű csoportok anyagi és társadalmi (további) süllyedése és tartós szegénységben rekedése jelenleg megállíthatatlan folyamatnak tűnik. Hiányoznak, vagy nem épültek ki a munkaerőpiacra (vissza)kerülésüket elősegítő intézetek és ezek hálózatai: kevés az iskolai lemorzsolódást megakadályozó vagy a felzárkózást elősegítő tanoda, a csoport speciális adottságaihoz és a munkaerő-piaci kereslethez igazodó iskolarendszeren kívüli (át)képzés intézménye. A megyei munkaügyi központokban a Foglalkoztatási Rehabilitációs Centrumok nehezen elérhetők és a foglalkoztatási információs pontok teleházakra telepített hálózata egyenetlenül épült ki a térségben.

Hiányoznak a rugalmas, a munkavállalóhoz jobban igazodó munkavégzési formák: nem épült ki a távmunka rendszere és nincs kereslet a munkaadók részéről a részmunkaidős foglalkoztatásra sem. Ugyancsak hiányzik, vagy csak most körvonalazódik a foglalkoztatás szintjének emelését célzó, az önkormányzatok, a munkaügyi központok és a munkaadók közötti megállapodáson alapuló foglalkoztatási paktum is.

2.10. Kooperációk a Dunakanyarban

2.10.1. Hazai vonatkozások

A kiemelt Üdülőkörzet, illetve a Dunakanyar Intézöbizottság tevékenysége 1957 óta a települések horizontális együttmüködésére épült. Ez egészen kivételes szerveződés, amit az idegenforgalom intézményrendszerének reformja során felváltott a Budapest Közép-Duna vidéki Regionális Idegenforgalmi Bizottság. A Dunakanyar név így eltűnt az intézményrendszer nevezékjegyzékéből.

A Dunakanyar Charta vállalta fel azt a feladatot, hogy más csatornán keresztül, de ismét teljes jogú, önálló szervezetté váljon a Dunakanyar. A Chartát aláíró 72 település kezdeményezése végül nem öltött testet szervezet formájában. A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács nem a települési önkormányzatok szövetségéként alakult meg, de a Dunakanyar Chartában szabatosan megfogalmazott helyzetértékeléssel és feladatleírással egyetértve kívánja folytatni tevékenységét.

A DTFT és a Regionális Idegenforgalmi Bizottság nem egymás konkurenciái, hiszen egészen más intézményrendszerbe ágyazódnak, a működési területük nagyrészt fedi egymást, és ahhoz, hogy hatékonyan tevékenykedjen mindkét szervezet, mindenképpen koordinálni szükséges az idegenforgalmat érintő ügyeket.

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács a területfejlesztés intézményrendszerében kapott létjogosultságot, és szerveződése igazodik a többi üdülőkörzetre létrehívott térségi fejlesztési tanácshoz és illeszkedik a területfejlesztés statisztikai kistérségekre épülő új rendszeréhez.

A területfejlesztés szerveződését nagy mértékben befolyásolja a többcélú kistérségi társulás intézményének bevezetése, amely jelentősen átrajzolta a korábbi területfejlesztési társulások működési területeit. A DTFT révén az érintkezési felületek nélküli megyei és regionális területfejlesztési tanácsok, illetve a nyolc érintett kistérség együttmüködése alakítható ki a Dunakanyar lehetőségeinek kihasználása érdekében.

2.10.2. Nemzetközi aspektus

A Dunakanyarban a nemzetközi kapcsolatok rendkívül fontosak, hiszen mintegy 80 km a térségben a közös magyar–szlovák határ hossza. A Szlovákiával kialakított együttmüködés nem pusztán és nem elsősorban a trianoni határok meghúzása következményeinek felszámolása miatt fontos. A történeti, kulturális kapcsolatok és természetes közösségek erős kapcsolati rendszere alapértéke a Dunakanyar helyi közösségeinek, és a térségi együttmüködésnek. A határok megnyílása a történelmi traumák feloldásának lehetőségét teremti meg a kapcsolatok újrafelvétele révén. A ma is létező együttmüködések ösztönzése, kiszélesítése a kistérségek-mikrotérségek újbóli integrációjának, szorosabb kulturális és gazdasági kapcsolatainak kialakulását segíti elő, ami a jelenlegi központoktól távoli területeken az elnéptelenedés, az elöregedés negatív társadalmi folyamatainak lassításában, a helyi és térségi gazdaság megerősödésében jelentékeny szerepet kaphat.

A térségben legalább három elismert eurorégió található, amelyek más-más területre helyezték az együttmüködés súlypontját. Emellett azonban több kezdeményezés is ismertté vált.

A **Vág–Duna–Ipoly eurorégiót** 1999-ben hozta létre Komárom-Esztergom és Pest megye, illetve Nyitra kerület. Ugyanebben az évben csatlakozott a régióhoz Fejér és Veszprém

megye is. Az eurorégió az uniós csatlakozás elősegítését tekintette legfőbb feladatának, a későbbiekben az ismeretterjesztés, a kapcsolatok generálása és a közös pályázatok, rendezvények szervezése került előtérbe.

Az ***Ipoly eurorégió*** 2002. évi megalakulását többéves határon átnyúló kooperáció előzte meg. Az önkormányzatok és civil szervezetek részvételével működő eurorégió tematikus rendezvényekkel, közös pályázatokkal erősíti a kapcsolatokat az Ipoly két oldalán. Többek között nevükhöz fűződik a 2003. évi Ipoly hidak tanácskozás megszervezése, amelyen zárónyilatkozatban fogalmazták meg szándékukat a határok átjárhatóságát biztosító közös cselekvés kimunkálására.

Az ***Istergranum eurorégió*** 2003-ban alakult meg az önkormányzatok együttműködésében, négy évi közös munkálkodást és sikeres együttműködést követően. A Mária Valéria híd újjáépítéséhez sok szálon kötődő szerveződésbe bekapcsolódott települések köre folyamatosan bővült, végül az eurorégiót több mint hetven település hozta létre.

2.10.3. Szükséges kooperációk

A Dunakanyarban több kooperációs deficit létezik. Az önkormányzatok, a civil szervezetek, a környezetvédők, a cégek, a turisztikai vállalkozások egymás közötti és a szektorok közötti együttműködés, valamint a főhatóságok felé az érdekképviselő a Dunakanyar széttartó kötődései miatt a lehetőségek részbeni kihasználásához vezet.

- A Dunakanyarban a Területfejlesztési Tanács önkormányzati kapcsolatainak javítása, az együttműködési készség javítása és a térségi belső identitásépítés érdekében célszerű együttműködést kezdeményezni, a *Dunakanyar Önkormányzati Kerekasztal* felállításával.
- A DTFT mellé – a területfejlesztésben létrejött civil egyeztető fórumok mintájára – célszerű létrehozni a *Dunakanyar Civil Szövetséget*, amely a létező civil szervezetek összefogásaként a programozás, a döntéshozatal előtti véleményezés és a DTFT működésének társadalmosítása kapcsán kaphat fontos szerepet.
- A DTFT mellett és tanácsadó testületként fejtené ki tevékenységét a *Dunakanyar Környezeti Tanács*, amely a napi szinten környezeti, természet- és környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó hatóságok, cégek, civil szervezetek képviselőiből állna, amely így egyes promt vagy hosszabb kifutású ügyekben érdemben segítséget adhat a DTFT döntéshozói és tagjai számára, miként az a természeti és kulturális örökségre alapozott fenntartható fejlesztési stratégiában megfogalmazódott.
- Az idegenforgalom a Dunakanyar identitásadó tevékenysége, ezért kulcsfontosságú a természeti és kulturális értékek megfelelő piaci pozicionálása, Budapest szomszédságában egy speciális kínálat kialakítása, összefogott és koordinált desztináció menedzsment kiépítése. A *Dunakanyar Idegenforgalmi Klaszter* létrehozása a nyolc kistérség turisztikai vállalkozásainak és a kiszolgáló háttérparának nyújt lehetőséget a szétdarabolt kínálat összefogására, új minőségű kínálat kialakítására, amely a fenntarthatóság szemléletével hosszú távú, az értékek megóvására épülő üzleti lehetőségeket dolgoz ki.
- *Natúrpark* létrehozása az Országos Területfejlesztési Konceptió értelmezése szerint. „*Natúrpark: meghatározott térségben létrejött integrált térségfejlesztési és természetvédelmi funkciójú szervezet. Jellegetesen alulról szerveződő, a térségi aktorok (magánszemélyek, társadalmi szervezetek, az érintett önkormányzatok és a területi közigazgatási szervek) együttműködéséből kialakuló, hálózati alapon működő területi*

egység, rendszerint magas arányú védett természeti területtel, amelynek turisztikai potenciálja jelentős. Létesítésének célja a jellegzetes kultúr-, és természeti táj megőrzése, a természet és környezet védelme és ennek fenntartható turisztikai hasznosítása. Ennek érdekében alkalmazott intézkedések a táji értékekkel történő értéknövelő, organikus, hagyományos természetbarát gazdálkodás meghonosítása, erősítése; valamint a kézműipar támogatása, az ökoturisztikai és infrastrukturális fejlesztések megvalósítása, a környezeti nevelés és tudatformálás, valamint a települések közötti kooperáció erősítése és e tevékenységek érdekében a pályázati tevékenység.”

2.11. SWOT elemzés

Erősségek	Fontos- ság	Gyengeségek	Fontos- ság
– Határ menti és centrális helyzet dualitása	10	– Külső és belső perifériák a Dunakanyaron belül, más területek az ország központjához tartoznak	7
– A nemzetközi kapcsolatok lehetősége, határ menti együttműködések, működő eurorégiók a Dunakanyarban	9	– A határátkelők működési rendje és a hidak hiánya akadályozza a kapcsolatok kialakítását	10
– A Duna a VII. transzeurópai közlekedési folyosó	5	– A Duna és az Ipoly elválaszt, nem összeköt, egy-egy közúti Duna és Ipoly híd a térségben (Esztergom, Letkés), áruforgalomra korlátozottan alkalmas, a Dunakanyaron belüli ésszerű településközi kapcsolatokat is jelentősen korlátozzák a jelenlegi keresztirányú közlekedési rendszerek	10
– Kiváló közlekedési adottságok közúton és vasúton, vízi közlekedés lehetőségei	7	– A vonalas infrastruktúrák sugaras szerkezete domináns, kapacitás és minőség problémák, a haránt irányú úthálózat és tömegközlekedés problémás	8
– A lakossági és gazdasági szuburbanizáció pozitív hatása a helyi gazdaságra	5	– Erőteljes szuburbanizáció a budapesti agglomeráció területén átalakítja és túlterheli a térkapcsolatokat (szolgáltatások, infrastruktúra)	10
– Nagy kiterjedésű védett területek	10	– A különböző védettséget élvező területek gazdái, felügyeleti szervei sokfélék, nehezen áttekinthető szabályozás, érdekellentétek a kezelő szervek és önkormányzatok között	10
– A közműellátás bezárult, folyamatosan zárul	5	– A közművesítés növekedése a környezeti problémákat csak részben oldja meg, másokat generál	10
– A Duna egyedülálló ökológiája, értékes vízbázis	10	– Veszélyeztetett a Duna ökológiája és a vízbázis, kihasználatlan lehetőségek	8
– A szennyvíztisztítás előírásoknak megfelelő	5	– A szennyvíztisztításra inkább agglomerációkat hoznak létre, nem alkalmazzák a természetközeli megoldásokat – forrás!	5
– Regionális hulladékkezelés megjelenése	5	– Gyakori az illegális szeméttlerakás	8
– Sikeres gazdasági átalakulás, transznacionális tőke letelepedett, több ezer munkahelyet teremtett	7	– A transznacionális nagyvállalatok nem integrálódnak a lokális gazdaságba	8
– Nagy számú vállalkozás	7	– Forráshiányosak a helyi KKV-k	10
– A fizetőképes kereslet nagy koncentrációja	7	– Kicsi a térségen belüli kooperáció a vállalkozások között	10
– A gazdaság foglalkoztató képessége nő, alacsony munkanélküliség	8	– Kevés a kooperáció a KKV-k között	10

Erősségek	Fontos- ság	Gyengeségek	Fontos- ság
– Turisztika erőteljes jelenléte: hatalmas öko-, (tanösvények, erdei iskolák) kulturális és rendezvényturisztikai potenciál, a szállodaturizmus jelenléte, a Dunához kapcsolódó idegenforgalmi lehetőségek (Duna-program)	10	– A turisztikai vonzerő nem integrált és a lehetőségek jobbakként, mint amennyire kihasznált	10
– Nagy arányú a magasan képzett munkaerő	8	– A képzettség szerkezete nem igazodik a kereslethez, nem felsőfokú végzettségűekre, hanem szakképzett munkaerőre volna szükség	5
– A szuburbanizáció miatt kedvező demográfiai folyamatok	5	– Nagy arányú bevándorlás miatt kevésbé integrált társadalom, helyi konfliktusok	8
– Soknemzetiségű a Dunakanyar	8	– Előregedés jellemez több települést	8
– Helyenként erős civil szervezetek	10	– Túlterhelt a közszolgáltatások rendszere, kapacitása elégtelenné vált	10
Lehetőségek		Veszélyek	
– Lelassul a szuburbanizáció folyamata	8	– A szuburbanizáció újabb hulláma indul el, növekszik a forgalom, csökken a biológiailag aktív felület	9
– A tömeg- és az elővárosi közlekedés fejlesztése csökkenti a közlekedés környezeti nyomását	10	– A tömegközlekedés nem lesz versenyképes a motorizált egyéni utazással	10
– Ipoly és Duna hidak biztosítják a térségben az átjárhatóságot	9	– Európai transznacionális forgalom jelenik meg az utakon	6
– Az észak–déli transzeurópai folyosó átszeli a térséget	7	– A tranzit forgalom környezetterhelése	6
– A Natura 2000 a védett területek védelmét és fenntartható hasznosítását elősegíti, táj rehabilitációs programok indulnak el	10	– A természetvédelmi feladatok az erdőgazdálkodás alá rendelődnék és sérülnek	7
– A Natúrparkok támogatása	10	– A támogatások feltételei nem a realitásokhoz kötődnek	5
– A természeti és kulturális értékek fenntartható hasznosítása lehetővé válik	10	– A hagyományos turisztikai hasznosítás válik dominánssá	8
– A Duna-program egyes elemeinek megvalósulása	10	– A Duna-parti fejlesztések elmaradnak	7
– Az agrárgazdaság a természeti adottságokra épül, helyi-térségi termékskála kidolgozására	4	– A Natura 2000 és agrár-környezetgazdálkodási programban nehézségek jelentkeznek	6
– KKV-k közötti, illetve a ÁFSZ, a felnőttképzés és a vállalkozók közötti kapcsolatok megerősödnek, lokális és regionális hálózatok megerősödnek	5	– A betanított munkára építő külföldi befektetők kivonulnak a térségből, az olcsóbb szlovák munkaerő kiszorítja a hazai munkavállalókat	7
– Civil szerveződések támogatása	10	– A civil szervezetek tevékenysége esetleges marad, amely csökkenti a települési és térségi társadalmi integráció esélyét	7

3. Területfejlesztési stratégia

3.1. A helyzetelemzés összefoglalása — stratégiai diagnózis

A Dunakanyar egy sokszínű és rendkívül sajátos helyzetű térség, adottságait tekintve egyfajta keresztmetszetét adja az ország természet-, társadalom- és gazdaságföldrajzának. A Dunakanyar hatalmas kiterjedésű védett és fokozottan védett területekkel rendelkezik, ahol a mindennapi tevékenységek kooperációs kötelmei mellett ellentmondásos a helyiek és az értékek védelméért, gondozásáért felelős szervezetek kapcsolata, de a természetvédelem és az erdőgazdálkodás viszonya sem teljesen felhőtlen, nem beszélve az élőhelyek védelme és a turisztika hatásai között megmutatkozó ellentétekről. A Duna, miként hazai teljes szakaszán, a Dunakanyarban is belső határfolyóként működik, átjárhatósága rendkívül korlátozott. A Dunakanyar mozaikos szerkezetű, ezért meglehetősen nehéz a térség egészére vonatkozó megállapításokat tenni. A Dunakanyarban területileg elkülönülten ellentétes folyamatok zajlanak: ami érvényes az egyik kistérségben, irreleváns a másikban.

Az *agglomeráció* területe az ország központjához erőteljesen kötődik és a legdinamikusabban fejlődő régióhoz kapcsolódik. A történet utolsó fejezete másfél évtizednyi, a lakossági és gazdasági szuburbanizációról szól, amely helyenként pozitív változásokat gerjeszt az elöregedés és a falvak kiürülésével fenyegető folyamatok visszafordításával. Máshol viszont a letelepedés túlzott méretei erőteljes konfliktusokat generálnak, megbontják a helyi társadalmak egyensúlyát, túlterhelik az ellátó rendszereket, a környezeti terhelést radikálisan megnövelik az autós közlekedés gyors ütemű térhódításával.

A Dunakanyart a szlovák államhatár zárja le, ahol a határ menti, *külső perifériákra* jellemző viszonyokat találunk, a nehezen megközelíthető, központoktól távoli területeken pedig *belső perifériák* alakultak ki, ahol a megmaradásukért küzdenek a falvak, ahonnan a fiatalok évtizedek óta menekülnek. A központok és mikrotérségi központok kondíciói kedvezőbbek, mint a hozzájuk kapcsolódó kis- és aprófalaké, de továbbra is számos deficit nehezíti az elöregedés és elnéptelenedés megállítását, illetve hasadt, deklasszálódó társadalmak kialakulásának veszélye fenyeget.

A köztes állapotokat mutató, főként az iparosodásban előljáró településeken vegyes képleteket találunk. A demográfiai folyamatok valamivel jobbak az országos átlagnál, de megindult a népesség elöregedése, a jövedelmi helyzet az országos átlagnál kedvezőbb, a lakosság gazdasági aktivitása és vállalkozási hajlandósága a középmezőnybe tartozik.

A Dunakanyar kiemelt üdülőkörzetként tradicionális kiránduló célterület, az ország *idegenforgalmában* azonban visszaszorulóban van, a szálláshelyek számából, a vendégszámból, valamint a vendégéjszakákból a részesedése csökken. A Dunakanyar térségtésének okait firtatva az idegenforgalom szerkezetének átalakulása, az utazási és nyaralási szokások változása jelölhető meg, amelyhez nem tudott a térség alkalmazkodni. A legújabb változások azonban felértékelik a Dunakanyart, az aktív turizmus elterjedése és a térség megfelelő, gyors elérhetősége kedvező lehetőségeket teremt. A lehetőségek kihasználását azonban egyelőre akadályozza a turisztikai kínálat szétaprózottsága, az egyéni marketing stratégiák, a szálláshelykínálat szegényessége és nem megfelelő struktúrája.

A Dunakanyar *gazdasága* felfutó ágba került a tőkebefektetések összege és a vállalkozásúrság tekintetében, arról azonban keveset tudunk, hogy fenntarthatósági szempontból a hatásai mennyiben pozitívak vagy negatívak. Pozitív hatásnak tekinthető,

hogyan a térségek foglalkoztató képessége jelentősen javult a korábban gazdaságihiányos területeken, a munkahelyeket azonban csak kis mértékben tölti be helyi munkaerő, nagyobb arányban ingázókat fogad a közelebbi-távolabbi településekről. Az egyébként üdvözlendő határon átnyúló kapcsolatok tekintetében sajátos, konkurenciaként értelmezhető szegmens a határon túliak foglalkoztatásának elterjedése, az olcsóbb munkaerő kiszorító vagy bérletörő hatása több ágazatban érvényesül, ugyanakkor hozzá kell tenni, az egészségügyben komoly munkaerő problémát old meg. A jelenség negatív externáliája, hogy az ingázás áttérődött egyéni utakra, és a személygépkocsi-forgalom erőteljes növekedésével járt szerte a Dunakanyarban, és ez az úthálózat túlterheléséhez vezetett. Tovább vizsgálendő a gazdasági kapacitások növekedésének területi eloszlása, mert a perifériákon továbbra sem történt áttörés, a szobi térségben különösen nem.

A Dunakanyar a legnagyobb deficitet az együttműködés és marketing területén halmozta fel. Az intézőbizottság megszűnése az intézményesített kapcsolatokat felszámolta. A területen a következő sikeres kezdeményezésnek a Dunakanyar Charta létrejöttét tekinthetjük, ez önmagában óriási eredmény, amely mutatja a szervezők erejét, azonban nem jutott el a kapcsolatok intézményesítéséig. A működő eurorégiók kiváló telepei a kapcsolatépítésnek, azonban egyike sem szándékozik és képes az üdülőkörzet vagy a Charta területét átfogni. Sok kezdeményezés és egyedi, projekt szintű együttműködés alakult a térségben, mélyreható változások, vagy a turisztikai vonzerő fejlesztése érdekében szüksége összefogás kritikus tömegét azonban nem érte el.

3.2. A stratégia készítésének peremfeltételei

A Dunakanyar területfejlesztési stratégiája az országos területfejlesztési koncepcióval összhangban a fenntarthatóság követelményeivel számol. A Dunakanyar erősen urbanizálódott településeiben a legkülönbözőbb funkciók átfedésbe és konfliktusba kerültek. A helyzetek feloldása és a környezet hatásai olykor nem felelnek meg az erős fenntarthatóság követelményének. A gyenge környezeti fenntarthatóság elfogadja a környezeti állapotok lokális romlását, de kompenzálja más területek biológiai értéknövelésével. A lokális helyettesítéssel összességében kivédhető a környezeti degradáció, a szükségesnek ítélt kompromisszumok tekintetében viszont a lehető legszélesebb körű konszenzus kialakítására kell törekedni.

A Dunakanyar stratégiájának készítése egy időben történik az országos és régiós tervezéssel, ezért állandó kapcsolattartás szükséges a programgazdákkal. A stratégia készítése során minden elérhető tervezési dokumentumot felhasználtunk.

A stratégia a fenntarthatóság alapszemlélete mellett az alábbi értékek mentén készült:

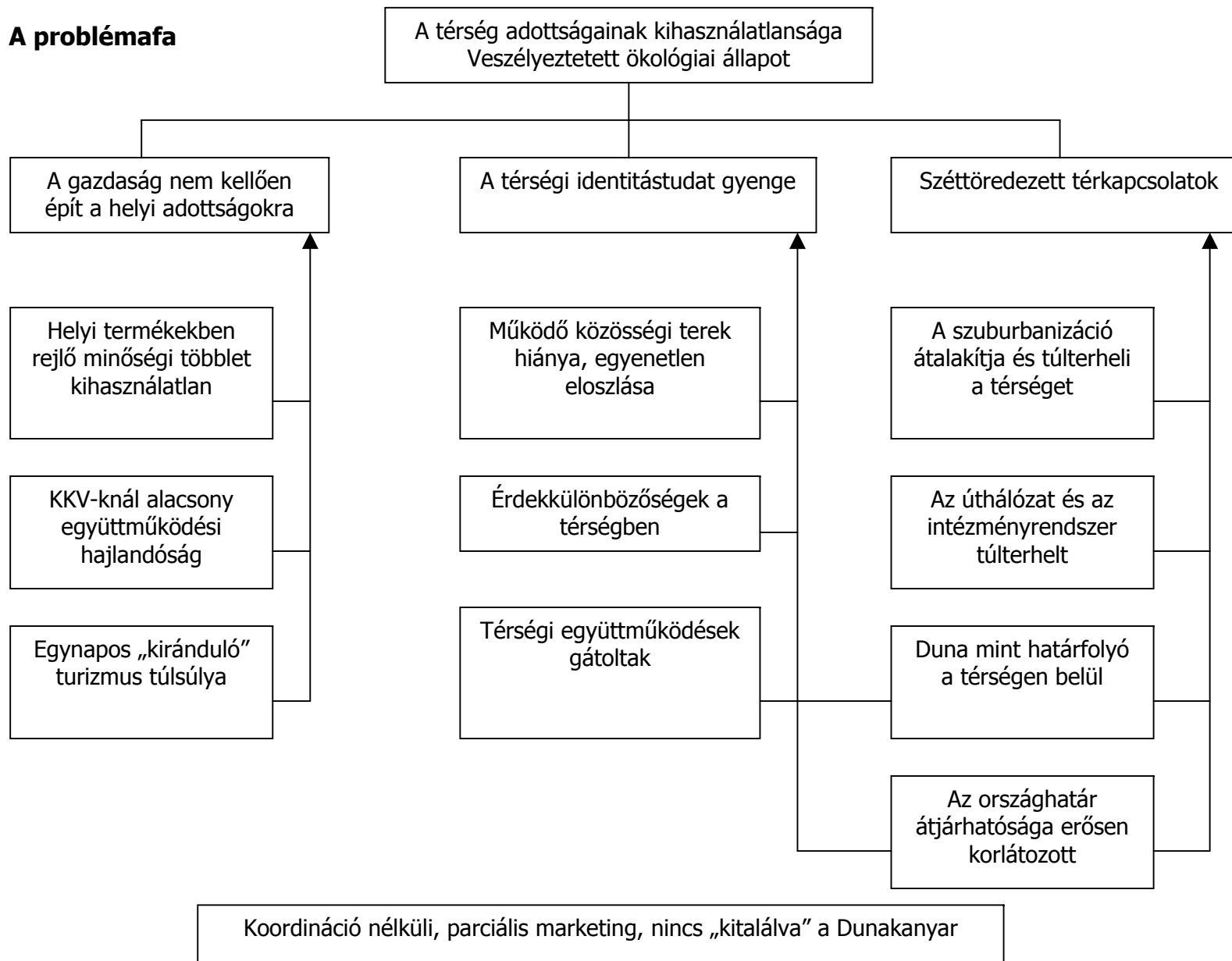
- *környezettudatosság, környezeti hatékonyság:* a Dunakanyar gazdasága és közszolgáltatása fenntartható fejlesztése vonatkozásában éppúgy, mint az életmódot és a fogyasztást tekintve;
- *szolidaritás, méltányosság:* ezen elvek érvényesítése az integrált, erős helyi társadalmak kialakulásának feltétele, amely a fenntartható fejlesztés nélkülözhetetlen alapegysége;
- *a természet értékeinek, a sajátos helyi épített és szellemi kultúra tiszteletben tartása:* települési és térségi identitásba épülő megismertetése és fenntartható hasznosítása;
- *mértéktartás, reális helyzetfelmérés:* a fenntarthatóság megvalósításának előfeltétele, szuburbanizáció mederben tartásának központi kérdése;

- *kiegyenlítettségre törekvés:* a versenyképesség bázisát jelentő gazdasági háttérnek, a közszolgáltatásoknak és az információknak a jelenleginél egyenletesebb elérhetőségét irányozza elő;
- *kooperáció:* a települések, gazdasági és civil szervezetek közötti együttműködés az egymás rovására történő fejlesztések helyett.

3.3. A SWOT stratégiai elemzése

Offenzív (az erősségeket és lehetőségeket kombináló) stratégiai elemek, kitörési pontok	Váltásorientált (a gyengeségeket a lehetőségekkel leküzdő) stratégiai elemek
<ul style="list-style-type: none"> – A határok közeli megnyitásának lehetőségét kihasználó kapcsolatok élénkítése – A folyók átjárhatóságának biztosítása nemzetközileg koordinált közösségi közlekedéssel – A természetvédelmi célok továbbfejlesztése a lehetővé váló Natura 2000 területek támogathatóságának kihasználásával – Turisztikai lehetőségek fenntartható kiaknázása komplex turisztikai termékfejlesztéssel – A védett területek fenntartható hasznosítása natúrpark tevékenységének felfuttatásával – Fenntarthatóbb, a közösségi közlekedés prioritására és integrált közlekedési rendszer kiépítése – Klaszteresedés, beszállítói kapcsolatok ösztönzése 	<ul style="list-style-type: none"> – A helyi gazdaság térségi beágyazódásának elősegítése a helyi vállalkozások részére tanácsadással – Az iskolarendszerbe épülő környezettudatos nevelési programok megvalósítása oktatási intézményekben – Környezettudatos társadalmi magatartás felnőttképzés keretében civil szervezetek – Környezettudatos infrastruktúra építés lehetőségének kihasználása a kis- és aprófalvakban – A természeti és kulturális értékek fenntartható hasznosítása turisztikai termék formálása
Diverzifikált (az erősségekre építő, a veszélyekkel számoló) stratégiai elemek	Defenzív (gyengeségeket és veszélyeket kivédő) stratégiai elemek
<ul style="list-style-type: none"> – A Dunakanyaron belül a folyókon átívelő közlekedés fejlesztése, amely nem teszi lehetővé nemzetközi tranzit forgalom lebonyolítását – A tranzit forgalom lebonyolításának ésszerű, a legkevesebb környezeti kárt okozó fejlesztése – A Duna-part környezetvédelmi szempontú, rekreációs célú funkcióbővítése – Helyi termékfejlesztés a Dunakanyarban 	<ul style="list-style-type: none"> – A forrásallokáció elősegítése települési és kistérségi, Dunakanyar fejlesztési társaság létrehozásával – A társadalmi integráció erősítése a településeken és a Dunakanyarban – A vízbázisok és a talaj védelme az agrár-környezetgazdálkodás lehetőségeinek kihasználásával

3.4. A problémafa

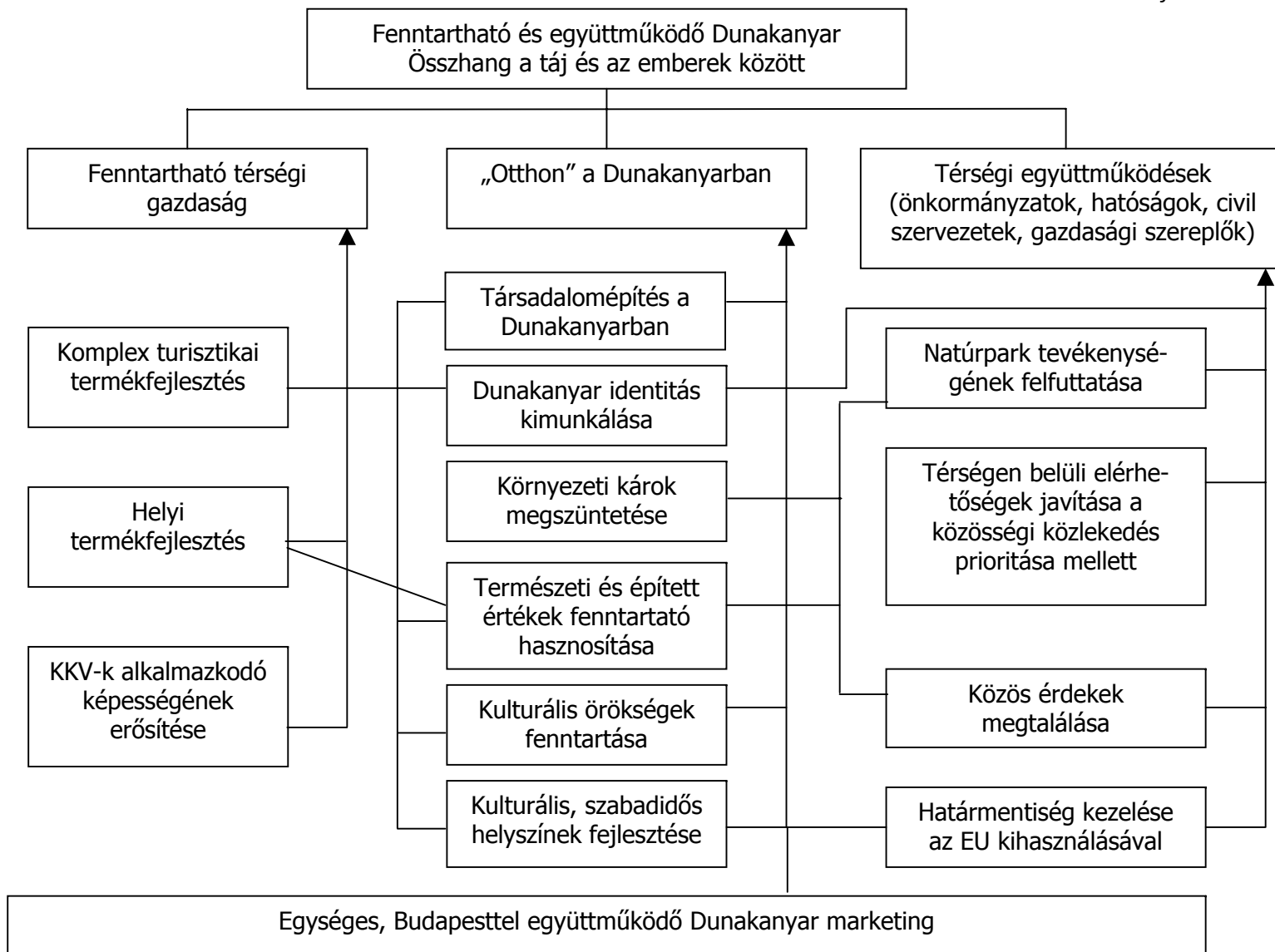
3.5. Az érintettek elemzése

Érintett csoport	Érintettség	Probléma	Motiváció	Egyéb fontos megjegyzés
DTFT, önkormányzatok				
A DTFT települési önkormányzatai	10	A fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés feltételei hiányoznak	A helyi társadalom és gazdaság fejlesztése.	A program megvalósulása esetén térségi identitás kialakul, a társadalom integráltsága nő, a fenntarthatóság közelébe kerülnek
DTFT	10	A térségi szintű erőforrások kihasználatlanok, a kooperációs készség alacsony fokú	A közös érdekek felismerésén alapuló térségi szemlélet kialakítása.	A települési, kistérségi, megyei preferenciák útját állhatják a DTFT szintjén jelentkező érdekartikulációnak.
Gazdasági szereplők				
Foglalkoztatottak	6	Diszkrépancia a munkaerőpiacon a kereslet és kínálat között, térbeli sűrűsödés, erős függőség Budapesttől, más központoktól, szlovák munkaerő a piacon	A munkavállalói igényeknek megfelelő, (helyben elérhető) munkahelyek.	A térségben működő helyi vállalkozások munkaerő-kereslete nem illeszkedik a munkaerő-kínálatához.
Munkanélküliek, inaktívak	6	Egyes térségi munkavállalók (nők, képzettség nélküliek, 50 év fölöttiek) számára nincsenek elérhető munkahelyek	A munkavállalás feltételeinek javítása, foglalkoztatási biztonság megteremtése.	A munkaerő-piaci visszailleszkedést gátolja az élethosszig tartó tanulás kultúrája.
Megváltozott munkaképességűek	6	Kevés a megváltozott munkaképességűeket foglalkoztató munkahely	A munkavállalói igényeknek megfelelő, könnyen elérhető munkahelyek .	A konkurens munkavállalók száma növekszik a térségben.
Helyi mikro, kis- és középvállalkozások	8	Tőkeszegénység, kooperáció hiánya	Piaci hatékonyság és versenyképesség növelése, vállalkozói hálózatok létrehozása.	A multik, tőkeerős nagyvállalatok fölénye tovább erősödhet a térségben.
Turisztikai vállalkozások	10	Térségi identitás hiánya, széttörédezett turisztikai kínálat, marketing elmaradása	Fenntartható turisztikai termékkínálat kialakítása, térségi identitás megteremtése, klaszter létrehozása, marketing	A turisztikai vállalkozások együttműködési hajlandósága jelenleg alacsony.

Érintett csoport	Érintettég	Probléma	Motiváció	Egyéb fontos megjegyzés
Agrárvállalkozások	4	Alacsony jövedelmezőség, értékesítési problémák, elaprózott birtokstruktúra, hiányos infrastruktúra, alacsony fokú kooperáció	Termelési és értékesítési biztonság elérése.	Az ágazaton belüli foglalkoztatási lehetőségek (az országos folyamatokkal párhuzamosan) beszűkülnek.
Mezőgazdasági termékek feldolgozásával foglalkozók	4	Szűkülő piaci lehetőségek, szigorodó élelmiszerhigiéniai követelmények, elavult technológia	A technológia korszerűsítésével a termelés hatékonyabbá tétele.	A fejlesztésre képtelen, tőkeszegény feldolgozók kiszorulnak az ágazatból.
Közüntézmények				
Alapfokú intézmények	6	Az alapfokú intézmények szolgáltatási kínálata szűkös, ill. nem illeszkedik a térségi igényekhez.	Az alapfokú intézményrendszer megerősítése, a szolgáltatások színvonalának emelése.	A népességszám emelkedésével kapacitáshiány fenyegeti az intézményeket.
Középfokú ellátó rendszer	8	A szuburbanizációs területeken kapacitáshiány, a perifériákon nehezen elérhető szolgáltatások	Szakmai és elérhetőségi szempontok szerint szervezett ellátó rendszer létrehozása	Az országos rendszerek megszervezése térségen kívüli kompetencia.
Szakképző intézmények	7	A képzési kínálat nem illeszkedik a munkaerő-piaci igényekhez.	Rugalmas, átjárható, széles képzési kínálattal rendelkező szakképzési struktúra kialakítása.	Hiányzik, ill. csekély számú a gazdasági szereplők és az oktatási szektor szereplői közötti együttműködés.

Érintett csoport	Érintettség	Probléma	Motiváció	Egyéb fontos megjegyzés
Speciális társadalmi csoportok				
Helyi lakosok	10	Az életminőséget meghatározó tényezők nem megfelelőek.	A lakossági szükségletekkel harmonizáló, vonzó lakókörnyezet megteremtése.	A beköltözők számának emelkedésével tovább gyengülhet a társadalmi kohézió.
Beköltözők	10	Gyenge társadalmi integráció, hiányos közszolgáltatások.	Magas színvonalú, hozzáférhető közszolgáltatások, vonzó lakókörnyezet megteremtése.	A beköltözők jelentős része fenntartja térségen kívüli intézményi, munkahelyi kötődéseit, gyengén integrálódik a helyi társadalomba.
Civil szervezetek	5	A civil szervezetek működési feltételei nem megfelelőek, a közfeladatok ellátásában való részvételük alacsony fokú.	A térségi identitás megerősödik, a civil szervezetek érdekérvényesítő képessége fokozódik, a közfeladatok ellátásában vállalt szerepe nő.	A lakóhelyi szuburbanizáció következményeként tovább gyengül a társadalmi kohézió.
Leszakadó társadalmi csoportok, romák	6	Megélhetési problémák, gyenge társadalmi integráció.	A társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése.	Egyes speciális társadalmi csoportok érdekei nehezen egyeztethetők össze a társadalmi többség érdekeivel.
Egyéb érintettek				
Erdőgazdaságok	10	A jóléti funkciók ellátása és a lakossággal a kapcsolat konfliktusos.	Fenntartható erdőgazdálkodás kialakítása, abban a területhez illeszkedő jóléti funkciók befogadása	Szemetelés!
Duna-Ipoly Nemzeti Park	10	A természetvédelem feladatai ellentmondásban állnak az erdőgazdálkodással és a jóléti funkciókkal	A biodiverzitás és az élőhelyek fejlesztése, a károsodások kizárása	Erős szakmai érdekérvényesítés, terhelt kapcsolat az önkormányzatokkal.

3.6. A célfa

3.7. A célok illeszkedésvizsgálata

	DTFT	OTK	NSRK	KMR ROP	KD ROP	ÉM ROP
Átfogó célok	A fenntartható szervezetek felé vezető változások elősegítése	Térségi versenyképesség Területi felzárkózás Fenntartható területi fejlődés, örökségvédelem	Növekedés A foglalkoztatás bővítése	A régió gazdasági versenyképességének növelése	Innovatív társadalmi-gazdasági szerkezet létrehozása	A régió gazdasági versenyképességének javítása, miközben mérséklődnek a régión belüli területi, társadalmi-gazdasági különbségek
	Fenntartható és együttműködő Dunakanyar	Területi integrálódás Európába Decentralizáció és regionalizmus		Társadalmi kohézió erősítése Élhető régió megvalósítása	Kiegyensúlyozott területi fejlődéssel vonzó élettér kialakítása	
	A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése	Hatékony és a növekedés területi terjedését ösztönző térszerkezet	Versenyképes gazdaság	Szerkezetében és térstruktúrájában harmonikus, dinamikus gazdaság kialakítása	Innovatív és versenyképes gazdasági környezet kialakítása	A jelentős gazdasági hagyományokkal és regionális tudásbázissal rendelkező ágazatok – különösen mechatronika, vegyipar - fejlesztése, versenyképességének javítása
	Szakterületi együttműködések kialakulásának segítése	Térségek relatív versenyképességének erősítésére A fejlettségükben tartósan leszakadó térségek gazdasági-társadalmi felzárkóztatása,	Megújuló, egészséges társadalom Az élhető környezet	A dinamikus gazdaságnak megfelelő, minőségi munkaerő biztosítása, és esélyteremtés a hátrányos helyzetűek részére	Minőségi humán erőforrás fejlesztés Fenntartható életminőség megteremtése	
Specifikus célok	„Otthon” a Dunakanyarban	Az alapvető életésélyek feltételeinek biztosítása Túlzottan egyközpontú térszerkezet oldása a régiók közötti jelentős különbségek mérséklése A táji természeti örökség helyi-térségi megőrzése és hasznosítása	A területi kohézió megvalósítása			Természeti értékekre, kulturális örökségre építő turizmus jövedelem-termelőképeségének javítása
	Térségi együttműködések (önkormányzatok, hatóságok, civil szervezetek, gazdasági szereplők)	A kulturális örökség és a társadalmi identitás helyi-térségi értéknövelő kezelése és erősítése Az erőforrások fenntartható használatát biztosító fejlesztéspolitika megvalósítása		Humán közszolgáltatások területi és színvonalbeli fejlesztése		A társadalmi kohézió erősítése és a munkahelyteremtés ösztönzése, különösen a leszakadó, elmaradott északi határ menti és a déli agrárjellegű kistérségekben

	DTFT	OTK	NSRK	KMR ROP	KD ROP	ÉM ROP
Specifikus célok		Magyarország integrációja és mélyebb beágyazódása az európai gazdasági térbe, főként a transzeurópai közlekedési hálózatok hazai fejlesztésével és a nemzetközi kutatási, tervezési programokban való intenzív részvétellel		Természeti- és épített környezet védelme és fejlesztése		
		A határ menti és határon átnyúló együttműködések lehetőségeinek bővítése a határ menti településközi, ezen belül intézményi, vállalkozói, civil kapcsolatok ösztönzésével, valamint az EU támogatási programok hatékony felhasználásával		A közösségi közlekedés fejlesztése, környezetkímélő közlekedési rendszer erősítése		
		A nemzeti integrációk és a nemzetiségi fejlesztési együttműködések elősegítése				
		Regionális berendezkedésű államszerveződés és érdemi decentralizáció				
		Regionális fejlesztéspolitika, regionális tervezés és regionális programozás				
		Regionalizmus				
		A kistérségi szint érdemi térségszervezési részvételt biztosító megerősítése				

3.8. A fenntartható területfejlesztés forgatókönyvei

„KÖZEL A TERMÉSZETHEZ”

3.8.1. Optimista forgatókönyv

A kedvező folyamatok halmozódásával számoló forgatókönyv a fenntartható szerkezetek felé vezető elmozdulások támogatásával, egymást erősítő hatásaival számol.

A Dunakanyar lehetőséget biztosít a környezettudatos, a helyi értékek megőrzésén alapuló, a sokszínű és soknemzetiségű Dunakanyar identitás kialakítására és megélésére, komfortos, élhető teret biztosít lakosainak, ahol a gazdaság, az infrastrukturális és humán ellátások, valamint az életmód a környezeti hatékonyság javulásával a fenntartható erőforrás felhasználás irányába mozdul el. A Dunakanyar megóvja a helyi és az európai szinten jegyzett és térségre bízott védett értékeket, a területhasználat átalakulásának döntő folyamatát, a lakossági és gazdasági szuburbanizációt áttereli a fenntartható struktúrák kialakításának lehetőségére felé. A Dunakanyar identitás kimunkálásának, a pozitív változások elindításának elsődleges feltétele a térségi szereplők közötti együttműködés megalapozása, kiszélesítése és összefogása.

A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács területén a természeti, kulturális és gazdasági értékek kombinációja egyedülálló, európai uniós és nemzetközi szinten is jól pozícionálható minőségi védjegy teremthető, amely táplálkozik a térség magjának korábbi történetéből éppúgy, mint a területen sűrűsödő értékekből. A Dunakanyar márkanév összefogja a térség közösségeit, a Dunakanyar természeti, kulturális és épített öröksége az ország és Közép-Európa kiemelt turisztikai desztinációjává válik, amely komplex kínálatot nyújt a térségbe érkezőknek.

A Dunakanyar éppen azért, mert kiugróan magas a védett területek aránya, a hazai fenntartható területfejlesztés mintaterepévé válik, ahol az érintettek bevonásával párbeszéd indul a kívánatos, a következő generációknak is megfelelő életminőséget biztosító térség kialakításáról. A környezettudatos gazdasági tevékenység, fogyasztás és életmód teljes reprodukciós ciklusra kiterjedő szemléletének széles körű elterjesztése érdekében az oktatás, a civil szervezetek, valamint a természet- és környezetvédelmi szakemberek összefogásával program indul. A programok eredményeképpen a fenntartható társadalmi magatartás elemei beágyazódnak a térség mindennapjaiba.

3.8.2. Pesszimista forgatókönyv

A negatív folyamatok halmozódásával számoló forgatókönyvet a legegyszerűbb készíteni, hiszen minden nap, ami a piacgazdaság és a fogyasztói társadalom értékrendszerében telik el a fenntarthatatlan, környezeti degradációt eredményező folyamatokat erősíti.

A Dunakanyarban a területi konfliktusokban időről időre a természeti környezet alulmarad, a közlekedési lehetőségek változásának függvényében hol erősödik a szuburbanizáció, hol a fővárosba való visszakötözés lesz erőteljesebb. A folyamat mindenképpen a biológiailag aktív felületek csökkenését eredményezi. A népességváltozás dinamizmusa a helyi ellátó rendszerekben nagy hullámzást okoz, az úthálózatra fokozott nyomás nehezedik, a közlekedési eredetű környezetszennyezés fokozódik.

A periférikus területeken megállíthatatlan a társadalmi erózió, falvak előregedése, kiürülése, várható. A települések egy része üdülőfaluvá válik, más része a szegény, főként cigány

népesség beköltözésének célterülete lesz. A negatív jövőkép elkerülése érdekében a környezeti hatásokkal kevésbé számoló fejlesztések befogadása valószínűsíthető. A tervezett fejlesztések csúszása miatt a belső és külső határok átjárhatóság korlátozott marad.

Az összefogás hiánya és az együttműködési hajlandóság alacsony foka miatt késik az összefogott térségi programok megvalósítása, emiatt a Dunakanyar veszít turisztikai vonzerejéből és a továbbiakban is visszazorol a piacról.

A természeti értékek védelmében érdemi előrelépés nem történik, az alkalmankénti és rendszeres károkozások egyes fajok élőhelyeit veszélyeztetik, a biodiverzitás csökkenése várható. A földterületek és objektumok hasznosításában olyan fejlesztések várhatók, amelyek a Nemzeti Park területén a forgalmat megnövelik, ami fokozott környezeti terheléssel jár.

3.8.3. Reális forgatókönyv

A Dunakanyarban a fenntartható fejlesztés legvalószínűbben bekövetkező folyamatai a fenntarthatóság szemléletének egyes elemeit tudják befogadni. A fenntarthatóság felé tett első lépéseket a Dunakanyarban megkönnyíti, hogy nagy kiterjedésű védett természeti területekkel rendelkezik, hiszen azok megóvása jogszabályok szerint megoldandó feladat. A természetvédelmi oltalom önmagában nem elegendő az értékek megvédéséhez, szükséges hozzá az is, hogy a szakmán kívül az önkormányzatok, a térség jelenlegi és leendő lakosai számára is értéké váljon. Ebben a „küzdlemben” komoly eredményekkel kecsegtetnek a már létező ismeretterjesztés továbbfejlesztésében rejlő lehetőségek. Mindemellett várhatóan lesznek olyan területek is, amelyeket nem sikerül megőrizni, kis mértékben további területek kerülhetnek védelem alá. Konszenzus alapján kell alakítani a területhasználati preferenciákat, amelyek a különféle funkciók összehangolását lehetővé teszik, és nem támasztanak irreális követelményeket a szereplők felé.

A fenntartható társadalom alapját az integrált, környezettudatos helyi közösségek alkotják. A Dunakanyar új típusú identitásának kimunkálása lehetőséget teremt a hagyományok és a posztmodern értékek összehangolására, egy a rá bízott, európai szinten jegyzett értékeket óvó, felelősségteljes térség képének megformálására. Egy vonzó image nem csak a turisztikai vállalkozások, hanem a települések és a civil szervezetek számára is megfelelő alapot teremt közös platform kialakítására. Annak érdekében, hogy ezen új típusú identitás térformáló ereje kiteljesedjen, belső marketing folytatására van szükség.

A környezettudatos társadalmi magatartás létező elemeinek felerősítése várható elsőként, a szelektív hulladékgyűjtés és feldolgozás terén, a későbbiekben a fogyasztásban és az energiagazdálkodásban várható előrelépés. A Dunakanyarban megvalósulnak olyan fejlesztések, amelyek növelik a közszektorban az energiahatékonyságot és a megújuló energiaforrásokra támaszkodva elégítik ki a közintézmények energiaigényét.

A gazdasági versenyképesség, a piacgazdasági folyamatok ugyan nem állnak útjában az ökológiailag hatékony termékeknek, ám ezek viszonylag magas árszínvonalra tömeges elterjedésüket megakadályozza, de létrejön egy mintaadó csoport, amely képes bemutatni az ökológiailag hatékonyabb alternatívákat. A szennyezőanyag-kibocsátás szabályozásában szemléleti változás várható, ma már készülnie kell a vállalkozásoknak arra, hogy a teljes termékciklusban gondoskodniuk kell a keletkező hulladékok újrahasznosíthatóságáról. A gazdaságban a nemzetgazdasági ösztönzők mellett az együttműködések kialakítása, a Dunakanyaron belüli kapcsolatok szorosabbá válása, a belső piac élénkülése várható. A legvalószínűbb kooperációs kapcsolatok az idegenforgalom és a lakossági szolgáltatások területén, kis- és középvállalkozások között várhatók. A nagyobb gazdálkodó szervezetek

összefogása nemzetközi kapcsolódásokkal összhangban alakul, túlmutat a Dunakanyar határain, de a beszállítói kapcsolatokon keresztül hatással lehet a helyi gazdasági potenciál javulására is.

3.9. A stratégia kockázati tényezői

Kockázati tényező	Valószínűség (1-10)	A hatás erőssége (1-10)	Kockázati index (valószínűség X hatás erőssége)
Állandósulnak a közúti közlekedési nehézségek	8	8	64
Közúti közlekedésfejlesztés elhúzódik	7	8	56
A térségi identitásépítés lassabban halad a tervezettnél	6	9	54
A fejlesztési Tanács forrásai nem növekednek	6	9	54
A közösségi közlekedés versenyképessége nem javul	5	10	50
A térség ökológiai állapota az eddigi mértékben romlik tovább	5	9	45
A Duna által nyújtott lehetőségek továbbra is kihasználatlanok maradnak	5	8	40
Nem valósul meg egységes térségi marketing	4	9	36
Turisztikai kínálat nem lesz vonzó a látogatóknak, a térség nem tud jövedelmezőbb turizmuspolitikát folytatni	4	9	36
A szuburbanizáció üteme nem lassul	5	7	35
Nem jön létre a térségi Natúrpark	5	6	30
A különböző fejlesztési stratégiák koherenciájának hiánya	4	7	28
Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács nem képes a térség egészét koordinálni és integráltan megvalósítani a programokat	4	7	28
Az országhatár (az Ipoly mentén) átjárhatósága nem változik	4	9	36

3.10. Prioritások/beavatkozási területek

1. prioritás: A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése

Átfogó cél:

A fenntartható szerkezetek felé vezető változások elősegítése

Specifikus célok:

- A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése
- Szakterületi együttműködések kialakulásának segítése

Indoklás:

A Dunakanyarban az egyes kistérségek és települések gazdasága nagyon eltérő jegyekkel rendelkezik. A szobi és a rétsági kistérségben elemi szolgáltatások nem elérhetők, a szentendrei és a pilisvörösvári kistérségben viszont kiemelkedő a vállalkozói aktivitás. A nagyobb települések gazdasága kiegyensúlyozottabb, a szolgáltatások széles palettáját kínálják a helyi és a környékbeli lakosoknak és vállalkozóknak.

A Dunakanyarban, különösen a budapesti agglomerációhoz tartozó településeken olyan erőteljes a magasan képzettek koncentrációja, amely lehetővé teszi, hogy a Közép-magyarországi régió nemzetközi versenyképességének kulcsterületein, innováció orientált fejlesztésekhez kapcsolódóan integráns terrénummá váljon.

A Dunakanyar településeinek gazdasága amellet, hogy saját térségük ellátásában és más térségek munkaerőpiacán keresletként jelentkezik, a vállalkozások piaca igen jelentős mértékben Budapesten található. A Dunakanyar adottságaiban rejlő lehetőségek aktívabb kihasználása révén, a térségi szereplők összefogására alapozva, fenntartható módon segíti elő a térség gazdálkodó szervezeteinek versenyképességét. A területfejlesztési stratégia ezen prioritása közvetlenül illeszkedik a Dunakanyar térség turisztikai-, humán erőforrás-fejlesztési, illetve gazdaságfejlesztési stratégiájához, annak műveleteit a specifikus területi tényezőkre összpontosító műveletekkel egészíti ki.

A prioritással elérni kívánt operatív célok:

- KKV-k jövedelemtermelő képességének növelése
- Természeti és épített értékek fenntartható hasznosítása
- A térség közös identitástudatának erősítése, a Dunakanyar identitás kimunkálása
- A különböző szervezetek közötti együttműködés erősítése, kapacitásuk növelése.
- A közös érdekek megtalálása
- A vállalkozások teljesítményének javítása.
- Környezetkímélő, fenntartható gazdálkodási formák terjesztése.
- Szlovák-magyar határon átnyúló kapcsolatok fejlesztése

Javasolt műveletek:

Dunakanyar Klaszter létrehozása

A Dunakanyar Térség Fejlesztési Tanács (DTFT) felügyelete mellett – első lépésként – létre kell hozni a kicsi, de hatékony Dunakanyar Gazdaságfejlesztő Egyesületet (vagy más szervezeti formájú non-profit társaságot, továbbiakban: Egyesület). Az Egyesület elsődleges célja a térségi alapon szerveződő együttműködések és hálózatok kialakításának és fejlesztésének támogatása: az Egyesület megfelelően

képzett és tapasztalatokkal rendelkező munkatársai alkotnák a létrejövő Dunakanyar Klaszter (továbbiakban: Klaszter) menedzsmentjét.

A Klaszter a következő – egyrészt kommunikációs és szervezési, másrészt fizikai infrastruktúra-fejlesztéseket jelentő – tevékenységekkel segítené tagjait és az egységes Dunakanyar gazdaságának fejlesztését: mentoring, közös beszerzések, piacszerzési akciók, K+F tevékenységek, piackutatás, megvalósíthatósági tanulmányok készítése, innovatív termelési és hatékonysági együttműködések ösztönzése, termékek piacra jutásának segítése, közös beruházások előkészítése, beszállítói kapcsolatok fejlesztése, adatbázisok és közös integrált információs rendszerek fejlesztése, közösen használható eszközök beszerzése, marketing akciók megvalósítása, rendezvények, képzési programok szervezése, TЭСZ-ek és BЭСZ-ek szerveződésének és működésének támogatása.

A Klaszter működéséhez és akcióihoz szükséges – uniós és hazai költségvetési támogatásokon felüli – pénzügyi forrásokat a klaszter közös érdekek mentén dolgozó tagjai állnák.

Klasztertagok lehetnének: vállalkozások, önkormányzatok, képzőintézmények, civil szervezetek, és jogi formára való tekintet nélkül minden további, a Dunakanyar térség gazdaságában érintett helyi szereplő.

A Klaszter -elsősorban- az alábbi három fő területen kíván beavatkozni:

- Komplex turisztikai termékfejlesztés az „egynapos” turizmus oldása érdekében
- Helyi termékek fejlesztése és piacszerzési akciók támogatása
- KKV-k alkalmazkodóképességének növelése

E három fő beavatkozási területet horizontálisan szövi át az együttműködés és hálózatosodás, valamint a minden irányba kiterjedő (marketing) kommunikáció.

1. Komplex turisztikai termékfejlesztés az „egynapos” turizmus oldása érdekében

Ezen beavatkozás kifejtésével részletesen foglalkozik a Dunakanyar önálló turizmusfejlesztési stratégiája, ezért jelen műveletben csak az *egységes és fenntartható Dunakanyar térség* megerősítése érdekében tett turisztikai célú, támogatható tevékenységeket soroljuk fel:

- térségi turisztikai termékfejlesztések összehangolása, turisztikai együttműködések ösztönzése
- aktív turizmus és rekreációs tevékenységek feltételeinek megteremtése (vizi- és ökoturizmus, falu- és tanyaturizmus, kerékpárturizmus, lovasturizmus, kulturális-, kaland- és gasztroturizmus, ifjúsági- és tanulóturizmus, sportturizmus, vallási turizmus): építés, programkínálat fejlesztése, programok szervezése és megvalósítása, új turisztikai termékek létrehozása és bevezetése, marketingakciók kivitelezése, meglévő kapacitások minőségi fejlesztése, aktív turizmus szervezett hálózatának kiépítése és összehangolása
- komplex Duna-program megvalósítása
- nagy- és kisrendezvények támogatása, fesztiválok térségi összehangolt szervezése
- új turisztikai útvonalak létrehozása (Duna, kerékpárutak, kisvasutak fejlesztése)

- Dunakanyar öko oktató-kutatóközpont létrehozása, tanösvények kialakítása, szakmai gyakorlóterep kialakítása
- rekreációra alkalmas falvak öko- és egészségturisztikai célú fejlesztése,
- épített örökség kulturális és/vagy turisztikai célú hasznosítása (és az ehhez kapcsolódó rekonstrukció, rehabilitáció)
- integrált információs rendszer (táblarendszer és Tourinform irodák, Info pontok, Interneten keresztül összeköttetés) fejlesztése, elterjesztése a kistérségekben

Ezen tevékenységeknek az alábbi célok elérésére kell összpontosítaniuk:

- új piaci szegmensek meghódítása (nemzetközi turizmus, határon átnyúló turizmus, ifjúság, idős korosztály, fogyatékkal élők stb.)
- térség hagyományainak nemcsak megőrzése, hanem hasznosítása is
- szezonális térben és időben való széthúzása
- visszatérő látogatók számának növelése

2. Helyi termékek fejlesztése és piacszerzési akciók támogatása

Ezen beavatkozás célja a térségre jellemző egyedi termékek fejlesztése, valamint azok hatékony marketingje. Ennek keretében meg kell teremteni a térségspecifikus imázst és brandet, ki kell alakítani a Dunakanyarra jellemző – pl. népi hagyományokon, kézműiparon, táji és épített adottságokon, mezőgazdasági és bio termékeken alapuló – termékek minőségi fejlesztésének feltételeit.

Elsősorban -de nem kizárólagosan- a jellegzetes gasztronómiai és kulturális termékek minőségi fejlesztése a cél, amelyhez szükséges a Dunakanyar védjegy és minőségbiztosítási rendszerek bevezetése.

Ezen prioritás keretében támogatható tevékenység a

- termékfejlesztéshez/gyártáshoz kapcsolódó eszközbeszerzés és - korszerűsítés, technológiai fejlesztések, technológia használati jogának megszerzése, valamint
- az értékesítéshez kapcsolódó marketing akciók, piacfejlesztés, dizájn szolgáltatások igénybevétele stb.

Ezen beavatkozás a környezet- és természetvédelem szempontjait maradéktalanul figyelembe véve, illetve kihasználva segít egy versenyképes, komplex gazdasági szegmens létrehozásában.

3. KKV-k alkalmazkodóképességének növelése

A kisvállalkozások fontos versenyelőnyt hordozhatnak rugalmasságukkal és dinamizmusukkal, ugyanakkor a GDP-beli részarányukhoz képest a legnagyobb foglalkoztatók is. A térség legtöbb települése számára megindokolhatóan tűnik - a nagy multinacionális vállalatok vonzásával szemben - az önerőre, a helyi vállalkozói kezdeményezésekre épülő gazdaságfejlesztési modell, amely teljesen összhangban van a gazdaságfejlesztési stratégia gazdaságszerkezetre és gazdasági ágazatokra vonatkozó elképzeléseivel. A térség vállalkozóinak fokozottan kell számolniuk az EU-csatlakozás, és így a magyar-szlovák határ átjárhatósága jelentette kihívásokkal, amelyek lehetőséget csak akkor rejtenek magukban, ha arra megfelelően felkészülnek. Ennek érdekében a beavatkozás az alábbi tevékenységek támogatásával segíti a térség kis- és középvállalkozásait:

- Információnyújtás (üzleti partnerkeresés, piacelemzések, pályázati lehetőségek, térség fejlesztési folyamatainak nyomon követése stb.)
- Személyre szabott képzés, tanácsadás vállalkozók és alkalmazottaik részére, inkubáció
- finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás segítése
- Helyi munkaerőt foglalkoztató KKV-k beszállítói hálózathoz történő kapcsolódásának támogatása, beszállítói kapcsolatok erősítése, technológiafejlesztés, technológiakorszerűsítés, minőségbiztosítás
- KKV-k és a helyi szereplők (önkormányzatok, szakmai és civil szervezetek, térségi szakképző központok stb.) együttműködésének erősítése
- határon átnyúló kapcsolatok és együttműködések erősítése, ösztönzése.

2. prioritás: Otthon a Dunakanyarban

Átfogó cél:

Fenntartható és együttműködő Dunakanyar. Összhang a táj és az emberek között

Specifikus célok:

- „Otthon” a Dunakanyarban.
- Térségi együttműködések (önkormányzatok, hatóságok, civil szervezetek, gazdasági szereplők)

Indoklás:

A térséghez kötődés a vonzó lakó- és munkahelyet egyaránt biztosító térség kiemelten fontos érték a környezeti és kulturális értékek fenntartható fejlesztésében is. Az identitás kialakítása, erősítése a természeti, az épített és a társadalmi környezet iránti érzékenység ösztönző eszközeivel képzelhető el. A Dunakanyar térsége a kiemelkedő turisztikai adottságai mellett nem csak az ide látogatók számára kell élményt jelentsen a kikapcsolódás lehetőségét adva, hanem az itt élők részére a mindennapok szintjén is.

Az itt élő emberek lakóhelyükkel, a Dunakanyar térségével való azonosulását elő kell segíteni mind a sajátos természeti tájjal, a táj történelmével, kulturális örökségével, szokásaival és értékrendjével való kapcsolódáson keresztül. A meglévő természeti és épített értékek védelme, a keletkező környezeti károk helyreállítása, a rendezett és esztétikus lakókörnyezet megteremtése és megóvása nélkülözhetetlen a lakosság megfelelő színvonalú életminőségének biztosításában, valamint a turisztikai vonzerő növeléséhez is hozzátartozik

Javasolt műveletek:

1. Rendezett, szabályozott fizikai környezet biztosítása

A környezettudatosság hiánya jórészt az elégtelenül, vagy nem a fenntarthatósági kritériumok szerint szabályozott környezetre vezethető vissza. Az országos szintű törvényalkotás kulcsfontosságú a fennálló problémák megoldásában, ezt azonban hathatósan segíthetik az önkormányzatok a hatáskörükbe tartozó rendeletekkel. A Dunakanyarra vonatkozóan ki kell dolgozni a fenntarthatósági kritériumoknak megfelelő környezetszabályozást, melyet az önkormányzatok saját szabályozási rendszerükben alapul tudnak venni.

A művelettel elérni kívánt operatív célok:

- A térségi közös identitástudat erősítése, a Dunakanyar identitás kimunkálása

- A szabályozási háttér és a hatósági ellenőrzési kapacitás erősítése, a környezeti információkhoz való hozzáférés biztosítása.
- A lakosság valamint a helyi döntéshozatali szint környezettudatosságának erősítése

2. A Dunakanyar természeti és épített értékei egységes kataszterének kidolgozása

A Dunakanyar természeti és épített értékeinek fenntartható hasznosításának feltétele egy egységesen kialakított és kezelt értékkataszter. Ez jelenti a kiindulást ahhoz, hogy kimunkálásra kerüljön az a térségre érvényes szempontrendszer, aminek érvényesítése biztosítani képes a természeti és az épített értékek fenntartható hasznosítását.

A művelettel elérni kívánt operatív célok

- A természeti és az épített értékek fenntartható hasznosítása
- A környezeti károk megszüntetése

3. Dunakanyar Napok / Hét rendezvénysorozat lebonyolítása

Évente megrendezésre kerülő Dunakanyar napok kiszélesítése, egy olyan rendezvénysorozat, amelynek célja a meglévő értékek bemutatása, a lakosság figyelmének felkeltése, ismeretterjesztő, identitáserősítő rendezvényekkel és gyermeknevelési programokkal, szakmai konferenciával. Módot nyújtana a DTFT éves programjának bemutatására, értékelésére, a tapasztalatok leszűrésére, a továbblépési lehetőségek megvitatására. A rendezvénysorozat kiterjedne a térség egészére, szervezésében, megrendezésében az önkormányzatokon túl elsősorban a térségben működő civil szervezetek és vállalatok játszhatnának tevékeny szerepet.

A művelettel elérni kívánt operatív célok:

- A térség közös identitástudatának erősítése.
- Dunakanyar identitás kimunkálása.
- A különböző szervezetek közötti együttműködés erősítése, kapacitásuk növelése.
- A Dunakanyar környezeti állapotára, folyamataira vonatkozó tudásunk gyarapítása.

3. prioritás: A térségi együttműködés erősítése, feltételeinek biztosítása

Átfogó cél:

Fenntartható és együttműködő Dunakanyar. Összhang a táj és az emberek között

Specifikus célok:

- Térségi együttműködések (önkormányzatok, hatóságok, civil szervezetek, gazdasági szereplők)
- „Otthon” a Dunakanyarban

Indoklás:

A prioritási terület a térségi együttműködést alapozza meg mind a fizikai, mind a szervezeti feltételek javításával, a meglévő struktúrák átalakításával és a korszerű szempontokra alapozott információ-kezeléssel.

A Dunakanyart mind fizikai, mind szervezeti értelemben széttörözött térkapcsolatok jellemzik. A jelenleg a Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács hatáskörébe tartozó kistérségek és települések csak egy része érzi ténylegesen a Dunakanyarhoz tartozónak magát. Ahhoz, hogy a Dunakanyar területén egységes és összehangolt fejlesztés legyen megvalósítható egyrészt szükséges a térség együttműködő egészként való megszervezése, másrészt a térségen belüli együttműködés feltételeinek megteremtése, folyamatos biztosítása.

Javasolt műveletek:

1. Dunakanyar fejlesztő munkacsoport létrehozása

A kistérségek képviselőiből, a térségben működő szakmai szervezetek által delegált szakemberekből, a térségben működő civil szervezetek képviselőiből létrejövő, szlovák oldali képviselőkkel kiegészülő, a Tanács munkáját döntés-előkészítő jelleggel elősegítő, előkészítő testület melynek feladata

- a térség fejlesztési folyamatainak nyomon követése,
- a főbb fejlesztési intézkedések megfogalmazása és kidolgozása
- az intézkedések jelentőségének ismeretében javaslatot tegyen megoldásukra,
- nyilatkozatokkal és állásfoglalásokkal segítse a helyes kezdeményezéseket, illetve megállítsa a nemkívánatos beavatkozásokat és felhívja a figyelmet a károsan ható folyamatokra,
- erősítse a térség egységes megjelenését, a fejlesztések összehangolásával

A munkacsoport működését a térségben folytatott eddigi szakmai tevékenységükre figyelemmel - felkérés alapján-, társadalmi munkában végzik a tagok, a munkájukat segítő minimálisan szükséges adminisztrációt térségi forrásból célszerű finanszírozni.

A művelettel elérni kívánt operatív célok

- A térség közös identitástudatának erősítése, a Dunakanyar identitás kimunkálása
- A közös érdekek megtalálása
- A vállalkozások környezeti teljesítményének javítása.
- A különböző szervezetek közötti együttműködés erősítése, kapacitásuk növelése.
- Szlovák-magyar határon átnyúló kapcsolatok fejlesztése

2. Térségi Natúrpark létrehozása

Dunakanyar Natúrpark létrehozása, a létező és működő természet- és környezetvédelmi civil szervezetek, önkormányzatok, érdekelt vállalkozások, erdőgazdaságok és a Duna-Ipoly Nemzeti Park összefogásával környezettudatos társadalmi magatartás elterjesztése, a fenntartható erdőgazdálkodás meghonosítása és fejlesztése

A művelettel elérni kívánt operatív célok

- A Natúrpark létrehozása
- Környezeti nevelési programok erősítése
- Szlovák-magyar határon átnyúló kapcsolatok fejlesztése
- Környezetkímélő gazdálkodási formák terjesztése.

3. Dunakanyar Napok / Hét rendezvénysorozat lebonyolítása

(A II. prioritáson belül is támogatott művelet)

Évente megrendezésre kerülne egy olyan egyhetes rendezvénysorozat, amelynek célja a meglévő értékek bemutatása, a lakosság figyelmének felkeltése, ismeretterjesztő, identitás erősítő rendezvényekkel és gyermeknevelési programokkal, szakmai konferenciával. Módot nyújtana a Dunakanyar Fejlesztési Tanács éves programjának bemutatására, az előző értékelésére, a tapasztalatok leszűrésére, a továbblépési lehetőségek megvitatására. A rendezvénysorozat kiterjedne a térség egészére, szervezésében, megrendezésében az önkormányzatokon túl elsősorban a térségben működő civil szervezetek és vállalatok játszhatnának tevékeny szerepet.

A művelettel elérni kívánt operatív célok

- A térség közös identitástudatának erősítése
- Dunakanyar identitás kimunkálása.
- A különböző szervezetek közötti együttműködés erősítése, kapacitásuk növelése.
- A Dunakanyar környezeti állapotára, folyamataira vonatkozó tudásunk gyarapítása.

3.11. A prioritások hatáselemzése

1. prioritás: A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése

	Közvetlen hatások	Közvetett hatások
Szándékolt hatások	A vállalkozási aktivitás élénkebbé válik Foglalkoztató képesség növekszik A térségen belüli gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűződnek A térségben az idegenforgalom megélénkül A térségi gazdaság energiahatékonysága javul A környezettudatos gazdálkodás alapértékké válik a Dunakanyarban	A speciális helyzetűek foglalkoztatásának feltételei javulnak Térségen belül marad a haszon Az idegenforgalom növekedése fokozott környezeti terhelést okoz
Nem szándékolt hatások	A foglalkoztatási lehetőségek bővülése a napi ingázást megnöveli	A közlekedési eredetű szennyezés növekszik A szuburbanizációs folyamatok ismét felerősödnek

2. prioritás: Az otthonérzet megteremtése és erősítése a Dunakanyarban

	Közvetlen hatások	Közvetett hatások
Szándékolt hatások	Dunakanyar identitás kimunkálása A környezet minősége javul A természeti és kulturális értékek és védelmük a identitás részévé válik, Kellemes és komfortos lakókörnyezet kialakítása Környezettudatos fogyasztási szokások kialakulása	A társadalmi integrációs folyamatok felerősödnek Az életminőség javul
Nem szándékolt hatások	A szuburbanizáció ismét felerősödik	A társadalmi reprodukció energiahatékonysága javul

3. prioritás: A térségi együttműködés erősítése, feltételeinek biztosítása

	Közvetlen hatások	Közvetett hatások
Szándékolt hatások	Dunakanyar identitásának megerősödése A térségen belüli gazdasági, társadalmi kapcsolatok szorosabbra fűzése A társadalmi integráció felgyorsul A határon átnyúló kapcsolatrendszer megerősödik Az értékek védelme hatékonyabbá válik	A Dunakanyar lobbyereje lényegesen erősödik A környezet minősége javul
Nem szándékolt hatások	Túlzott mértékű idegenforgalom generálása	A szuburbanizáció felerősödését okozhatja az erős közösségek kialakulása

Tartalomjegyzék

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	1
BEVEZETÉS.....	5
<i>A fenntartható területfejlesztési stratégia célja.....</i>	<i>5</i>
<i>A fenntartható területfejlesztési program szükségessége</i>	<i>6</i>
<i>A Dunakanyar, a stratégia területi hatóköre.....</i>	<i>8</i>
<i>Az alkalmazott módszertan</i>	<i>10</i>
HELYZETFELTÁRÁS	11
1. KITEKINTÉS A HAZAI ÉS NEMZETKÖZI FOLYAMATOK ALAKULÁSÁRA, A PROGRAMOZÁS PEREMFELTÉTELEI	11
2. A DUNAKANYAR ADOTTSÁGAI, HELYZETE	12
2.1. <i>A Dunakanyar helyzetértékelésének kiindulópontjai</i>	<i>12</i>
2.2. <i>A Dunakanyar természeti adottságai</i>	<i>14</i>
2.2.1. TERÜLETHASZNÁLATI KONFLIKTUSOK	16
2.3. DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK	18
2.3.1. <i>A népesség számának változása – agglomerálódás, szuburbanizáció</i>	<i>18</i>
2.3.2. <i>Migráció és természetes szaporodás a kilencvenes években.....</i>	<i>22</i>
2.4. A LAKOSSÁG ÉS ÉLETKÖRÜLMÉNYEI	23
2.5. GAZDASÁG.....	27
1.6.1. <i>Az idegenforgalom a Dunakanyar gazdaságában</i>	<i>29</i>
1.7. FOGLALKOZTATÁS — MUNKAERŐPIAC	31
2.3. <i>A Dunakanyar kulturális öröksége</i>	<i>33</i>
2.4. <i>A Dunakanyar Kiemelt Üdülőkörzet szerepe</i>	<i>33</i>
2.5. <i>A Dunakanyar fenntartható területfejlesztésének dilemmája.....</i>	<i>34</i>
2.6. A DUNAKANYAR KÖZLEKEDÉSI VISZONYAI	37
2.8. INFRASTRUKTURÁLIS ELLÁTOTSÁG	40
2.8.1. <i>Vízellátás</i>	<i>40</i>
2.8.2. <i>Települési folyékony hulladékkezelés</i>	<i>41</i>
2.8.3. <i>Gázellátás</i>	<i>41</i>
2.8.4. <i>Elektromos energia</i>	<i>42</i>
2.8.5. <i>Mobilkommunikáció, telefonellátottság.....</i>	<i>43</i>
2.9. HUMÁN INFRASTRUKTÚRA, INTÉZMÉNYI ELLÁTOTSÁG	44
2.9.1. <i>Egészségügy</i>	<i>44</i>
2.9.2. <i>Oktatás.....</i>	<i>47</i>
2.9.3. <i>Szociális szolgáltatások.....</i>	<i>51</i>
2.10. KOOPERÁCIÓK A DUNAKANYARBAN	54
2.10.1. <i>Hazai vonatkozások.....</i>	<i>54</i>
2.10.2. <i>Nemzetközi aspektus.....</i>	<i>54</i>
2.10.3. <i>Szükséges kooperációk.....</i>	<i>55</i>
2.11. SWOT ELEMZÉS.....	57
3. TERÜLETFEJLESZTÉSI STRATÉGIA	59
3.1. A HELYZETELEMZÉS ÖSSZEFOGLALÁSA — STRATÉGIAI DIAGNÓZIS	59
3.2. A STRATÉGIA KÉSZÍTÉSÉNEK PEREMFELTÉTELEI.....	60
3.3. A SWOT STRATÉGIAI ELEMZÉSE	61
3.4. A PROBLÉMAFA	62
3.5. AZ ÉRINTETTEK ELEMZÉSE	63
3.6. A CÉLFA	66
3.8. A FENNTARTHATÓ TERÜLETFEJLESZTÉS FORGATÓKÖNYVEI	69
3.8.1. <i>Optimista forgatókönyv</i>	<i>69</i>
3.8.2. <i>Pesszimista forgatókönyv.....</i>	<i>69</i>
3.8.3. <i>Reális forgatókönyv</i>	<i>70</i>
3.9. A STRATÉGIA KOCKÁZATI TÉNYEZŐI.....	71

3.10. PRIORITÁSOK/BEAVATKOZÁSI TERÜLETEK.....	72
1. prioritás: A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése	72
2. prioritás: Otthon a Dunakanyarban	75
3. prioritás: A térségi együttműködés erősítése, feltételeinek biztosítása	76
3.11. A PRIORITÁSOK HATÁSELEMZÉSE	78
1. prioritás: A térségi gazdaság fenntartható fejlesztése	78
2. prioritás: Az otthonérzet megteremtése és erősítése a Dunakanyarban	78
3. prioritás: A térségi együttműködés erősítése, feltételeinek biztosítása	79

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A Dunakanyar Térségi Fejlesztési Tanács működési területe, érintett megyék.....	8
2. ábra: Vízfolyások, Duna–Ipoly Nemzeti Park, tájvédelmi körzetek és erdőterületek	12
3. ábra: A népesség változása 30 éves ciklusok szerint, illetve 1900–2004 között.....	18
4. ábra: Mikor volt a legmagasabb a népesség száma?	19
5. ábra: Az agglomerálódás időszaka: a népesség változása 1949–1970.....	20
6. ábra: A szuburbanizáció időszaka: a népesség változása 1990–2005	21
7. ábra: A népesség változása 30 éves ciklusonként, illetve 1990–2004 között kistérségenként	22
8. ábra: A felsőfokú végzettségűek aránya a 25 évesnél idősebb népességben, 2001 (%)	24
9. ábra: Átlagos havi jövedelem 2003.	25
10. ábra: A 100 lakásra jutó személygépkocsik száma, 2004	26
11. ábra: A bruttó hozzáadott érték a Dunakanyarban 1994-2003 (millió Ft).....	28
12. ábra: Főútvonalak és vasútvonalak a Dunakanyarban	38

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A DTFT működési területét képező kistérségek települései.....	9
2. táblázat: A települések belterületének változása 1990–2005.....	16
3. táblázat: A jelen lévő népesség/állandó népesség 1870-2005.....	19
4. táblázat: Demográfiai mutatók 1990–2003.....	23
5. táblázat: A lakosság életkörülményeinek vizsgált mutatói.....	24
6. táblázat: Vállalkozások adatai.....	27
7. táblázat: A foglalkoztatás jelzőszámai.....	31
8. táblázat: A foglalkoztatás helye.....	32